

International
Labour
Organization

► Vlerësim i shpejtë i punës së fëmijëve në bujqësi në Kosovë

2023

► Vlerësim i shpejtë i punës së fëmijëve në bujqësi në Kosovë¹

2023

¹ Të gjitha referencat për Kosovën duhet të kuptohen në kontekstin e rezolutës 1244 (1999) të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara.

E drejta e autorit © Organizata Ndërkombëtare e Punës 2023

Botuar për herë të parë në 2023

Kjo është një vepër me qasje të hapur e shpërndarë nën Licencën Ndërkombëtare Creative Commons Attribution 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>. Përdoruesit mund të ripërdorin, ndajnë, përshtasin dhe ndërtojnë punën origjinale, siç detajohet në Licencë. ONP duhet të vlerësohet qartë si pronari i veprës origjinale. Përdorimi i stemës së ONP-së nuk lejohet në lidhje me punën e përdoruesve.

Atribuiimi – Puna duhet të citohet si vijon: FUNDAMENTALS, Vlerësim i shpejtë i punës së fëmijëve në bujqësi në Kosovë. Gjenevë: Zyra Ndërkombëtare e Punës, 2023

Përkthime – Në rast të një përkthimi të kësaj vepre, së bashku me atributin duhet të shtohet edhe mohimi i mëposhtëm: *Ky përkthim nuk është krijuar nga Organizata Ndërkombëtare e Punës (ONP) dhe nuk duhet të konsiderohet si përkthim zyrtar i ONP-së. ONP nuk mban përgjegjësi për përmbajtjen ose saktësinë e këtij përkthimi.*

Përshtatjet – Në rast të një përshtatjeje të kësaj vepre, së bashku me atributin duhet të shtohet deklarata e mëposhtme: *Kjo është një përshtatje e një vepre origjinale nga Organizata Ndërkombëtare e Punës (ONP). Përgjegjësia për pikëpamjet dhe opinionet e shprehura në përshtatje i takon vetëm autorit ose autorëve të përshtatjes dhe nuk mbështeten nga ONP.*

Kjo licencë CC nuk zbatohet për materialet jo të të drejtave të autorit të ONP-së të përfshira në këtë publikim. Nëse materiali i atribuohet një pale të tretë, vetëm përdoruesi i atij materiali është përgjegjës për spastrimin e të drejtave me mbajtësin e së drejtës.

Çdo mosmarrëveshje që lind sipas kësaj licence që nuk mund të zgjidhet në mënyrë miqësore do t'i referohet arbitrazhit në përputhje me Rregullat e Arbitrazhit të Komisionit të Kombeve të Bashkuara për të Drejtën Tregtare Ndërkombëtare (UNCITRAL). Palët do të jenë të detyruara nga çdo vendim arbitrazhi i dhënë si rezultat i një arbitrazhi të tillë si gjykim përfundimtar i një mosmarrëveshjeje të tillë.

Të gjitha pyetjet mbi të drejtat dhe licencimin duhet t'i drejtohen Njesisë së Botimit të ONP (Rights and Licensing), 1211 Gjenevë 22, Zvicër, ose me email në rights@ilo.org.

ISBN: 9789220399514 (web PDF);

Gjithashtu në dispozicion edhe në anglisht: *Rapid Assessment of Child Labour in Agriculture in Kosovo*, ISBN 978-92-2-039950-7 (web PDF);

Serbisht: *Brza procena zloupotrebe dečjeg rada u poljoprivredi na Kosovu*, ISBN 9789220399521 (web PDF)

Emërtimet e përdorura në botimet e ILO-së, të cilat janë në përputhje me praktikën e Kombeve të Bashkuara, dhe prezantimi i materialit në to nuk nënkuptojnë shprehjen e ndonjë mendimi nga ana e Zyrës Ndërkombëtare të Punës në lidhje me statusin ligjor të çdo vendi, zone ose territori ose të autoriteteve të tij, ose në lidhje me përcaktimin e kufijve të tij.

Përgjegjësia për opinionet e shprehura në artikujt, studimet dhe kontributet e tjera të nënshkruara i takon vetëm autorëve të tyre dhe publikimi nuk përbën një miratim nga Zyra Ndërkombëtare e Punës për opinionet e shprehura në to.

Referimi i emrave të firmave dhe produkteve dhe proceseve komerciale nuk nënkupton miratimin e tyre nga Zyra Ndërkombëtare e Punës dhe çdo dështim për të përmendur një firmë të caktuar, produkt komercial ose proces nuk është shenjë mosmiratimi.

Informacioni mbi botimet e ONP-së dhe produktet dixhitale mund të gjenden në: www.ilo.org/publns.

Shtypur në Prishtinë

► Përmbajtja

Mirënjohje	XI
Akronime dhe shkurtesa	XII
Përmbledhje ekzekutive	XIII
Hyrje	1
1. Përkufizimet dhe metodologjia	3
1.1 Përkufizimet	4
1.2. Metodologjia	5
1.2.1. Komponenti cilësor i metodologjisë	5
1.2.2 Komponenti sasior i metodologjisë	6
1.2.3 Kufizimet e studimit	7
2. Puna e fëmijëve në Kosovë: Korniza ligjore	9
2.1 Konventat ndërkombëtare	10
2.2 Legjislacioni dhe politikat kombëtare	11
3. Përhapja dhe karakteristikat e punës së fëmijëve në Kosovë: Të dhënat në dispozicion	15
4. Vlerësimi i shpejtë i punës së fëmijëve në bujqësi: Gjetjet kryesore nga hulumtimi sasior dhe cilësor	19
4.1 Profili demografik i të anketuarve	20
4.2 Informacion mbi aktivitetin bujqësor familjar	22
4.2.1 Llojet e aktiviteteve bujqësore dhe burimet kryesore të të ardhurave	22
4.2.2 Sfidat kryesore në punën bujqësore	29
4.2.3 Llojet e grantit/ndihmës financiare të marrë	32
4.2.4 Koha e shpenzuar për aktivitetet bujqësore	35
4.2.5 Përbërja e individëve që punojnë në veprimtari bujqësore/pyjore dhe llojet e punës së kryer nga të miturit	37
4.2.6 Punët e kryera nga fëmijët/adoleshentët dhe ekspozimi ndaj rrezikut	40
4.2.7 Dallimet gjinore në punën bujqësore	47
4.2.8 Kompensimi për punë bujqësore	48
4.3 Aktivitetet bujqësore të fëmijëve në familje/fermë	49
4.3.1 Informacion demografik për fëmijët e zgjedhur rastësisht dhe ndjekjen e shkollës	50
4.3.2 Punët bujqësore dhe numri i orëve të punës	52
4.3.3 Qasja në lëndët ushqyese kryesore	58
4.3.4 Qasja në pajisjet mbrojtëse	59
4.3.5 Incidentet e lëndimeve, shqetësimet shëndetësore dhe qasja në objektet e kujdesit shëndetësor	61
4.3.6 Punët shtëpiake	66

5. Promovimi i të drejtave të fëmijëve dhe puna jo e rrezikshme: Vështrime nga intervistat e informatorëve kryesorë	71
5.1 Ligjet dhe politikat për punën e fëmijëve	72
5.2 Politikat dhe programet në mbështetje të punësimit të të rinjve në bujqësi	72
5.3 Programet dhe iniciativat që adresojnë punën e fëmijëve dhe sigurimin e qasjes në arsim	73
5.4 Rolet e qeverisë, shoqërisë civile dhe sektorit privat në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve	74
6. Raste studimi	75
6.1 Rast studimi në rajonin e Gjakovës	76
6.1.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes	76
6.1.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore	76
6.1.3 Arsytet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor	77
6.2 Rast studimi në rajonin e Mitrovicës	77
6.2.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes	77
6.2.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore	78
6.2.3 Arsytet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor	78
6.3 Rasti i studimit në rajonin e Prishtinës/Podujevë	79
6.3.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes	79
6.3.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore	79
6.3.3 Arsytet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor	80
7. Përfundime dhe rekomandime	81
7.1 Përfundimet	82
7.2 Rekomandime	86
Referencat	87
Shtojcat	89
Shtojca 1. Kategorizimet ISCO-88 dhe ISCO-08	89
Shtojca 2. Format e rrezikshme të punës së fëmijëve në Kosovë	97
Shtojca 3. Udhëzues diskutimi në fokus grup për fëmijë	104
Shtojca 4. Udhëzues diskutimi në fokus grup me prindërit	106
Shtojca 5. Udhëzues diskutimi në fokus grup me palët e interesit	108
Shtojca 6. Pyetësori i rastit të studimit	110
Shtojca 7. Pyetjet e intervistës për FG-të dhe IIK-të	112
Shtojca 8. Pyetësori i anketës për familjet rurale	114
Shtojca 9. Procedura e detajuar e përzgjedhjes së mostrës	123

► Figurat

4.1	Mosha e të anketuarve	20
4.2	Niveli arsimor i të anketuarve	21
4.3	Përbërja e familjes: Numri i fëmijëve	21
4.4	Aktiviteti bujqësor familjar, në përgjithësi dhe sipas rajonit	23
4.5	Burimet kryesore të të ardhurave, në përgjithësi dhe sipas rajonit	24
4.6	Burimet kryesore të të ardhurave dhe familjet me/pa fëmijë të moshës 10-17 vjeç	25
4.7	Lloji i aktivitetit bujqësor dhe burimet kryesore të të ardhurave	26
4.8	Lloji i aktivitetit bujqësor, llojet kryesore të kultivimit dhe mbështetja financiare	27
4.9	Llojet e kultivimit, sipas aktivitetit bujqësor	28
4.10	Llojet e kultivimit, me mbështetje financiare	28
4.11	Sfidat kryesore me të cilat përballen aktivitetet bujqësore, në përgjithësi dhe sipas rajonit	30
4.12	Sfidat kryesore me të cilat përballen familjet me/pa fëmijë të moshës 10-17 vjeç	31
4.13	Burimet e ndihmës financiare	32
4.14	Ndihma financiare sipas llojit të bujqësisë dhe llojeve kryesore të kultivimit	33
4.15	Llojet e ndihmës financiare të pranuar	34
4.16	Shuma financiare e pranuar, mostra e përgjithshme	34
4.17	Shuma financiare e pranuar, sipas llojit të fermës	35
4.18	Numri i ditëve të shpenzuara në punë bujqësore	36
4.19	Numri i ditëve të shpenzuara në punë bujqësore, sipas llojit të fermës, burimeve të të ardhurave dhe marrjes së mbështetjes financiare	36
4.20	Numri i orëve të punës	37
4.21	Përbërja e individëve të angazhuar në punë bujqësore	38
4.22	Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë të angazhuar në punë bujqësore, sipas burimit parësor të të ardhurave	38
4.23	Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë të angazhuar në punë bujqësore, sipas llojit të aktivitetit bujqësor	39
4.24	Punët e kryera nga adoleshentët/fëmijët, në përgjithësi dhe sipas rajonit	40
4.25	Llojet e aktiviteteve të “kultivimit të kulturave bimore” të kryera nga fëmijët/adoleshentët, në përgjithësi dhe sipas rajonit	41
4.26	Llojet e aktiviteteve të “kultivimit të kulturave bimore” të kryera nga fëmijët/adoleshentët, sipas llojit të aktivitetit bujqësor	42
4.27	Përfshirja e fëmijëve/adoleshentëve në aktivitete të rrezikshme, në përgjithësi dhe sipas rajonit	43
4.28	Përfshirja e fëmijëve/adoleshentëve në aktivitete të rrezikshme, sipas llojit të aktivitetit bujqësor	43
4.29	Rreziqet e sigurisë që lidhen me punën bujqësore të kryer nga fëmijët/adoleshentët, në përgjithësi dhe sipas rajonit	44
4.30	Llojet e rrezikut të sigurisë, në përgjithësi	45

4.31 Llojet e rrezikut të sigurisë, sipas aktivitetit kryesor	46
4.32 Dallimet gjinore në punën bujqësore, sipas mbështetjes financiare të pranuar	47
4.33 Kompensimi i adoleshentëve/fëmijëve për punë bujqësore, në përgjithësi dhe sipas rajonit	49
4.34 Mosha dhe gjinia e fëmijëve të zgjedhur rastësisht	50
4.35 Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur në punët bujqësore, sipas moshës, gjinisë dhe nivelit të shkollimit	52
4.36 Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, në përgjithësi dhe sipas rajonit	53
4.37 Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, sipas moshës, gjinisë dhe nivelit të shkollimit	54
4.38 Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, sipas llojit të bujqësisë aktivitet	54
4.39 Rreziqet e sigurisë për fëmijët e angazhuar në bujqësi, në përgjithësi, sipas gjinisë dhe burimeve kryesore të të ardhurave	55
4.40 Numri i ditëve të punës në javë, në përgjithësi dhe sipas rajonit	56
4.41 Numri i orëve të punës në ditë, sipas grupmoshës	57
4.42 Numri i ditëve të punës, sipas gjinisë dhe grupmoshës	57
4.43 Llojet e ujit që pinë fëmijët, në përgjithësi dhe sipas rajonit	58
4.44 Llojet e ushqimeve të konsumuara	59
4.45 Qasja në pajisje mbrojtëse, në përgjithësi, sipas gjinisë dhe grupmoshës	60
4.46 Arsytet e mos qasjes në pajisjet mbrojtëse	61
4.47 Largësia nga institucioni më i afërt i kujdesit shëndetësor, në përgjithësi dhe sipas rajonit	62
4.48 Lëndimet e fëmijëve gjatë punës në bujqësi, në përgjithësi, sipas gjinisë, grupmoshës dhe llojit të fermës	63
4.49 Llojet e lëndimeve të marra	64
4.50 Shkaqet e lëndimeve të marra	64
4.51 Sigurimi i pajisjeve/trajnimeve të sigurisë, në përgjithësi dhe sipas llojit të aktivitetit bujqësor	66
4.52 Angazhimi i fëmijëve në punët shtëpiake, në përgjithësi, sipas grupmoshës dhe llojit të fermës	67
4.53 Lloji i punës së bërë në punët shtëpiake	68
4.54 Lloji i punës së bërë në punët shtëpiake, sipas gjinisë dhe grupmoshës	68
4.55 Numri i orëve të punës në punët shtëpiake, në përgjithësi dhe sipas gjinisë	69

► Tabelat

1.1	Metodologjia cilësore	5
1.2	Pyetësi i shqyrtimit	7
2.1	Aktivitetet e rrezikshme bujqësore të kryera nga fëmijët, sipas rajonit	17
4.1	Arsyet e mungesës në shkollë	51
7.1	Përgjigjet në pyetjet e hulumtimit	83
A1.1	Grupet e vogla ISCO-88 dhe ISCO-08 (kategoritë me tre shifra)	89
A1.2	Grupet e vogla ISCO-08 (kategoritë me katër shifra)	91
A2.1	Aktivitetet e rrezikshme për fëmijët në sektorin e bujqësisë dhe pylltarisë	97
A2.2	Aktivitetet e rrezikshme dhe të ndaluara për fëmijët që punojnë me bagëti	98
A2.3	Aktivitetet e rrezikshme dhe të ndaluara për fëmijët që punojnë në pemishte dhe vreshta	99
A2.4	Aktivitete që kërkojnë kujdes të shtuar nga fermerët në kultivimin e tokës së punueshme	100
A2.5	Veprimtaritë e rrezikshme në punën e kujdesit ndaj bimëve	101
A2.6	Veprimtaritë bujqësore që nuk duhet të kryhen nga fëmijët	101
A2.7	Aktivitetet e ndaluara me plehra	101
A2.8	Rreziqet në aktivitetet pyjore	102
A2.9	Aktivitetet e ndaluara në infrastrukturën organike	103
A2.10	Aktivitetet e ndaluara në agropërpunim	103

► Mirënjohje

Ky raport u përgatit nga zj. Dina Vllasaliu dhe zj. Nora Jusufi, IDRA Research and Consulting në Kosovë, nën koordinimin e znj. Lindita Boshtrakaj nga ILO Budapest dhe z. Lorenzo Guarcello nga ILO FUNDAMENTALS Zyra Gjenevë.

Ky dokument është pjesë e projektit “Masat, ndërgjegjësimi dhe përfshirja e politikave për përshpejtimin e veprimit kundër punës së fëmijëve dhe punës së detyruar (MAP 16)” në mbështetje të Objektivit 8.7 të Objektivave të Zhvillimit të Qëndrueshëm (SDGs). Financimi sigurohet nga Departamenti i Punës i SHBA-së sipas Marrëveshjes së Bashkëpunimit Nr. IL - 30147-16-75-K-11. 100 përqind e të gjitha shpenzimeve të projektit financohen nga fondet federale, që arrijnë në 22.4 milionë dollarë, nga të cilat 384,426 dollarë janë të ndara për aktivitetet në Kosovë.

SHËNIM: Ky material nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet ose politikat e Departamentit të Punës të Shteteve të Bashkuara, as përmendja e emrave tregtarë, produkteve komerciale ose organizatave nuk nënkupton miratim nga Qeveria e Shteteve të Bashkuara.

► Akronime dhe shkurtesa

KOMF	Koalicioni i OJQ-ve për Mbrojtjen e Fëmijëve në Kosovë
KDF	Konventa e OKB-së për të drejtat e fëmijës
FG	diskutim në fokus grup
PRrF	puna e rrezikshme e fëmijëve
EF	familjet/ekonomitë familjare
ONP	Organizata/Zyra Ndërkombëtare e Punës
ISIC	Klasifikimi Ndërkombëtar Standard Industrial i OKB-së për të gjitha aktivitetet ekonomike
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
IIK	intervista me informatorë kyç
LMF	Ligji për mbrojtjen e fëmijës
APF	Anketa e Fuqisë Punëtore
MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
MAP 16	Projekti - Masat, ndërgjegjësimi dhe përfshirja e politikave për përsheptimin e veprimit kundër punës së fëmijëve dhe punës së detyruar
MICS	Anketa e Grupimeve të Treguesve të Shumëfishtë
OZHQ	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
PSV	procedura standarde e veprimit
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara/Kombet e Bashkuara
UNICEF	Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët

► Përmbledhje ekzekutive

Qëllimi i këtij studimi ishte të vlerësojë praninë dhe karakteristikat e punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë dhe të kuptojë faktorët që kontribuojnë në ekzistencën e saj. Studimi synoi gjithashtu të identifikonte kushtet e punës dhe ndikimin e tyre në shëndetin dhe sigurinë e fëmijëve. Për më tepër, hulumtimi synonte të eksploronte barrierat në arsim dhe mundësitë e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore dhe të propozonte masa parandaluese dhe mbrojtëse përmes politikave dhe legjislacionit.

Hulumtimi përdori një kombinim të të dhënave parësore dhe dytësore. Të dhënat parësore përfshinin komponentat cilësore dhe sasiore. Për komponentin cilësor, u zhvilluan dymbëdhjetë diskutime në fokus grupe në tre rajone të Kosovës, si dhe njëmbëdhjetë intervista me informatorë kyç me palët kryesore të interesit. Një anketë sasiore u realizua me 1000 familje rurale, duke përdorur një metodologji të mostrimit të stratifikuar me shumë faza. Të dhënat dytësore përbëheshin nga një rishikim i literaturës që fokusohet në politikat dhe ligjet aktuale që rregullojnë punën e fëmijëve në bujqësi në Kosovë.

Gjetjet e hulumtimit tregojnë se puna e fëmijëve është e pranishme në sektorin e bujqësisë, me rreth 40 përqind të familjeve që angazhojnë adoleshentët e moshës 13 deri në 17 vjeç në punë bujqësore. Ndërsa, puna e fëmijëve që përfshin fëmijët e moshës 5 deri në 12 vjeç është e pranishme në 10 përqind të familjeve. Djemtë adoleshentë kanë gjasa të punojnë më shumë se vajzat, dhe fëmijët më të mëdhenj janë më të përfshirë në punë apo punë të rrezikshme.

Prania e punës së fëmijëve ndryshon sipas rajoneve, ku Ferizaji ka angazhimin më të lartë të adoleshentëve në punët bujqësore (88 përqind). Gjilani, Ferizaji dhe Prishtina janë tre rajonet kryesore me përqindjen më të lartë të ekonomive familjare që angazhojnë fëmijë të moshës 5 deri në 12 vjeç në punë bujqësore.

Llojet e zakonshme të punës që kryejnë fëmijët në sektorin bujqësor përfshijnë kultivimin e kulturave bimore (94 përqind), rritjen dhe kujdesin për bagëtinë (47 përqind) dhe trajtimin ose aplikimin e pesticideve (16 përqind). Shkaqet kryesore të punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë lidhen me dinamikën e familjes dhe gatishmërinë e fëmijëve për të kontribuar. Familjet ekonomikisht të privuara kanë më shumë gjasa të angazhojnë fëmijët e tyre në punë potencialisht të rrezikshme bujqësore.

Ekzistojnë pabarazi gjinore, ku djemtë kanë më shumë gjasa të punojnë më gjatë se vajzat. Fëmijët më të rritur gjithashtu kanë më shumë gjasa të përfshihen në punë më të rrezikshme sesa fëmijët më të vegjël. Kushtet e punës dhe mjedisi ndikojnë në shëndetin dhe sigurinë e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore, me një numër të konsiderueshëm fëmijësh të ekspozuar ndaj punëve potencialisht të rrezikshme pa trajnimin dhe pajisjet e duhura të sigurisë.

Barrierat në arsim dhe mundësi të tjera për fëmijët e angazhuar në punë bujqësore vijnë si rezultat i angazhimit të fëmijëve në feramat familjare, mungesës së interesit për të ndjekur shkollën si dhe arsye shëndetësore. Mbrojtja e të drejtave të fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore kërkon bashkëpunim ndërmjet institucioneve qeveritare, organizatave të shoqërisë civile dhe sektorit privat. Politikat dhe legjislacioni duhet të zbatohen për të trajtuar në mënyrë efektive punën e fëmijëve dhe për të siguruar qasje në arsim.

Bazuar në gjetjet kryesore që rezultojnë nga të dhënat parësore të mbledhura, propozohen rekomandimet e mëposhtme:

- Forcimi i legjislacionit:
 - Zhvillimi dhe zbatimi i legjislacionit gjithëpërfshirës për punën e fëmijëve në bujqësi.
 - Rregullimi i punës së lehtë
- Ngritja e vetëdijësimit:
 - Nisja e fushatave vetëdijësuese për ndikimin negativ të punës së rrezikshme të fëmijëve.
 - Edukimi i prindërve, komuniteteve dhe palëve të interesit në bujqësi.
 - Njoftimi për pasojat ligjore dhe promovimi i rëndësisë së arsimit.
- Përmirësimi i mundësive për arsim dhe trajnim:
 - Prezantimi i trajnimeve për shkathtësi që kërkohen në tregun e punës, të cilat u ofrojnë të rinjve aftësi teknike – duke përfshirë aftësitë sipërmarrëse dhe dixhitale –aftësi të buta jo-teknike dhe të mësuarit në vend të punës.
 - Adresimi i barrierave në arsim dhe aftësim profesional.
 - Zhvillimi i formave alternative dhe jotradicionale të aftësimit profesional për përvetësim të njohurive dhe zhvillim të kompetencave bazë, me qëllim përmirësimin e aftësive të të rinjve në zonat rurale.
 - Ofrimi i ndihmës financiare, qasjes në kredi dhe aktiviteteve për gjenerim të të ardhurave.
- Përmirësimi i produktivitetit bujqësor:
 - Rritja e produktivitetit bujqësor dhe mundësive për krijimin e të ardhurave për fermerët.
 - Zvogëlimi i varësisë nga puna e fëmijëve.
 - Ofrimi i trajnimeve për teknikat moderne të bujqësisë dhe ndërlidhje më të mirë me tregun.
- Zgjerimi i qasjes së të rinjve në shërbimet e punësimit dhe programet aktive të tregut të punës në zonat rurale:
 - Përshtatja e shërbimeve të hulumtimit të punës dhe këshillimit me gatishmërinë e punëkërkuesve të rinj për punë dhe aspiratave të tyre personale.
 - Lidhja e ofrimit të shërbimeve bazë të punësimit me intervenimet dhe programet e tjera të tregut të punës (p.sh. strategjitë për aftësim profesional dhe reduktim të varfërisë), për të përmirësuar mundësitë e të ardhurave për të rinjtë.
- Forcimi i mekanizmave për mbrojtjen e fëmijëve:
 - Forcimi i mekanizmave të mbrojtjes së fëmijëve në zonat rurale.
 - Trajnimi i mësimeve, punonjësve të shëndetësisë dhe udhëheqësve të komuniteteve për ta njohur dhe raportuar punën e fëmijëve.
- Monitorimi dhe vlerësimi:
 - Zhvillimi i një sistemi të fuqishëm monitorimi dhe vlerësimi për të ndjekur progresin.
 - Identifikimi i boshllëqeve dhe fushave për përmirësim në politika dhe programe.
- Forcimi i qasjes bashkëpunuese:
 - Nxitja e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve qeveritare, shoqërisë civile, sektorit privat dhe partnerëve ndërkombëtarë.
 - Bashkëpunimi dhe kombinimi i burimeve dhe ekspertizës për të formuar një strategji të unifikuar në mbrojtjen e të drejtave të fëmijës.

► Hyrje

Ky vlerësim i shpejtë i punës së fëmijëve në bujqësi në Kosovë është pjesë e projektit global të Organizatës Ndërkombëtare të Punës (ONP) "Masat, ndërhyrjet dhe angazhimi i politikave në përsheptimin e veprimeve kundër punës së fëmijëve dhe punës së detyruar (MAP 16)". Ai synon të ndihmojë ndërtimin dhe zbatimin e njohurive kritike të nevojshme për të informuar zgjedhjet e politikave për luftim të punës së fëmijëve apo punës së detyruar dhe përkrahjen e masave për adresimin e sfi të evidentuara në vendet, rajonet dhe sektorët kyç.

Një nga komponentat e projektit fokusohet në përmirësimin e kornizës ligjore, forcimin e zbatimit të ligjeve, koordinimin e përpjekjeve të qeverisë, zhvillimin dhe forcimin e planeve kombëtare të veprimit dhe zhvillimin dhe fuqizimin e programeve në një numër të caktuar vendesh, përfshirë Kosovën. Në kuadër të kësaj, Projekti MAP'16 në Kosovë që nga viti 2019 po mbështet zbatimin e Strategjisë për të Drejtat e Fëmijëve 2019-2023 dhe ndërhyrjet prioritare për adresimin e punës së fëmijëve të identifikuara në konsultim me palët kryesore të interesit, me fokus në i) përmirësimin e kornizës institucionale për monitorimin e përhapjes së punës së fëmijëve në nivel qendror dhe komunal; ii) forcimin e rolit të mbrojtjes sociale në parandalimin dhe mbrojtjen e fëmijëve nga puna e fëmijëve, iii) forcimin e rolit të sistemit arsimor në parandalimin dhe mbrojtjen e fëmijëve nga puna e fëmijëve dhe iv) përmirësimin e zbatimit të ligjeve dhe politikave që kanë të bëjnë me mbrojtjen e fëmijëve nga puna e fëmijëve.

Qëllimi i vlerësimit të shpejtë ishte rritja e bazës së njohurive për fëmijët e angazhuar në punë bujqësore në Kosovë duke përcaktuar natyrën, llojin, shpërndarjen, dinamikën dhe shkaqet e punës së fëmijëve në bujqësi. Ky vlerësim do të mundësojë njohjen më të mirë të karakteristikave socio-ekonomike të fëmijëve të angazhuar në punë dhe familjeve të tyre, përfshirë: shëndetin, sigurinë, arsimin dhe të drejtat e fëmijëve të angazhuar në punë, dhe do të sugjerojë opsione të mundshme politikash, legjisllacioni dhe masa të tjera parandaluese dhe mbrojtëse për të adresuar çështjen e punës së fëmijëve në sektorin bujqësor të Kosovës.

Pyetjet hulumtuese të cilave u është përgjigjur janë si më poshtë:

1. Sa është e përhapur puna e fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, dhe si dallon ajo në rajone të ndryshme?
2. Cilat janë llojet e zakonshme të punës që kryejnë fëmijët në sektorin bujqësor, duke përfshirë llojet e kulturave të kultivuara, orët e punës dhe llojet e punëve të kryera?
3. Cilat janë shkaqet kryesore të punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, duke përfshirë faktorët që lidhen me varfërinë, mungesën e arsimit dhe dinamikën e familjes?
4. Cilat janë karakteristikat socio-ekonomike të fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore, duke përfshirë moshën, gjininë, nivelin arsimor dhe të ardhurat e familjes?
5. Si ndikojnë kushtet e punës dhe mjedisi në shëndetin dhe sigurinë e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore në Kosovë?
6. Cilat janë barrierat për arsimimin dhe mundësitë e tjera për fëmijët e angazhuar në punë bujqësore dhe si mund të adresohen këto për të parandaluar punën e fëmijëve?
7. Cilat janë të drejtat e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore dhe si mund të mbrohen dhe promovohen ato përmes politikave dhe legjisllacionit?
8. Si mund të zbatohen masat parandaluese dhe mbrojtëse për të adresuar çështjen e punës së fëmijëve në sektorin bujqësor të Kosovës, duke përfshirë opsionet e politikave, legjisllacionin dhe ndërhyrjet e tjera?

Vlerësimi përfshin komponentë të shumtë të ndërlidhur që janë krijuar për të adresuar objektivin:

- Një rishikim i legjisllacionit ekzistues ndërkombëtar dhe kombëtar në lidhje me punën e fëmijëve.
- Një rishikim i hulumtimeve ekzistuese mbi punën e fëmijëve në Kosovë, me fokus të veçantë në punën e fëmijëve në bujqësi.
- Një anketë sasiore me 1000 familje rurale për të kuptuar shpërndarjen e punës së fëmijëve në bujqësi.
- Një grumbullim cilësor i të dhënave përmes 12 diskutimeve në fokus grupe (FG) me fëmijë (6), prindër (3) dhe palë të tjera me rëndësi (3).
- Një grumbullim cilësor i të dhënave përmes 11 intervistave me informatorë kyç (IIK).
- Tre raste studimi të thelluara që analizojnë faktorë të veçantë dhe manifestime të ndryshme të punës së fëmijëve brenda sektorit bujqësor.

Ky raport përbëhet nga disa kapituj që janë strukturuar në bazë të komponentëve të metodologjisë të paraqitura më sipër. Kapitulli i parë prezanton përkufizimet dhe metodologjinë e vlerësimit. Kapitulli 2 parashtrohet normat e zbatueshme dhe kornizën e politikave në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe kombëtare. Kapitulli 3 shtjellon hulumtimet ekzistuese në Kosovë që kanë të bëjnë me punën e fëmijëve në bujqësi, ndërsa Kapitulli 4 paraqet gjetjet kryesore që rezultojnë nga të dhënat cilësore dhe sasiore duke përfshirë ato të dala nga anketa, fokus grupet, dhe intervistat me informatorë kyç. Kapitulli 5 fokusohet në promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të fëmijës përmes politikave dhe legjisllacionit, dhe synon të identifikojë masat parandaluese dhe mbrojtëse që mund të zbatohen në mënyrë efektive për të adresuar çështjen e punës së fëmijëve në sektorin bujqësor të Kosovës. Kapitulli 6 ndalet në tre raste studimi të fëmijëve që janë aktivë në punë bujqësore. Kapitulli i fundit (Kapitulli 7) nxjerr përfundime dhe rekomandime.

Përkufizimet dhe metodologjia

1.1 Përkufizimet

Raporti përdor konceptet e mëposhtme në analizimin e përfshirjes së fëmijëve në bujqësi (shih ONP 2018):

Fëmijë në veprimtari ekonomike janë ata që punojnë në çdo formë të prodhimit tregtar dhe lloje të caktuara të prodhimit jotregtar (kryesisht, prodhimi i mallrave si prodhimet bujqësore për përdorim vetjak). Ky grup përfshin fëmijët në forma të punës si në ekonominë formale ashtu edhe në atë informale; mjediset e brendshme dhe të jashtme të familjes; për pagesë ose fitim (në para ose në natyrë, me kohë të pjesshme ose me kohë të plotë); dhe punë shtëpiake jashtë shtëpisë së fëmijës për një punëdhënës (të paguar ose të papaguar).

Aktiviteti ekonomik në sektorin e bujqësisë përfshin, në përputhje me Klasifikimin standard ndërkombëtar industrial për të gjitha aktivitetet ekonomike (ISIC), Rishikimi 4, prodhimin e të korrave dhe kafshëve, gjuetinë dhe aktivitetet e shërbimit të lidhura me to,¹ pylltarinë dhe prerjen e drurëve,² si dhe peshkimin dhe akuakulturën.

Fëmijët në punë të fëmijëve është një kategori më e ngushtë se ajo e fëmijëve të përfshirë në aktivitete ekonomike dhe është përcaktuar në përputhje me tre konventat kryesore ndërkombëtare: Konventa e ONP-së për moshën minimale, 1973 (nr. 138); Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës, 1990; Konventa për format më të këqija të punës së fëmijëve, 1999 (nr. 182); dhe legjislacionin kombëtar (më shumë diskutim do të ketë më poshtë). Puna e fëmijëve përfshin fëmijët në një aktivitet ekonomik që janë nën moshën minimale të punësimit dhe fëmijët mbi moshën minimale të punësimit, puna e të cilëve klasifikohet si forma më e keqe e punës së fëmijëve, ose si "punë e rrezikshme".

Fëmijët në punë të rrezikshme janë ata që përfshihen në çdo aktivitet ose profesion që, nga natyra ose rrethanat në të cilat kryhet, mund të dëmtojë shëndetin, sigurinë ose moralin e fëmijëve. Në përputhje me Rekomandimin e ONP-së për format më të këqija të punës së fëmijëve, 1999 (nr. 190), i cili plotëson Konventën nr. 182 të ONP-së, kjo përfshin punën që i ekspozon fëmijët ndaj abuzimit fizik, psikologjik ose seksual; punën nën tokë, nën ujë, në lartësi të rrezikshme dhe në hapësira të mbyllura; punën me makineri, pajisje dhe mjete të rrezikshme, ose që përfshin trajtimin manual ose transportin e ngarkesave të rënda; punën në një mjedis jo të shëndetshëm, i cili, për shembull, mund t'i ekspozojë fëmijët ndaj substancave, agjentëve ose proceseve të rrezikshme, ose ndaj temperaturave, niveleve të zhurmës ose dridhjeve që dëmtojnë shëndetin e tyre; dhe punën në kushte veçanërisht të vështira, duke përfshirë orë të gjata, punë nate ose punë ku fëmija është i kufizuar në mënyrë të paarsyeshme në ambientet e punëdhënësit.

Fëmijët që kryejnë punët shtëpiake i referohen atyre që kryejnë shërbime shtëpiake dhe personale për konsum brenda shtëpisë së tyre. Punët shtëpiake përfshijnë pastrimin, dekorimin dhe mirëmbajtjen e banesës së zënë nga familja, duke përfshirë riparime të vogla të një lloji që zakonisht kryhen nga qiramarrësit si dhe nga pronarët; pastrimi, servisi dhe riparimi i mallrave shtëpiake, duke përfshirë automjetet e përdorura për qëllime shtëpiake; përgatitja dhe shërbimi i vakteve; kujdesi dhe edukimi i fëmijëve; kujdesi ndaj njerëzve të sëmurë, të pafuqishëm ose të moshuar; dhe transporti i anëtarëve të familjes ose të mallrave të tyre.

Shërbime shtëpiake të rrezikshme pa pagesë të kryera nga fëmijët janë ato që kryhen brenda shtëpisë së fëmijës në rrethana që përputhen me punët pa pagesë, por që kryhen për periudha të gjata, në një mjedis jo të shëndetshëm, me pajisje të rrezikshme, ngarkesa të rënda ose në vende të rrezikshme.

¹ Përfshirë rritjen e kulturave jo shumëvjeçare; kultivimi i kulturave shumëvjeçare; shumimi i bimëve; prodhimi i kafshëve; bujqësia e përzier; aktivitetet mbështetëse për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes; si dhe gjuetia dhe aktivitetet e shërbimit të lidhura me to.

² Përfshirë silvikulturën dhe aktivitetet e tjera pyjore; prerjet e pyjeve; grumbullimi i produkteve pyjore jodrusore; dhe shërbimet mbështetëse për pylltarinë.

1.2. Metodologjia

Hulumtimi përdori një kombinim të hulumtimit parësor dhe dytësor për raportin. Së pari, përmes hulumtimit dytësor, është kryer një rishikim i literaturës me fokus në politikat dhe ligjet aktuale që diktojnë/rregullojnë punën e fëmijëve në bujqësi në Kosovë.

Së dyti, hulumtimi parësor përbëhej nga komponentë cilësorë dhe sasiorë. Aspekti cilësor mbledhi këndvështrimet dhe përshtypjet e pjesëmarrësve, ndërsa aspekti sasior dha të dhëna numerike për numrin e fëmijëve të përfshirë në aktivitete të ndryshme bujqësore dhe mundësoi një ndarje më të saktë të të dhënave bazuar në të dhënat demografike.

1.2.1. Komponenti cilësor i metodologjisë

Për komponentin cilësor, raporti përdori mostrimin e qëllimshëm përmes teknikës së ortekut, duke përdorur familjet që merren me prodhim bujqësor për qëllime financiare ose për konsum të brendshëm për të rekrutuar pjesëmarrës për diskutime në fokus grupe (FG). Si pjesë e procesit të identifikimit, anketuesit në terren kontaktuan fermerët, punëtorët informalë, informatorët kryesorë dhe anëtarët e komunitetit lokal në zona të veçanta për të gjetur familjet që angazhojnë fëmijë në aktivitete bujqësore. Gjithashtu, të dhënat u mbledhën përmes intervistave me informatorë kyç (IIK) duke përdorur një metodë të mostrimit të synuar, ku palët kryesore të interesit në fushën e bujqësisë u përzgjedhën për intervista. Si rezultat, pjesa cilësore e studimit përbëhej nga elementët e paraqitur në tabelën 1.1.

►Tabela 1.1. Metodologjia cilësore

Komponenti cilësor	Detajet
12 diskutime në fokus grupe në tri rajone të Kosovës me 8-12 pjesëmarrës: 1. Gjakovë: Rogovë, Cermjan, Novosellë 2. Mitrovicë: Kushtovë dhe Rashan 3. Prishtinë: Podujevë-Shtedim, Llapashticë, Llugë, Surkish, Llaushë e Poshtme	- Për çdo rajon u zhvilluan 2 fokus grupe me fëmijë të moshës 10-14 vjeç dhe 15-18 vjeç, për gjithsej 6 fokus grupe. - Është realizuar 1 fokus grup për rajon me prindër të atij rajoni, për gjithsej 3 fokus grupe. - Është realizuar 1 fokus grup për rajon me aktorë të tjerë për atë rajon, për gjithsej 3 fokus grupe.
11 Intervistat me përfaqësues të institucioneve relevante si informatorë kryesor	4 intervista me përfaqësues të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural . - Intervistë me një përfaqësues të Agjencisë së Pyjeve. - Intervistë me një përfaqësues të Save the Children në Kosovë. - Intervistë me përfaqësuesin e Inspektoratit të Punës. - Intervistë me një përfaqësues të Ministrisë së Financave, Punës dhe Transfereve . - Intervistë me një përfaqësues të Ministrisë së Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit . - Intervistë me një konsulent të pavarur për çështjet që kanë të bëjnë me mbrojtjen e fëmijëve . - Intervistë me një përfaqësues të Koalicionit të OJQ-ve për Mbrojtjen e Fëmijëve në Kosovë (KOMF) .
Tre raste studimi të fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore	- Rast Studimi nga Gjakova - Rast Studimi nga Mitrovica - Rast Studimi nga Prishtina/Podujeva

1.2.2 Komponenti sasior i metodologjisë

Për këtë studim u realizua një anketë me 1,000 familje rurale në Kosovë, duke u fokusuar në popullsinë rurale, e cila përbën 60% të popullsisë së përgjithshme sipas të dhënave të regjistrimit të popullsisë të vitit 2011, me përafërsisht 1,025,123 banorë nga gjithsej 1,708,538 banorë. Metodologjia është fokusuar në mënyrë të qëllimshme në zonat rurale pasi në ato zona zhvillohen aktivitete bujqësore. Zona rurale është e përkufizuar si “zonë gjeografike jo e urbanizuar në nivel vendbanimi - që karakterizohet me densitet më të ulët të popullsisë, ku zakonisht shumica e tokës shfrytëzohet për bujqësi krahasuar me zonat përreth.” (MBPZHR 2022a).

Qëllimi i anketës ishte mbledhja e të dhënave mbi punën e fëmijëve në bujqësi, duke targetuar në mënyrë parësore qytetarët e rritur (18+) që jetojnë në këto zona. Për të realizuar anketën, u përdor një metodologji e mostrimit të grupeve me shumë faza dhe shtresim. Procesi u zbatua në tre faza kryesore.

- Në fazën e parë, Njësitë e Para të Mostrimit (NPM) u zgjedhën bazuar në Zonat e Anketimit (ZA) të përcaktuara nga qendrat e votimit. Këto zona të anketimit shërbyen si grupime gjeografike për shpërndarjen e mostrës. Çdo ZA u zgjodh rastësisht, duke siguruar përfaqësim proporcional të familjeve në çdo rajon. Hartat e ZA-ve të përzgjedhura u morën parasysh përpara fillimit të anketimit.
- Në fazën e dytë, fokusi ishte në përzgjedhjen e familjeve brenda zonave të zgjedhura të anketimit. U përcaktua një pikë fillestare në çdo ZA, u shtua një distancë dhe drejtim i rastësishëm dhe anketuesit e trajnuar u udhëzuan të veprojnë në përputhje me to. Fillimisht u identifikua pikënisja dhe u ndoq distanca e drejtimi sipas udhëzimeve dhe përmes një procesi sistematik që përfshiu trokitje në dyer, u identifikuan edhe shtëpitë potenciale për anketim.
- Në fazën e tretë, të anketuarit u përzgjedhën brenda familjeve, ku për plotësim të anketës u zgjodh anëtari i familjes që kishte ditlindjen i fundi.

Metodologjia kombinoi mostrimin e probabilitetit me strategjitë e lëvizjes së rastësishme në terren, duke siguruar një mostër përfaqësuese dhe efektivitet të kostos. Ky dizajn është konform standardeve ndërkombëtare të hulumtimit dhe synoi të nxjerrte njohuri për punën e fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë.

Më pas, familjet u vlerësuan bazuar në pronësinë ose dhënien me qira të tokës për qëllime bujqësore, si dhe përfshirjen e tyre në aktivitete bujqësore. Si rezultat, nëse një familje tregoi se nuk ka në pronësi ose me qira një tokë bujqësore dhe deklaroi se nuk ishte angazhuar paraprakisht në aktivitete bujqësore, anketa u ndërpre për atë familje. Ky kontroll rigoroz siguroi që studimi të fokusohet në të dhëna relevante dhe përkatëse në lidhje me praktikën bujqësore. Konkretisht, pyetjet e shqyrtimit u formuluan siç tregohet në tabelën 1.2.

► **Tabela 1.2. Pyetësi i shqyrtimit**

S1: A posedon aktualisht familja juaj në pronësi apo qira ndonjë tokë për qëllime bujqësore/bujqësore?
Po
Jo
S2: A keni qenë ju ose dikush në familjen tuaj të përfshirë në ndonjë aktivitet bujqësor si mbjellja, korrja ose kujdesi për bagëtinë vitin e kaluar?
Po
Jo

Anketa përbëhej nga modulet e mëposhtme:

- Pyetësi i analizës për të përcaktuar vazhdimin/përfundimin e anketës.
- Moduli D që ka të bëjë me informacionin demografik të të anketuarit.
- Moduli A i përket aktivitetit bujqësor familjar.
- Moduli B i përket pyetjeve specifike që lidhen me përfshirjen e një fëmije të zgjedhur rastësisht në veprimtarinë bujqësore në familje dhe/ose fermë.

Kjo qasje metodologjike siguroi mundësinë e trekëndëshimit të të dhënave të marra nga rishikimi i literaturës, anketat, intervistat dhe diskutimet në fokus grupe për të ofruar një kuptim gjithëpërfshirës dhe të plotë të situatës.

1.2.3 Kufizimet e studimit

Studimi ka disa kufizime që duhen pranuar. Së pari, analiza cilësore është kryer vetëm në tre nga shtatë rajonet e Kosovës, duke lënë pjesën tjetër të rajoneve të pa përfshira për raportim.

Së dyti, për sa i përket pjesës sasiore, metoda e “ditëlindjes së fundit” e përdorur për përzgjedhjen e të anketuarve për anketën ishte e rastësishme, por kishte edhe kufizimet e veta. Për shembull, të anketuarit e zgjedhur mund të mos kenë pasur njohuri të plota për të gjitha pyetjet e bëra, dhe është e mundur që kryefamiljari të ketë pasur më shumë informata, por mund të mos kenë qenë të njejta me të anketuarin.

Së treti, një faktor i jashtëm jashtë kontrollit të hulumtuesve ishte saktësia e përgjigjeve në anketë, të cilat mbështeteshin në ndershmërinë dhe aftësinë e të anketuarve për të kujtuar saktë informatat. Disa të anketuar mund të kenë dhënë përgjigje të pasakta ose të njëanshme, duke çuar potencialisht në një nën-raportim të punës së fëmijëve në bujqësi.

Puna e fëmijëve në Kosovë: Korniza ligjore

2.1 Konventat ndërkombëtare

Tre konventat kryesore ndërkombëtare – Konventa e OKB-së për të Drejtat e Fëmijës dhe Konventat e ONP-së nr. 138 dhe 182 – së bashku vendosin kufijtë ligjorë për punën e fëmijëve dhe ofrojnë bazën ligjore për veprime kundër saj. Konventa e ONP-së **për moshën minimale (Nr. 138)**, e cila u prezantua për herë të parë në vitin 1973, vlen për të gjithë fëmijët e përfshirë në punë, pavarësisht nëse ata punojnë me paga ose në emër të tyre ose të familjes së tyre. Ajo vendos një detyrim për shtetet që e ratifikojnë atë për të vendosur një moshë minimale dhe për të ndaluar punën nën këtë moshë. Moshë minimale është vendosur përgjithësisht në 15 vjeç, megjithëse vendet në zhvillim kanë njëfarë fleksibiliteti dhe mund të vendosin moshën minimale për punë ose punësim në 14 vjet. Megjithatë, fëmijët e moshës 12 ose 13 vjeç përjashtohen nga këto dispozita nëse merren me “punë të lehtë”, që përkufizohet si punë që nuk dëmton shëndetin dhe zhvillimin e tyre dhe nuk pengon ndjekjen shkollimit, pjesëmarrjen në aftësim profesional ose aftësinë e tyre për të përfituar nga arsimi (neni 7). Fëmijët ndërmjet moshës 15 dhe 17 vjeç përgjithësisht lejohen të punojnë, por ata nuk lejohen të angazhohen në “punë të rrezikshme” për shkak të natyrës së punës, kushteve të punës ose orëve të gjata. **Rekomandimi për Moshën Minimale, 1973 (Nr. 146)** shoqëron Konventën Nr. 138 dhe thekson se këto politika kombëtare duhet të parashikojnë “zbutjen e varfërisë dhe promovimin e vendeve të punës së denjë për të rriturit, në mënyrë që prindërit të mos kenë nevojë të përdorin punën e fëmijëve; arsimimi falas dhe i detyrueshëm dhe ofrimi i aftësimit profesional; zgjerimi i sigurimeve shoqërore dhe sistemeve për regjistrimin e lindjes; dhe mjedise të përshtatshme për mbrojtjen e fëmijëve dhe adoleshentëve që punojnë” (ONP, p.d.).

Konventa e **Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës**, e cila hyri në fuqi më 2 shtator 1990, është një marrëveshje ndërkombëtare ligjërishme e detyrueshme që detyron shtetet nënshkruese të njohin dhe mbrojnë të drejtën e çdo fëmije për t’u mbrojtur nga shfrytëzimi ekonomik dhe nga përfshirja në çdo punë që mund të paraqes rrezik për edukimin, shëndetin ose zhvillimin e tyre të përgjithshëm, qoftë fizik, mendor, shpirtëror, moral apo social (neni 32). Gjithashtu, ai mandaton që palët nënshkruese të vendosin masa ligjore, administrative, sociale dhe edukative për të siguruar zbatimin e kësaj rregulloreje. Këto masa përfshijnë përcaktimin e moshës minimale për punësim, rregullimin e orarit dhe kushteve të punës dhe zbatimin e ndëshkimeve ose sanksioneve të përshtatshme (neni 32). Në një kuptim më të gjerë, neni 36 i nxit shtetet palë të mbrojnë fëmijët nga të gjitha format e shfrytëzimit që mund të dëmtojnë çdo aspekt të mirëqenies së tyre.

Për më tepër, Deklarata e ONP-së **mbi Parimet dhe të Drejtat Themelore në Punë**, e miratuar në vitin 1998 dhe e rishikuar më vonë në 2022, është një angazhim i bërë nga qeveritë dhe organizatat e punëdhënësve dhe punëtorëve për të mbështetur vlerat themelore njerëzore. Ajo parashikon “lirinë e organizimit dhe njohjen efektive të së drejtës për marrëveshje kolektive, eliminimin e të gjitha formave të punës së detyruar ose të detyrueshme, heqjen efektive të punës së fëmijëve, eliminimin e diskriminimit në lidhje me punësimin dhe profesionin, dhe një mjedis të sigurtë dhe të shëndetshëm pune”.

Së fundmi, Konventa e ONP-së për **Format më të Këqija të Punës së Fëmijëve, 1999 (Nr. 182)** obligon shtetet që e kanë ratifikuar atë të zbatojnë menjëherë dhe në mënyrë efektive masat për të ndaluar dhe çrrënjësuar format më të këqija të punës së fëmijëve. Ajo nuk përfshin asnjë dispozitë për fleksibilitet dhe nuk bën dallime midis vendeve të zhvilluara dhe atyre në zhvillim. Konventa zbatohet për të gjithë fëmijët, vajza dhe djem, të cilët janë nën moshën 18 vjeç. Format më ekstreme të punës së fëmijëve përcaktohen në nenin 3:

- a. të gjitha format e skllavërisë ose praktikave të ngjashme me skllavërinë, siç janë shitja dhe trafikimi i fëmijëve, detyrimi i skllavërues dhe bujkrobëria dhe puna pa dëshirë ose e detyruar, përfshirë rekrutimin pa dëshirë ose të të fëmijëve për përdorim në konflikt të armatosur;
- b. përdorimi, prokurimi ose ofrimi i një fëmije për prostitucion, për prodhimin e pornografisë ose për shfaqje pornografike;
- c. përdorimi, prokurimi ose ofrimi i një fëmije për aktivitete të paligjshme, veçanërisht për prodhimin dhe trafikimin e drogës, siç përcaktohet në traktatet përkatëse ndërkombëtare;
- d. punë e cila, nga natyra e saj ose nga rrethanat në të cilat kryhet, mund të dëmtojë shëndetin, sigurinë ose moralin e fëmijëve.

2.2 Legjislacioni dhe politikat kombëtare

Kosova ka krijuar disa ligje për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve dhe për të adresuar punën e fëmijëve, duke përfshirë Ligjin e Punës, Kodin Penal, Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve dhe një sërë strategjish dhe planesh veprimi që fokusohen në mënyrë eksplicite në mbrojtjen e fëmijëve ose garantimin e mbrojtjes nga puna e fëmijëve në strategjitë dhe programet e saj për bujqësinë dhe zhvillimin rural.

Së pari, **Kodi Penal** sipas nenit 243 parasheh gjobë dhe burgim nga një deri në pesë vjet për çdo prind, prind adoptues, kujdestar ose person tjetër që e detyron fëmijën të punojë në mënyrë të tepruar ose të kryejë punë që rrezikojnë zhvillimin e fëmijës (Republika e Kosovës 2019a). I njëjti ndalon trafikimin e fëmijëve (nenet 165 dhe 166), shfrytëzimin seksual komercial të fëmijëve (nenet 232 dhe 234) dhe përdorimin e fëmijëve në aktivitete të paligjshme (nenet 267-273).

Ligji i Punës sipas nenit 7 specifikon se fëmijët nën moshën 15 vjeçare nuk mund të hyjnë në marrëdhënie pune. Megjithatë, ata nga moshë 15 deri në 18 vjeç mund të punësohen për punë të lehta që nuk paraqesin rrezik për shëndetin apo zhvillimin e tyre (Republika e Kosovës 2014). Ligji përcakton gjithashtu moshën minimale për punë të rrezikshme në 18 vjeç.

Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve (LMF) synon t'i mbrojë fëmijët nga të gjitha format e abuzimit, shfrytëzimit apo forma të tjera që rrezikojnë jetën, sigurinë, shëndetin, arsimimin, aftësimin dhe zhvillimin e fëmijës. Kreu 6 i ligjit trajton në mënyrë specifike mbrojtjen e fëmijëve nga shfrytëzimi ekonomik, i cili ndalon punësimin e fëmijëve në aktivitete që dëmtojnë sigurinë, shëndetin, moralin dhe zhvillimin psikofizik të fëmijës dhe mandaton Inspektoratin e Punës si përgjegjës për monitorimin e punësimit të fëmijës të garantojë mirësjellje, siguri dhe kushte pune (Republika e Kosovës 2019b).

Në bazë të Ligjit për Mbrojtjen e Fëmijëve, Procedurat Standarde të Veprimit (PSV) për fëmijët në punë të rrezikshme dhe Udhëzuesi për zbatimin e PSV-ve janë zhvilluar me mbështetjen e Projektit MAP '16 të ONP-së, me qëllim mbrojtjen, duke përfshirë identifikimin në kohë dhe të duhur të fëmijëve (kosovarë, të huaj apo pa shtetësi), nga të gjitha llojet e punës dhe shfrytëzimit të fëmijëve, pavarësisht nëse është apo jo i lidhur me krimin e organizuar (Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve, p.d.). Në përputhje me nenin 5 të Konventës nr. 182 të ONP-së, PSV-ja përcakton dhe qartëson rolet dhe procedurat operative të institucioneve për parandalimin, identifikimin, mbledhjen e të dhënave, referimin dhe trajtimin e fëmijëve të përfshirë në punën e rrezikshme të fëmijëve (PRrF).

Ligji për mbrojtjen e fëmijëve parasheh edhe nxjerrjen e një akti nënligjor që rregullon parandalimin dhe ndalimin e punës së rrezikshme të fëmijëve. Lidhur me këtë, **Udhëzimi Administrativ QRK nr. 05/2013 për Parandalimin dhe Ndalimin e Formave të Rrezikshme të Punës së Fëmijëve (PRRF)** në Kosovë është duke u përditësuar, gjithashtu me mbështetjen e Projektit MAP '16. Versioni i parë i Listës së PRRF-ve në Kosovë është përgatitur me mbështetjen e ONP-së gjatë viteve 2005-07 (që rrjedh nga Ligji i Punës) dhe ka hyrë në fuqi ligjorisht si Udhëzim Administrativ i Qeverisë për Parandalimin dhe Eliminimin e Formave të Rrezikshme të Punës së Fëmijëve në Kosovë (UA 17/2008). Ai përfshinte: (a) sektorët e rrezikshëm; dhe (b) aktivitetet e përgjithshme të rrezikshme që duhet të ndalohen me prioritet. Në vitin 2013, UA 17/2008 është zëvendësuar me Udhëzimin Administrativ GRK nr. 05/2013, për përditësimin e listës së aktiviteteve të rrezikshme.

Aktivitetet e përgjithshme të rrezikshme (të zbatueshme për çdo sektor) përfshijnë:

- ▶ puna e natës (ndërmjet orës 20:00 dhe 6:00).
- ▶ ngritja dhe bartja e kohëpaskohshme e peshave të rënda mbi 15 kg (mashkull) dhe 10 kg (femër).
- ▶ ngritja dhe bartja e vazhdueshme e peshave të rënda mbi 10 kg (mashkull) dhe 5 kg (femër).
- ▶ puna në thellësi, nën sipërfaqen e tokës, nën ujë dhe vende të mbyllura.
- ▶ puna në lartësi mbi 2 metra.
- ▶ punë që mund të dëmtojë shëndetin e fëmijës për shkak të ekspozimit ndaj temperaturave ekstreme të larta ose të ulëta, ose ndaj zhurmës dhe dridhjeve.
- ▶ ekspozimi ndaj substancave biologjike, kimike dhe toksike dhe ekspozimi ndaj radioaktivitetit.

Sektorët për ndalim të menjëhershëm, duke përfshirë aktivitete specifike të rrezikshme për secilin sektor, janë përshkruar më poshtë:

- Bujqësia, që përfshin punë siç janë ujitja, operimi me makina bujqësore ose trajtimi i pesticideve, përfshirja në aktivitete të korrjes dhe shirjes, si dhe punë të rënda fizike në fusha dhe hapja e gropave për pyllëzim dhe prerja e drunjëve. Përveç kësaj, aktivitetet në thertore, objektet e përpunimit të mishit, gjuetia, grumbullimi i frutave të pyllit, vjelja e pemëve, punët në serra dhe bletaria janë gjithashtu të ndaluara.
- Puna në rrugë, që përfshin ngarkimin e mallrave, pastrimin e parafangove të automjeteve, transportin e barit, hulumtimin e lëmshës dhe shitjen e artikujve si duhani, është një tjetër fushë e rrezikshme për të rinjtë.
- Ndërtimi, duke përfshirë gjurmimin e tokës, transportin e ngarkesave të rënda, shoshitjen e rërës dhe çimentos, skelat dhe përpunimin e metaleve.
- Shfrytëzimi i pasurive natyrore nëpërmjet aktiviteteve të gjurmimit sipërfaqësor si qymyri, rëra dhe gjurmimi dhe shfrytëzimi i gurëve.
- Puna në deponi, duke përfshirë gjurmimin dhe grumbullimin nga vendgrumbullimet ose kontejnerët, si dhe transportin në distanca të gjata.

Bazuar në Listën e PRrF-ve, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), me mbështetjen e Projektit MAP '16 të ONP-së, ka publikuar "Puna e rrezikshme e fëmijëve në bujqësi dhe pylltari: Udhëzues për këshilltarët komunalë për bujqësi dhe zhvillim rural" (MBPZHR 2022b). Ndër të tjera, Udhëzuesi përshkruan aktivitetet e rrezikshme që nuk duhet të kryhen nga fëmijët, rreziqet shoqërore dhe ndikimin e tyre të mundshëm në shëndetin dhe zhvillimin e fëmijës për çdo aktivitet bujqësor. Për më tepër, Ligji i Pyjeve përfshin një klauzolë specifike për ndalimin e punës së rrezikshme për fëmijët nën 18 vjeç në sektorin e pylltarisë (neni 52, pika 5) (Republika e Kosovës 2013).

Duke marrë parasysh çështjet e mësipërme, i vetmi element që lidhet me punën e fëmijëve që nuk rregullohet me kornizën ligjore në Kosovë janë kushtet e përgjithshme për kryerjen e punëve të lehta për fëmijët nën moshën minimale të punësimit. Kjo kufizon mundësinë për të shfrytëzuar potencialin e individëve të rinj dhe për të siguruar që nëse angazhohen në punë, ajo është e sigurt dhe e lehtë, duke mos paraqitur asnjë rrezik për zhvillimin e tyre.

Lidhur me politikat për mbrojtjen e fëmijëve, **Strategjia për të Drejtat e Fëmijës (2019-2023)** fokusohet në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve, e cila përfshin masa për parandalimin, mbrojtjen dhe riintegrimin e fëmijëve që janë të përfshirë në forma të rrezikshme të punës së fëmijëve, si p.sh. puna në rrugë dhe nxjerrja e xehes nëntokësore (Republika e Kosovës 2019c). Sipas Objektivës Strategjike 5: "Përmirësimi i shëndetit, mbrojtjes dhe mirëqenies së fëmijës për arritjen e potencialit të tyre të plotë", objektiva specifike 5.1 fokusohet në mënyrë eksplicite në parandalimin, mbrojtjen dhe riintegrimin e fëmijëve të përfshirë në punën e rrezikshme të fëmijëve. Aktivitetet e parashikuara për t'u zbatuar në planin e veprimit 2019-2022 për zbatimin e kësaj strategjie janë zbatuar në masë të madhe, kryesisht me mbështetjen e Projektit MAP 16 të ONP-së.

Sa i përket politikave bujqësore, Kosova ka miratuar së fundi **Strategjinë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022–2028**, e cila përshkruan një plan gjithëpërfshirës për adresimin e sfidave të ndryshme në sektorët bujqësorë dhe ruralë. Me rëndësi të veçantë është Objektiva Strategjike 3, e cila synon të nxisë punësimin, përfshirjen sociale dhe zhvillimin lokal në zonat rurale, duke përfshirë zhvillimin e qëndrueshëm të pylltarisë. Strategjia kombinon skemat mbështetëse, projektet infrastrukturore dhe reformat institucionale, në përputhje me angazhimet mjedisore dhe klimatike. Programet vjetore të MBPZHR-së për pagesat direkte për fermerët dhe për subvencionet burojnë nga kjo strategji dhe që nga viti 2022 në këto programe shprehimisht thuhet se pagesat direkte duhet të bëhen në përputhje me direktivat që dalin nga Ligji i Punës, Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve, dhe Udhëzimi Administrativ për Punën e Rrezikshme të Fëmijëve. Kjo tregon se pagesat direkte duhet të harmonizohen me ndalesat

e specifikuara për mbrojtjen e fëmijëve nga punët e rrezikshme në bujqësi. Megjithatë, strategjia nuk promovon veçanërisht punësimin e të rinjve (nën 18 vjeç) në zonat rurale.

Plani Strategjik i Sistemit Këshillimor të Kosovës për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2023–2027 gjithashtu u miratua së fundmi, duke njohur nevojën për të përfshirë një modul specifik për PRrF-të në bujqësi dhe pylltari brenda kurrikulës së trajnimit për fermerët. Ky modul do të sigurojë që trajnimi gjithëpërfshirës mbi PRrF-të në bujqësi dhe pylltari të shtrihet tek fermerët si një komponent standard i programit të tyre të përgjithshëm të trajnimit.

Megjithatë, ka mungesë të programeve të arsimit joformal dhe promovimit të punësimit të të rinjve (15-18) në sektorin e bujqësisë. Kornizës ligjore i mungojnë dispozitat në lidhje me nismat bashkëpunuese ndërmjet shkollave, fermerëve dhe autoriteteve të inspektimit të punës për të ofruar programe arsimore dhe trajnimi. Programe të tilla do të synonin si fermerët ashtu edhe fëmijët, me qëllim rritjen e ndërgjegjësimit brenda familjeve në lidhje me punën e rrezikshme dhe promovimin e punës së lehtë. Njëkohësisht, këto nisma do të funksiononin edhe si mekanizëm monitorues dhe do të nxisnin bashkëpunimin ndërmjet institucioneve të ndryshme.

**Përhapja dhe
karakteristikat e
punës së fëmijëve
në Kosovë:
Të dhënat në
dispozicion**

Puna e fëmijëve mbetet një fenomen shqetësues dhe i përhapur në Kosovë si dhe në mbarë botën. Edhe globalisht, bujqësia mbetet sektori në të cilin puna e fëmijëve është më e theksuar, me mbi 70 përqind të fëmijëve që punojnë ose 112 milionë fëmijë në mbarë botën (ONP dhe UNICEF 2021).

Edhe pse aktualisht nuk ka të dhëna të qasshme publikisht në lidhje me punën e fëmijëve nën moshën 15 vjeç, gjetjet nga Anketa e Fuqisë Punëtore të vitit 2022 në Kosovë tregojnë se 5 përqind e të rinjve të moshës 15 deri në 19 vjeç janë të punësuar në mënyrë aktive. Analiza e mëtejshme e ndarë sipas gjinisë zbulon se 7 përqind e të rinjve brenda kësaj grupmoshe janë të angazhuar në punësim, ndërsa një përqindje më e ulët (2.8 përqind) e grave të reja në të njëjtën grupmoshë janë të punësuar (Republika e Kosovës, ASK 2022).

Sipas të dhënave të fundit për punën e fëmijëve në Kosovë, 5 përqind e fëmijëve të moshës 5 deri në 17 vjeç ishin të përfshirë në punën e fëmijëve. (Republika e Kosovës, ASK, dhe UNICEF 2020 – MICS 2020).³

Nëse të dhënat marrin parasysh edhe ekspozimin ndaj kushteve të rrezikshme të punës të aktiviteteve ekonomike dhe shtëpiake të fëmijëve (një tregues tjetër i përdorur nga anketa MICS - MICS6), përhapja e punës së fëmijëve të moshës 5 deri në 17 vjeç është në 9.3 përqind të fëmijëve (34,467). Rreziqet më të zakonshme ndaj të cilave ekspozohen fëmijët janë temperaturat ekstreme, lagështia, pluhuri dhe gazrat.

Një analizë e kohëve të fundit e ONP-së e të dhënave MICS për punën e fëmijëve në Kosovë (ILO 2022) zbuloi se një skenar tipik i një fëmije të angazhuar në punën e fëmijëve në Kosovë përshkruan një djalë 12 deri në 14 vjeç nga familjet më të varfra që banojnë në zonat rurale të Ferizajt apo Gjilanit. Në anën tjetër, brenda komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian, profili më i mundshëm i punës së fëmijëve përfshin një djalë të moshës 5 deri në 11 vjeç nga familjet e dyta më të varfra në zonat rurale. Veçanërisht, rreth 96 përqind e fëmijëve të moshës 5 deri në 14 vjeç dhe 92 përqind e atyre të moshës 15 deri në 17 vjeç vijojnë shkollën në Kosovë. Vetëm 1 përqind e fëmijëve të moshës 5 deri në 14 vjeç dhe 2 përqind e atyre të moshës 15 deri në 17 vjeç janë ekskluzivisht të angazhuar vetëm në aktivitete ekonomike.

Megjithatë, situata përkeqësohet në mënyrë drastike për fëmijët romë, ashkali dhe egjiptianë, ku përafërsisht 23 përqind e atyre të moshës 5 deri në 14 vjeç dhe 57 përqind e atyre të moshës 15 deri në 17 nuk janë të regjistruar në shkollë. Shumica e grupit të fundit nuk janë të angazhuar as në punë. Fëmijët në familjet që bien brenda kuintilit më të ulët të indeksit të pasurisë shfaqin një tendencë më të lartë për punën e fëmijëve në krahasim me fëmijë tjerë, edhe pse raporti midis privimit material dhe punës së fëmijëve është më pak i drejtpërdrejtë. Në anën tjetër, në rastin e fëmijëve nga komuniteti rom, ashkali dhe egjiptian, raporti ndërmjet pasurisë familjare, privimit material dhe punës së fëmijëve është më kompleks. Për sa i përket intensitetit të punës, fëmijët e përfshirë në punën e fëmijëve i kushtojnë mesatarisht 10.3 orë në javë për punë në Kosovë. Në të kundërtën, fëmijët romë, ashkali dhe egjiptianë e tejkalojnë mesataren kombëtare për gati dyfish, duke shpenzuar 18.6 orë në javë për punë. Ndërsa fëmijët rriten, intensiteti dhe kohëzgjatja e punës së fëmijëve, si dhe pjesëmarrja në punët shtëpiake, prirjen të rriten. Veçanërisht, vajzat janë dukshëm më të përfshira në punët shtëpiake sesa djemtë, dhe përfshirja e tyre zgjat më shumë orë.

Gjetjet nga të dhënat e MICS për punën e fëmijëve konfirmojnë të dhënat anekdotike nga një sërë takimesh të drejtpërdrejta me fermerë (përfutues të subvencioneve dhe granteve të MBPZHR), të realizuara në vitin 2012 nga Divizioni për të Drejtat e Njeriut dhe Mbrojtjen nga Diskriminimi në MBPZHR.⁴ Përfshirja e fëmijëve në aktivitete bujqësore, përfshirë ato të rrezikshme, fillon kryesisht nga moshë 11 ose 12 vjeç.⁵ Këto aktivitete përfshijnë kryesisht djemtë, me përjashtim të mbjelljes dhe korrjes së frutave dhe perimeve, mbledhjes dhe tjerrjes së barit dhe pjesërisht spërkatjes së pesticideve, ku përfshihen edhe vajzat.

Tabela 2.1 ofron një përmbledhje të aktiviteteve të rrezikshme në sektorin e bujqësisë dhe pylltarisë në të cilat përfshihen fëmijët, sipas rajonit.

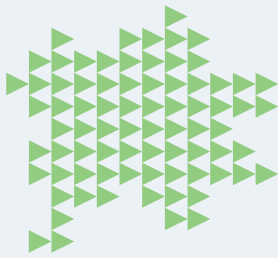
3 Në përputhje me rezolutën e 20-të të ICLS dhe treguesin/indiktorin OZHQ 8.7.1, puna e fëmijëve përkufizohet si fëmijë të përfshirë në aktivitete ekonomike ose në punë të shtëpisë mbi pragjet specifike të moshës, d.m.th., moshë 5-11 vjeç që punojnë 1 orë ose më shumë në javë, moshë 12-14 vjeç që punojnë 14 ose më shumë orë në javë, moshë 15-17 vjeç që punojnë 43 ose më shumë orë në javë, moshë 5-14 vjeç që punojnë 21 ose më shumë orë në javë. Edhe pse koncepti i punës së fëmijëve përfshin ekspozimin ndaj kushteve të rrezikshme të punës, përkufizimi aktual, i cili përdoret gjithashtu për raportimin e OZHQ-ve, nuk përfshin fëmijët që punojnë në kushte të rrezikshme.

4 Takimet janë organizuar nga Departamenti i Shërbimeve Këshillimore dhe Zyrat Rajonale të MBPZHR-së, me mbështetjen teknike dhe financiare të ONP-s.

5 Numri i përgjithshëm i pjesëmarrësve në këto konsultime ishte 159, prej të cilëve: 103 fermerë (21 në rajonin e Pejës, 17 në rajonin e Gjilanit, 19 në rajonin e Prizrenit, 28 në rajonin e Mitrovicës, 9 në rajonin e Ferizajt dhe 9 në rajonin e Prishtinës), 39 përfaqësues të Drejtorive Komunale të Bujqësisë (4 në rajonin e Pejës, 8 në rajonin e Gjilanit, 4 në rajonin e Prizrenit, 10 në rajonin e Ferizajt dhe 13 në rajonin e rajoni i Prishtinës), 17 përfaqësues të Zyrave Rajonale të MBPZHR (3 në rajonin e Pejës, 4 në rajonin e Gjilanit, 3 në rajonin e Prizrenit, 2 në rajonin e Mitrovicës, 3 në rajonin e Ferizajt dhe 2 në rajonin e Prishtinës).

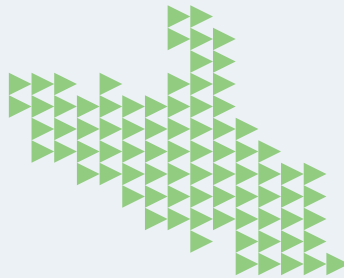
►Tabela 2.1. Aktivitetet e rrezikshme bujqësore të kryera nga fëmijët, sipas rajonit

Prishtinë

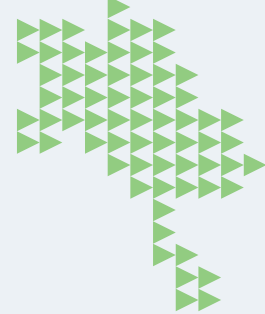
- Puna në korrje – shirje
- Puna me pesticide
- Puna me makineri bujqësore (kositës rrotulluese, motokultivator, traktor dhe kositëse)
- Vjelja e frutave të pyllit
- Shkarkimi i farës (ngritja e peshave të rënda)
- Mbushja dhe transportimi i rezervuarëve të ujit (mekanikisht përgjatë lumenjve dhe liqeneve) në distanca të gjata
- Pastrimi i stallave

Pejë

- Puna me pesticide
- Puna me makineri bujqësore
- Puna në korrje
- Prerja dhe përpunimi i drurit
- Vjelja e frutave të pyllit
- Vjelja dhe paketimi i frutave dhe perimeve për periudha të gjata kohore

Gjilan

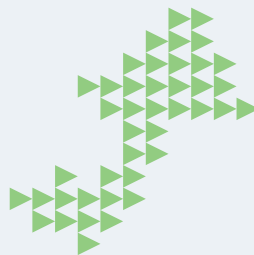
- Puna me pesticide
- Puna me makineri bujqësore
- Puna në korrje – shirje
- Pastrimi i bimëve dhe vjelja e perimeve në serra
- Vjelja dhe paketimi i frutave dhe perimeve për periudha të gjata kohore
- Kullotja e bagëtive në terrene të papërshtatshme
- Pastrimi i stallave

Ferizaj

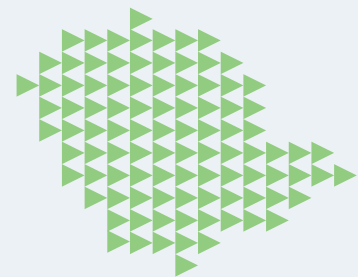
- Kullotja e bagëtive;
- Operimi me makineri bujqësore;
- Puna me pesticide
- Puna në korrje - shirje
- Prerja dhe përpunimi i drurit

Mitrovicë

- Puna me pesticide
- Puna me makineri bujqësore
- Puna korrje-shirje
- Prerja e pemëve
- Kullotja e bagëtive në terrene të papërshtatshme
- Pastrimi i stallave
- Pastrimi i barërave të këqija dhe vjelja e perimeve në serra
- Vjelja e frutave të pyllit pa kujdes të tërriturve

Prizren

- Puna me pesticide
- Puna me makineri bujqësore
- Puna në korrje – shirje
- Prerja e drunjëve
- Kullotja e bagëtive në terrene të papërshtatshme
- Pastrimi i stallave
- Vjelja dhe paketimi i frutave dhe perimeve për periudha të gjata kohore
- Rrotullimi dhe grumbullimi i barit

I njëjti raport i MBPZHR-së (2022b) tregon disa specifika rajonale në lidhje me përfshirjen e fëmijëve në aktivitetet e rrezikshme bujqësore, të cilat përfshijnë aktivitetet në vijim:

- Në rajonin e Pejës, fëmijët më së shumti merren me pylltari (prerje, transport) si dhe me përdorimin e makinerive bujqësore.
- Rajoni i Prizrenit karakterizohet me angazhimin e fëmijëve në vreshta dhe serra, në përdorimin e kimikateve (pesticideve dhe herbicideve) dhe bartjes së peshave të rënda (sidomos në periudhën e korrije-shirjes), si dhe me përdorimin e makinerive bujqësore..
- Në rajonin e Prishtinës, për shkak të mungesës së ujit të pijshëm, fëmijët janë të rrezikuar gjatë mbushjes së rezervuarëve të ujit si për përdorim familjar ashtu edhe për kafshë.
- Në komunat në kufi me vendet fqinje, fëmijët përdoren gjithashtu për të kontrabanduar kafshë.

Fermerët deklarojnë disa arsye për angazhimin e fëmijëve në punë të rrezikshme, duke përfshirë mungesën e vetëdijes për rreziqet dhe pasojat e aktiviteteve të tilla, kushtet e vështira ekonomike të familjeve, mungesën e makinerive bujqësore për të zëvendësuar punën e fëmijëve, natyrën familjare të aktiviteteve bujqësore dhe mungesën e programeve të edukimit joformal, aktiviteteve sportive dhe argëtuese për të angazhuar fëmijët jashtë shkollës. Parcelimi i tokës dhe mungesa e organizimit të fermerëve në nivel fshati apo më gjerë, si dhe mungesa e mbikëqyrjes së kushteve të punës dhe profileve të punëtorëve, janë faktorë të tjerë që kontribuojnë në përfshirjen e fëmijëve në punët e rrezikshme bujqësore (Republika e Kosovës, MBPZHR 2022b).

Pavarësisht përhapjes së punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, nuk ka një mekanizëm të vendosur për mbledhjen dhe analizimin e të dhënave për aksidentet në punë dhe sëmundjet profesionale, si për të rriturit ashtu edhe për fëmijët (ONP 2021). Masa e Përgjithshme e Zbatimit e Konventës së OKB-së për të Drejtat e Fëmijës, nën masën 4, mbron fuqishëm përdorimin e metodologjive të ndryshme të të dhënave cilësore dhe sasiore. Këto metodologji mund të përfshijnë angazhim të drejt-përdrejtë me fëmijët përmes intervistave të strukturuar për të nxjerrë perspektivat dhe njohuritë e tyre. Megjithatë, është e domosdoshme të theksohet se procesi nuk duhet të përfundojë vetëm me mbledhjen e të dhënave; përkundrazi, duhet të ketë një vlerësim rigoroz të informacionit të mbledhur dhe të dhënat duhet të bëhen publike, me gjetjet rezultuese që shërbejnë si një shtytës i rëndësishëm në formësimin e nismave të politikave (CRIN, p.d.). Mbledhja sistematike e të dhënave që vihen në dispozicion të publikut do të kontribuonte në mirëqenien e fëmijëve dhe do të kapte ekspozimin ndaj punës së rrezikshme në mjediset bujqësore.

Kosova tashmë ka një sistem për mbledhjen e të dhënave për numrin e të punësuarve për çdo fermer të regjistruar. Megjithatë, kjo nuk përfshin mbledhjen e të dhënave për moshat e individëve të punësuar, dhe për këtë arsye fëmijët/adoleshentët e punësuar nuk kapen kurrë. Hulumtimi i moshave të punonjësve mund të jetë një pikënisje për të përcaktuar sasinë e pranisë së punës së fëmijëve në bujqësi në një mënyrë sistematike.

**Vlerësimi i shpejtë i punës
së fëmijëve në bujqësi:
Gjetjet kryesore
nga hulumtimi
sasior dhe
cilësor**

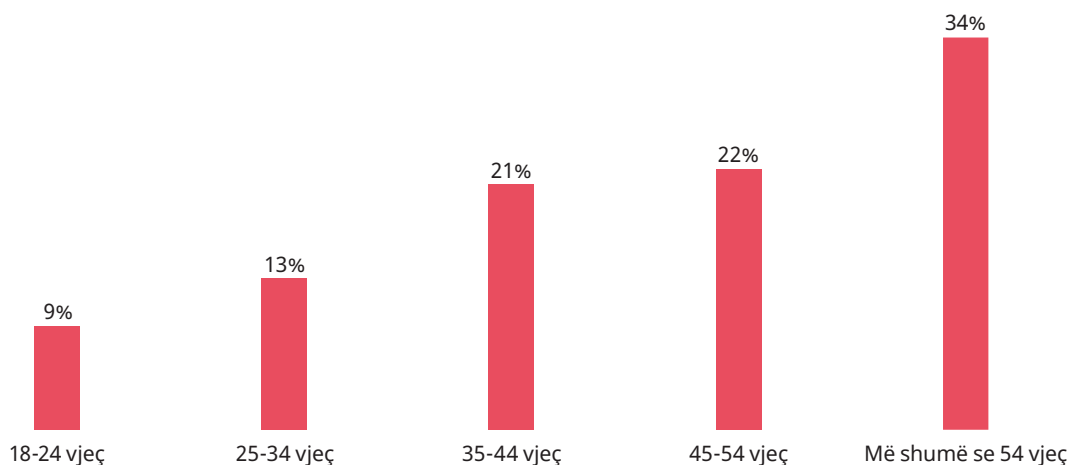
Seksionet e mëposhtme ofrojnë detaje bazuar në të dhënat e mbledhura nga anketa, intervistat me informatorët kyç (IIK) dhe diskutimet në grupe të fokusit (FG). Fillimisht, përshkruan karakteristikat e pjesëmarrësve të përfshirë në anketë, dhe më pas eksploron aktivitetet bujqësore në familje në detaje. Së fundi, thekson në mënyrë specifike angazhimin e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në bujqësi, duke nxjerrë njohuri nga të dhënat sasore dhe cilësore.

4.1 Profili demografik i të anketuarve

Për sa i përket shpërndarjes gjinore të të anketuarve, anketa zbuloi se 43 përqind e pjesëmarrësve u identifikuan si gra, ndërsa 57 përqind si burra. Veçanërisht, është e rëndësishme të përmendet se të anketuarit mund të mos kenë qenë domosdoshmërisht kryefamiljarë në familjet e tyre pasi që përzgjedhja e pjesëmarrësve bazohej në metodën e "ditëlindjes së fundit".

Kur merret parasysh shpërndarja e moshës së të anketuarve, 34 përqind e pjesëmarrësve ishin të moshës 54 vjeç e lart. Grupmosha tjetër më e madhe ishte 35-44 vjeç, duke përbërë 22 përqind të të anketuarve. Ata të moshës 45-54 vjeç përfaqësonin 21 përqind të pjesëmarrësve, ndërsa grupmosha 25-34 vjeç përbënte 13 përqind të të anketuarve. Së fundi, individët e moshës 18-24 vjeç përbënin 9 përqind të pjesëmarrësve në anketë (shih figurën 4.1).

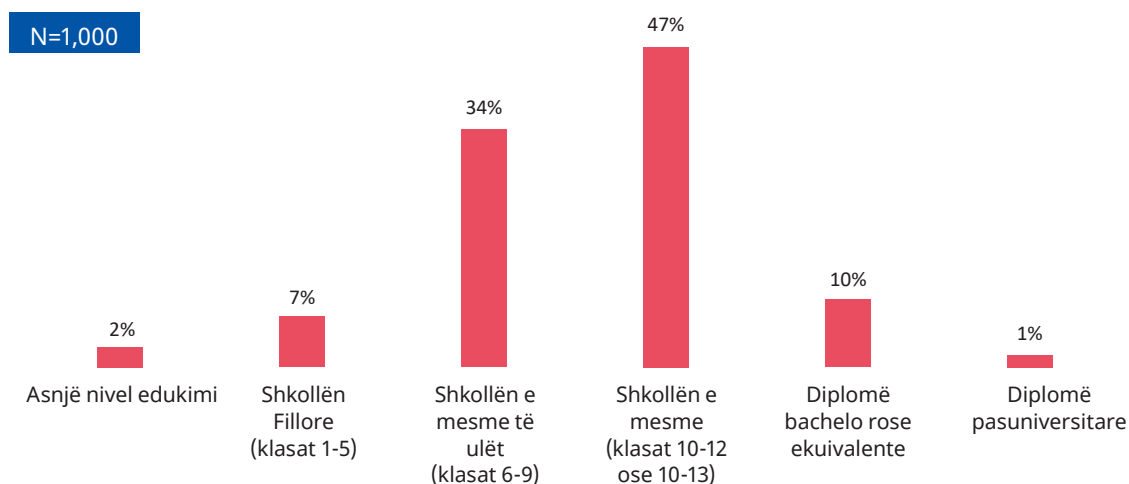
► Figura 4.1. Mosha e të anketuarve

Për sa i përket përkatësisë etnike, 98 përqind e të anketuarve ishin shqiptarë, pasuar nga 2 përqind boshnjakë. Komunitetet e tjera duke përfshirë serbët, romët, ashkalitë dhe egjiptianët nuk janë përfshirë në këtë raport, ndoshta për shkak të metodologjisë së mbledhjes së të dhënave.

Kur merret parasysh përgatitja arsimore, mbajtësit e diplomës pasuniversitare përfaqësojnë një pakicë me 1 përqind, që tregon një segment të vogël por me arsim të lartë të popullsisë; në ekstrem tjetër, 2 përqind e të anketuarve raportuan se nuk kishin arsim formal. Me përfundim të shkollës fillore (klasat 1-5) ishin 7 përqind të të anketuarve. Ata që mbanin një diplomë bachelor ose ekuivalente përbënin 10 përqind të të anketuarve, duke sugjeruar një numër të konsiderueshëm të diplomuarish. Arsimi i shkollës së mesme të ulët (klasat 6-9) përbënte një pjesë të konsiderueshme me 34 përqind, duke demonstruar një bazë të konsiderueshme individësh me arsim të nivelit të mesëm. Së fundmi, 47 përqind e të anketuarve kishin përfunduar arsimin e mesëm të lartë (klasat 10-12 ose 10-13), siç tregohet në figurën 4.2.

► Figura 4.2. Niveli arsimor i të anketuarve

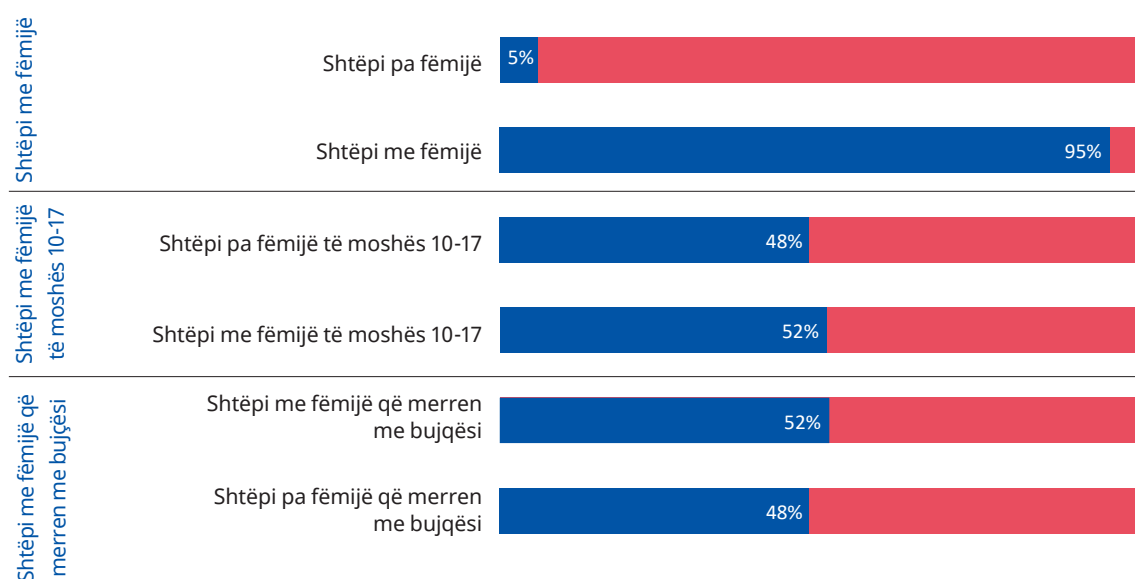

Sipas rajonit, 23 përqind e mostrës ishin nga Prishtina, pasuar nga Gjakova (17 përqind), Prizreni (14 përqind), Mitrovica (14 përqind), Peja (11 përqind), Ferizaji (11 përqind) dhe Gjlani (10 përqind).

Për sa i përket statusit martesor, 82 përqind e mostrës ishin të martuar, 14 përqind ishin beqarë dhe 4 përqind ishin të ve. Në mesin e mostrës nuk kishte individë të divorcuar. Për më tepër, 86 përqind e të anketuarve raportuan se kishin fëmijë të tyre.

Megjithatë, kur merret në konsideratë familja si një njësi dhe jo vetëm i/e anketuari/a, 95 përqind e familjeve raportuan se kishin fëmijë, nga të cilat 516 (52 përqind) raportuan se kishin fëmijë midis moshës 10 dhe 17 vjeç. Ky informacion i fundit është veçanërisht i rëndësishëm për modulën e tretë të studimit i cili fokusohet në përfshirjen në bujqësi të fëmijëve të përzgjedhur rastësisht brenda shtëpisë ose fermës (figura 4.3).

► Figura 4.3. Përbërja e familjes: Numri i fëmijëve

4.2 Informacion mbi aktivitetin bujqësor familjar

Qëllimi i modulit ishte të fitonte njohuri mbi aktivitetet e ndryshme bujqësore që ndërmerren brenda familjeve. Kjo përfshinte vlerësimin e llojit të fermës që ata operonin, të korrave që kultivuan, nëse kishin marrë grante qeveritare, sasisë së kohës së kaluar duke punuar dhe faktorëve të tjerë të rëndësishëm.

Në përgjithësi, gjetjet nga kjo pjesë tregojnë se një pjesë e konsiderueshme me 68 përqind të të anketuarve janë të përfshirë në aktivitete bujqësore, të cilat, në mënyrë intriguese, i shërbejnë kryesisht qëllimit të sigurimit të ushqimit për familjet e tyre. Një 85 përqind e individëve që ushtrojnë bujqësi për mbijetesë mbështeten kryesisht në paga, të krijuara jashtë punës bujqësore, si burimi i tyre kryesor i të ardhurave. Kjo përputhet me thelbin e bujqësisë për mbijetesë, ku bujqësia synohet kryesisht për konsum familjar dhe jo për të krijuar të ardhura nëpërmjet shitjeve, dhe ata që e praktikojnë atë duhet të mbështeten në punësime të tjera me kohë të plotë ose të pjesshme për krijimin e të ardhurave.

Roli i mbështetjes financiare në zhvillimin e bujqësisë është i dukshëm, pasi familjet që marrin ndihmë, qoftë nga Ministria e Bujqësisë, komuna e tyre apo të dyja, janë më të prirura për të investuar në bagëti. Për më tepër, nëse familjet merrnin mbështetje financiare, ato kishin dukshëm më shumë gjasa të gjeneronin të ardhura nga aktivitetet bujqësore (79 përqind) krahasuar me ato pa një mbështetje të tillë (45 përqind).

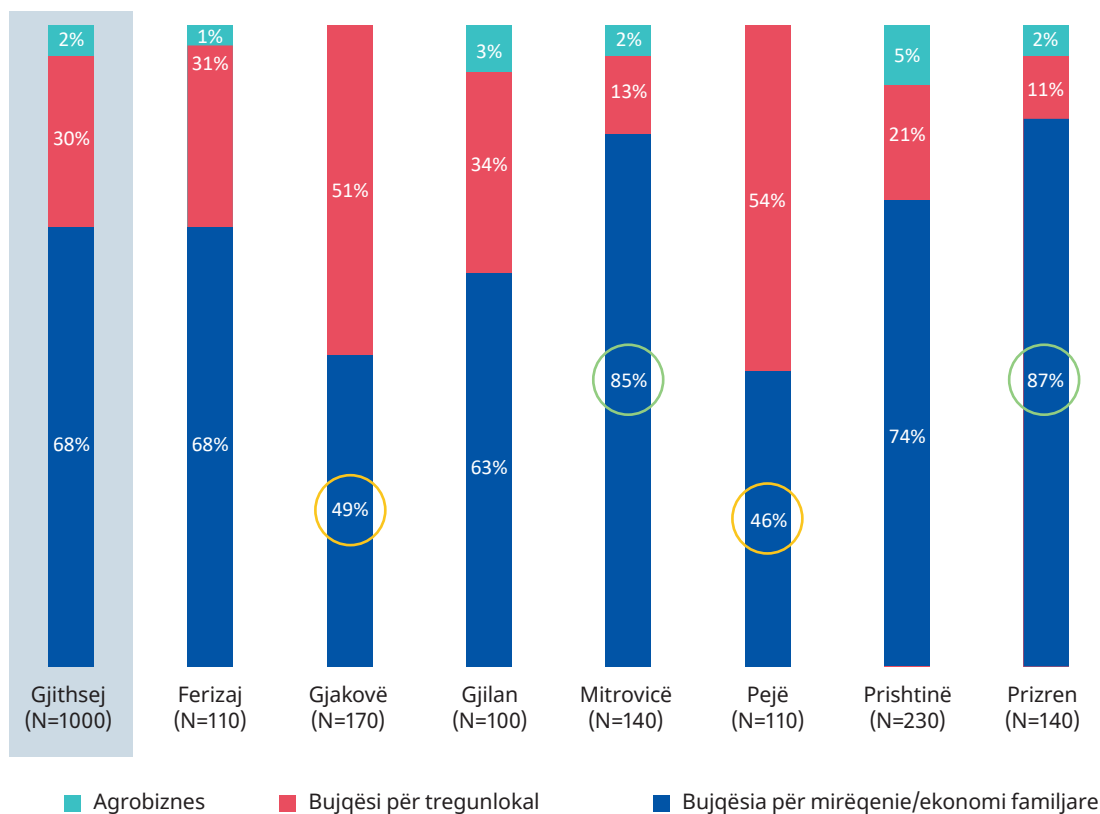
Megjithatë, një zbulim interesant është se një pjesë e konsiderueshme e mostrës, afërsisht 70 përqind, nuk kanë marrë asnjë ndihmë financiare nga Ministria e Bujqësisë apo komuna e tyre. Familjet e angazhuara në bujqësi për mbijetesë kishin veçanërisht më pak gjasa të përfitonin nga një mbështetje e tillë, që mund t'i atribuohet mungesës së vetëdijes për grantet ekzistuese.

Për më tepër, kur të anketuarit u nxitën të detajojnë punët specifike të përfshira në kultivimin e kulturave bimore dhe përfshirjen e fëmijëve dhe adoleshentëve në këto punë, u shfaq një model shqetësues. Një pjesë e konsiderueshme, 78 përqind e mostrës të përgjithshme, raportoi se fëmijët dhe adoleshentët kryesisht angazhohen në mbjelljen dhe kujdesin ndaj të korrave, me 73 përqind të përfshirë në korrje dhe 72 përqind në ujitjen e kulturave. Në mënyrë alarmante, 10 përqind raportuan se fëmijët dhe adoleshentët përdorin makineri bujqësore dhe 14 përqind deklaruan se aplikojnë gjithashtu pesticide ose plehra. Kjo praktikë është më e përhapur në rajonin e Gjilanit dhe Ferizajt, ku respektivisht 44 dhe 36 përqind e fëmijëve angazhohen në punë të tilla, duke ngritur shqetësime të mëdha për punën e fëmijëve dhe sigurinë në aktivitetet bujqësore.

4.2.1 Llojet e aktiviteteve bujqësore dhe burimet kryesore të të ardhurave

Figura 4.4 tregon llojin e aktiviteteve bujqësore të familjes, në nivel të përgjithshëm si dhe të ndara sipas rajonit. Siç vërehet, në përgjithësi, 68 përqind e të anketuarve angazhohen në aktivitete bujqësore të cilat ofrojnë ushqim të mjaftueshëm për fermerin dhe familjen e tyre, por jo mjaftueshëm për ta shitur; kjo përkufizohet si bujqësi për mbijetesë (Fjalori i Kembrixhit, p.d.). Në anketë, bujqësia për mbijetesë u përkufizua si: "bujqësia që është e fokusuar kryesisht në prodhimin e ushqimit të mjaftueshëm për konsumin e familjes, me pak ose aspak tepriçë për shitje". Vetëm 30 përqind angazhohen në aktivitete bujqësore për tregun lokal, duke u shitur vetëm tregjeve të fermerëve të komunitetit ose në nivel lokal, ndërsa vetëm 2 përqind kanë agrobiznese (siç përkufizohet në Fjalorin e Kembrixhit), të angazhuara në prodhimin, përgatitjen dhe shitjen e produkteve bujqësore, të dyja në nivel lokal dhe rajonal. Kur vëzhgohet e njëjta variabël sipas rajonit, Gjakova (49 përqind) dhe Peja (46 përqind) kanë më pak gjasa të angazhohen në bujqësi për mbijetesë sesa Mitrovica (85 përqind) dhe Prizreni (87 përqind). Pra, përderisa familjet në Gjakovë dhe Pejë kanë më shumë gjasa të prodhojnë për tregjet lokale, ato në Prizren dhe Mitrovicë angazhohen në aktivitete bujqësore kryesisht për të mbështetur mirëqenien e familjes së tyre.

► Figura 4.4. Aktiviteti bujqësor familjar, në përgjithësi dhe sipas rajonit

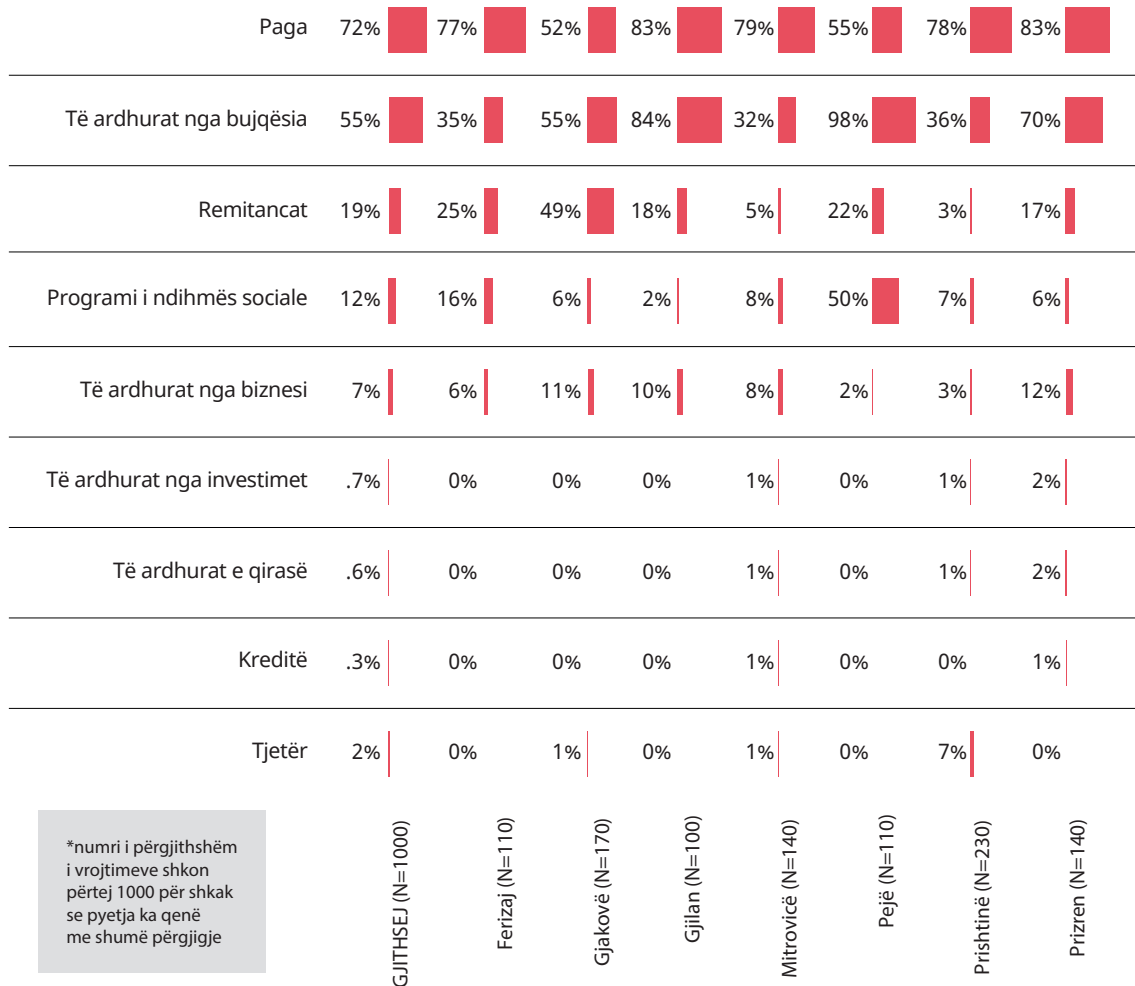

Gjetjet nga të dhënat cilësore gjithashtu përputhen me ato të paraqitura nga të dhënat e anketës. Palët e interesit në Mitrovicë, për shembull, theksuan se në Kosovë në përgjithësi dhe në Mitrovicë në veçanti, bujqësia është më së shumti për nevojat e mbijetesës.

Për sa i përket burimeve kryesore të të ardhurave, 72 përqind e të gjithë mostrës varet nga pagat, me të ardhurat bujqësore që ndjekin afërsisht 55 përqind. Remitancat përbëjnë 19 përqind të të ardhurave, ndërsa programet e asistencës sociale kontribuojnë me 12 përqind, pasuar nga burimet tjera që përbëjnë pjesën e mbetur.

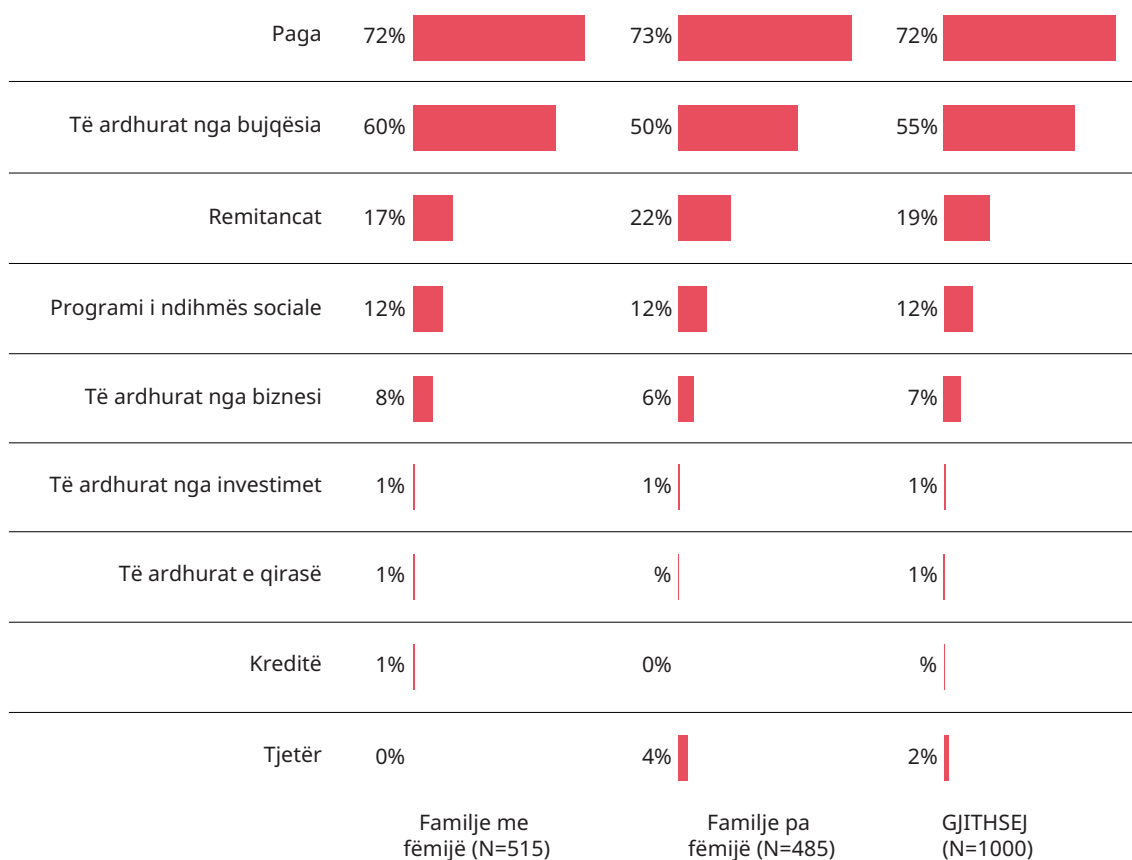
Është interesante se rajonet e Pejës, Gjilanit dhe Prizrenit dallohen si tre zonat kryesore me të ardhurat më të larta bujqësore të raportuara, duke sugjeruar se këto rajone mbështeten më shumë në krijimin e të ardhurave përmes prodhimit bujqësor krahasuar me të tjerat (figura 4.5).

► Figura 4.5. Burimet kryesore të të ardhurave, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Për më tepër, siç ilustron në figurën 4.6, 72 përqind e individëve të anketuar përmendin marrjen e ndihmës financiare në formën e pagës. Në mesin e atyre me fëmijë të moshës ndërmjet 10 dhe 17 vjeç, të cilët janë të angazhuar në punë bujqësore, 72 përqind mbështeten në pagë për mbështetje, ndërsa në mesin e atyre pa fëmijë në atë grupmoshë, 73 përqind varen kryesisht nga pagat për mbajtje financiare. Për më tepër, familjet me fëmijë të moshës 10-17 vjeç kanë më shumë gjasa (60 përqind) të marrin të ardhura bujqësore sesa ato pa fëmijë të atyre moshave (50 përqind). Kjo mund të jetë për shkak të kontributit të punës së ofruar nga fëmijët, duke i bërë familjet të angazhohen në më shumë prodhim, të shesin përtej nivelit të mbijetesës dhe të gjenerojnë nivele solide të ardhurash vetëm nga bujqësia.

► Figura 4.6. Burimet kryesore të të ardhurave dhe familjet me/pa fëmijë të moshës 10-17 vjeç

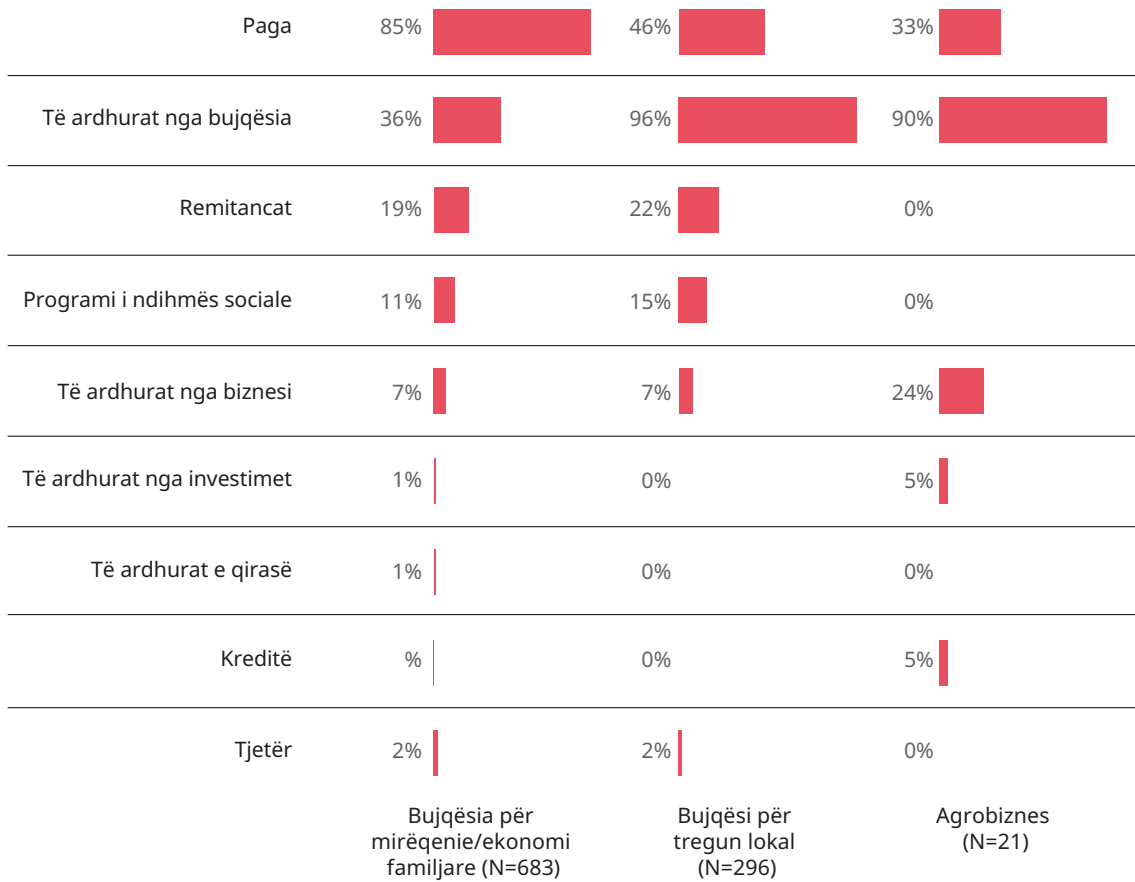

Përveç kësaj, nëse familjet merrnin mbështetje financiare, ato kishin më shumë gjasa të gjeneronin të ardhura nga aktivitetet bujqësore (79 përqind) në krahasim me ato që nuk morën një mbështetje të tillë (45 përqind). Kjo çon në të kuptuarit se mbështetja financiare është thelbësore në nxitjen e të ardhurave bujqësore, ndoshta e nxitur nga prania e bagëtive siç shtjellohet në gjetjet e mëposhtme.

Figura 4.7 paraqet llojet e bujqësisë dhe burimet kryesore të të ardhurave në të cilat mbështeten këta fermerë. Një total prej 85 përqind e individëve që i përkasin familjeve në bujqësi për mbijetesë mbështeten në punën e paguar nga jashtë si burimin kryesor të të ardhurave. Vlen të ceket se bujqësia në Kosovë dominohet nga bujqësia për mbijetesë për shkak të përmasave të vogla të parcelave (më pak se 3 hektarë) dhe mungesës së aftësive të mekanizimit dhe ekspertizës teknike (USAID 2016), duke rezultuar në produktivitet të ulët. Kur mirret kjo parasysh, rezultatet e anketës mund të tregojnë nevojën për të plotësuar të ardhurat e familjes me një punë të paguar jashtë bujqësisë. Megjithatë, ky informacion nga anketa është i mangët. Thënë ndryshe, nuk është i mjaftueshëm për të konfirmuar këtë interpretim pasi që edhe e kundërta mund të jetë e vërtetë, d.m.th., rrogat/pagat nuk janë të mjaftueshme për të plotësuar nevojën e familjes, duke i shtyrë familjet të përfshihen në bujqësi për mbijetesë.

Gjithashtu, në mesin e atyre që blejnë dhe shesin prodhimet e tyre në tregun vendas, 96 përqind e të ardhurave të tyre vijnë nga aktivitetet bujqësore si burimi kryesor i të ardhurave të tyre, siç theksohet nga grafiku më poshtë ku “të ardhurat bujqësore” përbëjnë pjesën më të madhe të të ardhurave të krijuara.

► Figura 4.7. Lloji i aktivitetit bujqësor dhe burimet kryesore të të ardhurave

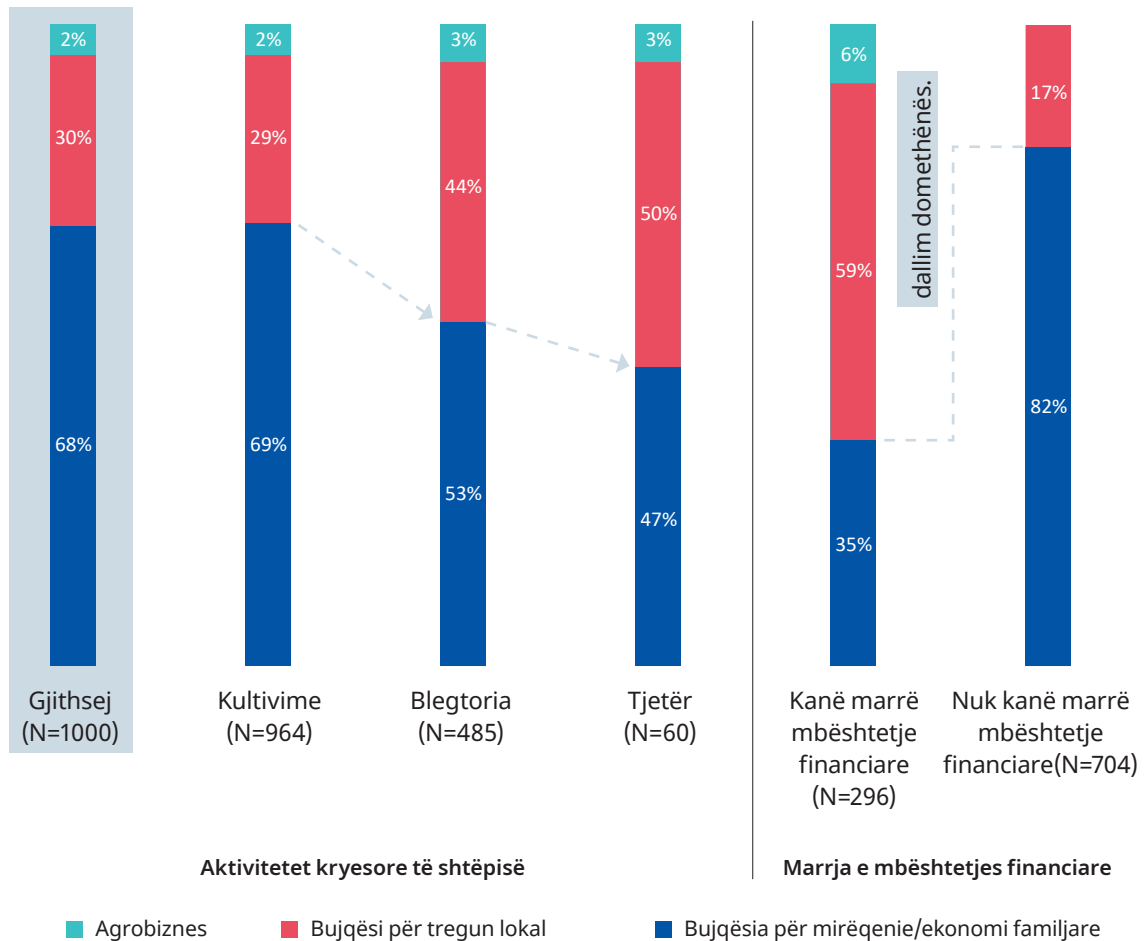

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Kur analizohen llojet e të mirave që kultivojnë familjet, vërehet se nga ato që kultivojnë kultura bimore, shumica e familjeve merren me bujqësi për mbijetesë (69 përqind), ndërsa 29 përqind e familjeve që shesin në tregun lokal merren me prodhime bimore. Nga të gjitha familjet që kanë bagëti, 53 përqind janë nga fermat e mbijetesës, 44 përqind nga bujqësia për tregun lokal dhe 3 përqind nga agrobizneset (figura 4.8). Me fjalë të tjera, familjet që ushtrojnë bujqësi për mbijetesë, e cila përfshin bujqësinë vetëm për konsumin e tyre pa shitur në treg, janë më pak të prirura për të diversifikuar kultivimin e tyre dhe kanë më shumë gjasa të fokusohen vetëm në prodhimin bimor.

Për më tepër, është interesante të theksohet se familjet e angazhuara në bujqësi për mbijetesë kanë më pak gjasa të kenë marrë mbështetje financiare në formën e subvencioneve përmes granteve dhe/ose pagesave direkte qoftë nga Ministria e Bujqësisë, komuna e tyre përkatëse, ose të dyja, me vetëm 35 përqind prej tyre që raportojnë se kanë marrë një ndihmë të tillë. Ky ndryshim domethënës sugjeron një korrelacion midis llojit të bujqësisë dhe gjasave për të marrë mbështetje, duke treguar se familjet që merren me bujqësi për tregun lokal kanë më shumë gjasa të kenë marrë ndihmë financiare.

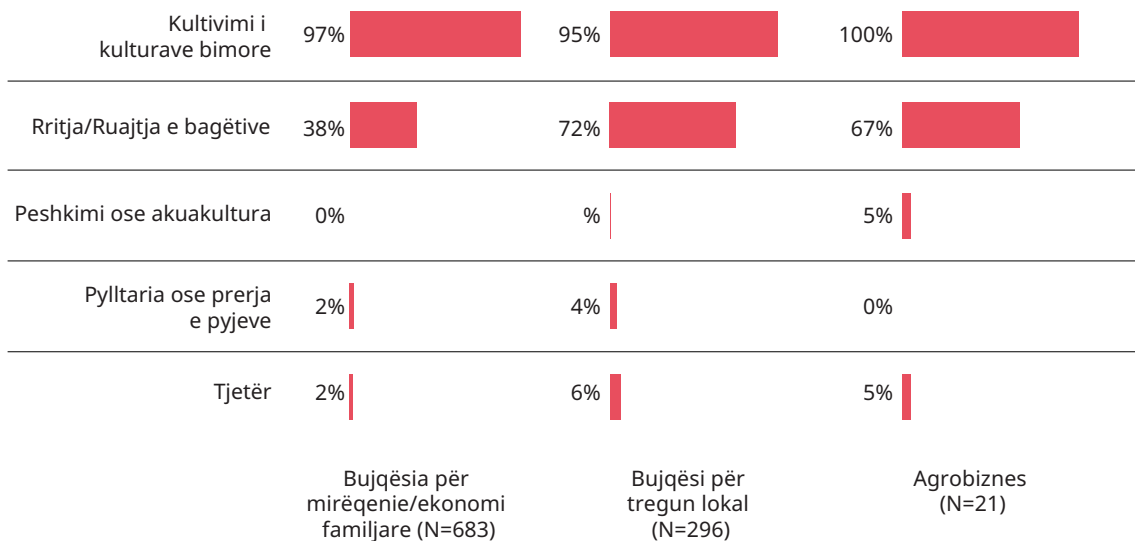
► Figura 4.8. Lloji i aktivitetit bujqësor, llojet kryesore të kultivimit dhe mbështetja financiare

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Për sa i përket llojeve të aktivitetit bujqësor, 97 përqind e atyre që merren me bujqësi për mbijetesë kultivojnë kultura bimore, e ndjekur nga 38 përqind që rrisin/kujdesen për bagëtinë (figura 4.9). Këto rezultate janë të ngjashme për bujqësinë për tregjet lokale dhe agrobizneset.

► Figura 4.9. Llojet e kultivimit, sipas aktivitetit bujqësor

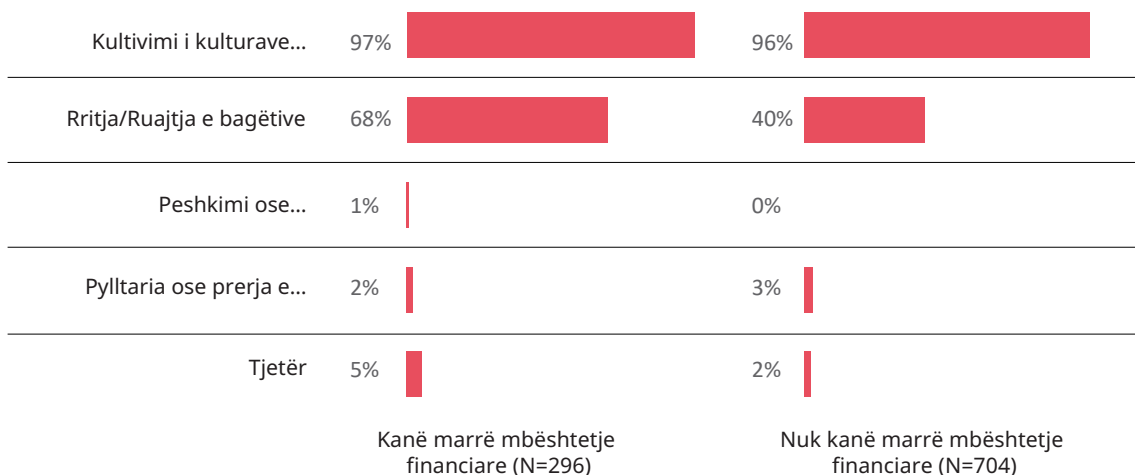

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%..

Analizimi i llojeve të kultivimit sipas rajonit zbulon se shumica e rajoneve mbështeten në kultivimin e kulturave bimore, e ndjekur nga rritja/kujdesi për bagëtinë (figura 4.10). Peshkimi dhe akuakultura si dhe pylltaria/prerja e drunjëve janë aktivitete bujqësore më pak të shpeshta (përveç Gjilanit ku 13 përqind e mostrës merret me pylltari ose prerje të drunjëve). Peja (88 përqind), Gjakova (62 përqind) dhe Gjilani (54 përqind) kanë më shumë gjasa të rrisin dhe/ose të kujdesen për bagëtinë sesa rajonet e tjera.

Vlen gjithashtu të theksohet se familjet që kanë marrë mbështetje financiare (qoftë nga MBPZHR ose në nivel komune) kanë më shumë gjasa të investojnë në rritjen/kujdesin e bagëtive sesa ato që nuk kanë marrë. Për shembull, 68 përqind e mostrës që kanë marrë mbështetje financiare kanë raportuar se janë angazhuar në rritjen/kujdesin e bagëtive në krahasim me 40 përqind të atyre që nuk kanë marrë asnjë mbështetje financiare. Kjo mund t'i atribuohet mjeteve më të larta financiare në dispozicion të atyre që marrin mbështetje financiare që u mundëson atyre të investojnë këto burime në blerjen e bagëtive.

► Figura 4.10. Llojet e kultivimit, me mbështetje financiare

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Gjetjet nga FG tregojnë gjithashtu se familjet janë të angazhuara kryesisht në mbjelljen e perimeve/kultivimit të të korrave dhe rritjen/kujdesin e bagëtive (kryesisht shpendëve). Në Gjakovë, FG me fëmijë të moshës 10-14 vjeç zbuloi se familjet merren më së shumti me këto aktivitete dhe shpesh i angazhojnë fëmijët për të ndihmuar në këto punë.

Unë i ndihmoj prindërit e mi të ushqejnë kafshët dhe ne kemi një shumëllojshmëri frutash dhe perimesh në kopshtin tonë. Varet nga sezoni sesa ndihmoj, por më pëlqen të jem pjesë e tij. – (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin 10–14 vjeç në Gjakovë).

Gjetjet nga një FG në Mitrovicë tregojnë rezultate të ngjashme. Rajoni është i angazhuar kryesisht në punë në fermë që përfshin mbjelljen e të korrave dhe/ose kujdesin për bagëtinë duke përfshirë shpendët dhe bagëtinë. Citatet e mëposhtme paraqesin diskutimin gjatë fokus grupeve me fëmijët në Mitrovicë:

Ne kemi pula dhe më pëlqen të kujdesem për to. Është si të kem fermën time të vogël. – (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

Unë kam ndihmuar me mbjelljen e të korrave dhe kujdesin për kafshët, edhe pse ndonjëherë është e vështirë. – (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15–18 vjeçarëve në Mitrovicë)

Në përgjithësi, siç tregojnë gjetjet nga ky seksion, bujqësia për mbijetesë duket të jetë një praktikë e përhapur, me një shumicë familjesh që merren me bujqësi kryesisht për mbijetesën e tyre. Nga ana tjetër, bujqësia për tregun lokal dhe agrobiznesi janë më pak të zakonshme, por duket se lidhen me mundësi më të madhe për të marrë mbështetje financiare, duke treguar potencialin për të krijuar të ardhura.

Llojet e kulturave të kultivuara ndryshojnë midis llojeve të ndryshme të bujqësisë, ku bujqësia për mbijetesë është e fokusuar kryesisht në prodhimin bimor. Familjet e përfshira në bujqësi për tregun lokal tregojnë më shumë diversitet në praktikat e tyre të kultivimit. Shpendët dhe bagëtitë zakonisht mbahen nga familjet që merren me bagëti. Për më tepër, të dhënat zbulojnë variacione rajonale, me rajone të caktuara që tregojnë një mbështetje më të madhe në aktivitete specifike bujqësore. Peja, Gjilani dhe Prizreni duket se kanë një theks më të madh në krijimin e të ardhurave bujqësore, veçanërisht përmes prodhimit bimor dhe blegtoral.

Veçanërisht, familjet që kanë marrë mbështetje financiare prirën të kenë një diversitet më të madh të aktiviteteve bujqësore dhe kanë më shumë gjasa të gjenerojnë të ardhura nga aktivitete të tilla. Kjo nënvizon rëndësinë e ndihmës financiare në nxitjen e të ardhurave të qëndrueshme bujqësore.

4.2.2 Sfidat kryesore në punën bujqësore

Moduli shqyrtoi gjithashtu sfidat kryesore me të cilat përballen individët e angazhuar në punë bujqësore. Figura 4.11 tregon sfidat kryesore me të cilat ballafaqohen në nivel të përgjithshëm si dhe të ndara sipas rajonit.

Për shembull, në një shkallë të përgjithshme, tre sfidat kryesore përfshijnë mungesën e fuqisë punëtore (53 përqind), ndryshimet klimatike (reshjet e shiut/breshërit/thatësitrat) (52 përqind) dhe qasjen e kufizuar në sistemet e ujitjes (30 përqind). Sa i përket analizës rajonale, mungesa e fuqisë punëtore është më e zakonshme në rajonin e Prizrenit (85 përqind), Pejës (78 përqind) dhe Gjakovës (75 përqind). Prishtina (77 përqind) dhe Gjilani (76 përqind) kanë më shumë gjasa të raportojnë ndryshimet klimatike si sfida kryesore, ndërsa Peja (48 përqind) dhe Prishtina (45 përqind) gjithashtu kishin një tendencë më të lartë për të raportuar qasje të kufizuar në sistemet e ujitjes si një sfida kryesore.

► Figura 4.11. Sfidat kryesore me të cilat përballen aktivitetet bujqësore, në përgjithësi dhe sipas rajonit

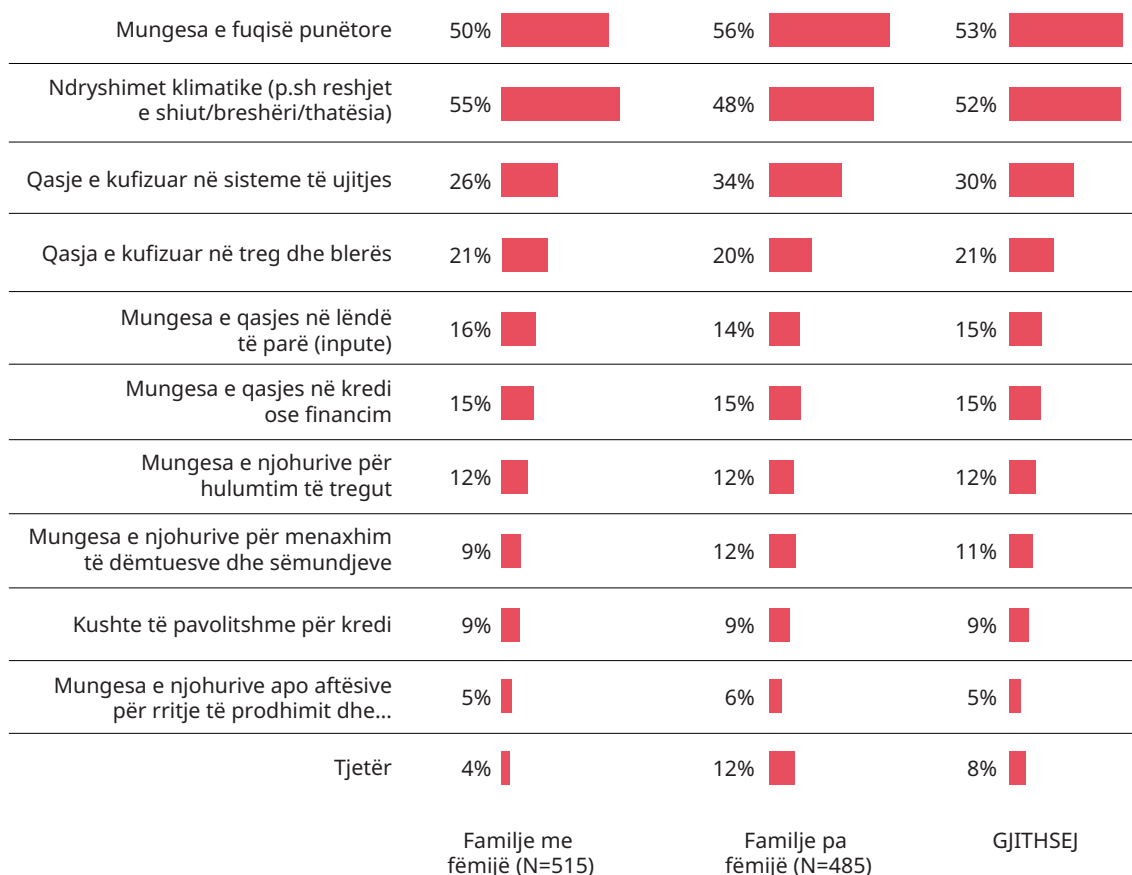

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Kur merren parasysh sfidat me të cilat përballen lloje të ndryshme të bujqësisë, është e qartë se rezultatet janë të ngjashme. Mungesa e fuqisë punëtore raportohet si sfida më e madhe për të tre llojet e aktiviteteve bujqësore. Familjet e angazhuara në bujqësi/fermë për tregun lokal kishin gjithashtu më shumë gjasa të përgjigjeshin se kishin qasje të kufizuar në sistemet e ujitjes (32 përqind) sesa ato që merren me bujqësi për mbijetesë (28 përqind). Ata kishin gjithashtu më shumë gjasa të raportonin qasjen e kufizuar në tregje dhe blerës si sfidë (30 përqind) sesa fermerët për mbijetesë (16 përqind). Për shkak të madhësisë së vogël të mostrës të agrobizneseve, të dhënat duhet të interpretohen me kujdes.

Analizimi i të dhënave bazuar në faktin nëse familjet kanë fëmijë të moshës 10-17 vjeç apo jo, zbulon se sfidat kryesore me të cilat përballen mbeten të njeja (figura 4.12). Megjithatë, ka një dallim të vogël në mungesë të fuqisë punëtore, me 56 përqind të familjeve pa fëmijë që raportojnë këtë sfidë krahasuar me 50 përqind të atyre me fëmijë. Megjithëse hendeuku në përqindje nuk është i rëndësishëm, ai aludon mundësinë që familjet me fëmijë mund të mbështeten në ndihmën e fëmijëve për punë bujqësore, duke kontribuar potencialisht në ndryshimin e vërejtur.

►Figura 4.12. Sfidat kryesore me të cilat përballen familjet me/pa fëmijë të moshës 10-17 vjeç

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Këto gjetje përputhen me përfundimet e nxjerra nga FG të ndryshme. Për shembull, në Gjakovë, palët e interesit theksuan se të rinjtë në përgjithësi po bëhen më pak të interesuar për punën bujqësore. Edhe brenda familjeve, anëtarët më të rinj nuk janë entuziastë për të mësuar punët bujqësore, pasi interesat e tyre qëndrojnë diku tjetër. Ky fenomen kontribuon në mungesën e fuqisë punëtore në sektorin e bujqësisë. Edhe atyre që janë të ekspozuar rregullisht ndaj punëve bujqësore u mungon kurioziteti për të ndjekur një karrierë në këtë fushë:

Një herë kolegu im u shpreh se djali i tij 22-vjeçar nuk ka asnjë interes për ujitjen e tokës. Brezi i ri preferon punë më të thjeshta që nuk janë domosdoshmërisht të lidhura me bujqësinë. Interesi thjesht nuk është më aty. — (Pjesëmarrës i fokus grupit me palë të tjera të interesit në Gjakovë)

Pjesëmarrësit në FG-të në Gjakovë më tej theksuan se ata duan që fëmijët e tyre t'i japin prioritet arsimit mbi bujqësinë dhe të ndjekin universitetin në vend që të qëndrojnë në shtëpi për të punuar. Shumë nga ta theksuan përfitimet e arsimit në mundësimin e një jete më të mirë dhe hapjen e shtigjeve drejt tregjeve të mundshme ndërkombëtare të punës. Për shembull:

Në të ardhmen, shpresoj që fëmijët e mi të kenë një arsimim të mirë që u hap dyert përtej qëndrimit në Kosovë. — (Pjesëmarrës 6, pjesëmarrës i fokus grupit me prindërit në Gjakovë) Siç zbulojnë edhe gjetjet e intervistave, mungesa e fuqisë punëtore të identifikuar nga fermerët dhe në FG-të e mësipërme janë të njohura në mesin e akterëve përkatës dhe po bëhen përpjekje për të rritur ndërgjegjësimin për përfitimet e punës në bujqësi, si dhe për krijimin e programeve për riintegrimin e të rinjve në aktivitetet bujqësore. Për të cituar një të intervistuar nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural:

Punësimi i të rinjve në bujqësi mbështetet përmes Programit të Zhvillimit Rural, duke synuar integrimin e të rinjve në fuqinë punëtore. — (Intervistë me përfaqësues nga MBPZHR).

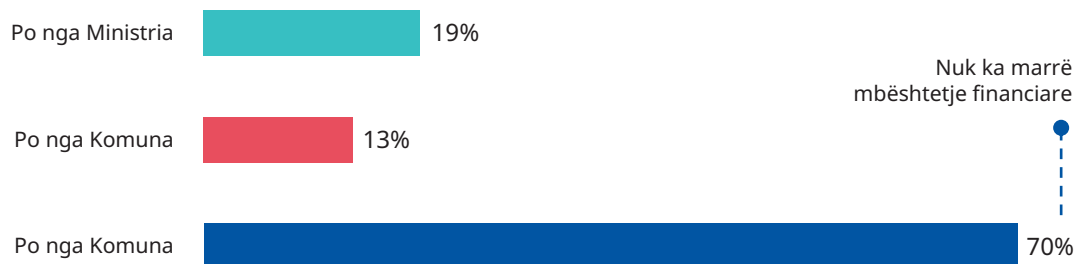
Siç zbulojnë gjetjet nga ky seksion, mungesa e fuqisë punëtore, ndryshimet klimatike (reshjet e shiut/ breshëri/ thatësirat) dhe qasja e kufizuar në sistemet e ujitjes dalin si tre sfidat kryesore në një shkallë të përgjithshme. Analiza rajonale zbulon dallime sa i përket sfidave, ku mungesa e fuqisë punëtore është veçanërisht e zakonshme në Prizren, Pejë dhe Gjakovë. Ndryshimet klimatike raportohen më shpesh si sfida në Prishtinë dhe Gjilan, ndërsa qasja e kufizuar në sistemet e ujitjes është më e përhapur në Pejë dhe Prishtinë. Kur merren parasysh sfidat sipas llojit të bujqësisë, mungesa e fuqisë punëtore mbetet shqetësimi kryesor për të tre kategoritë. Familjet e angazhuara në bujqësi për tregun lokal kanë më shumë mundësi të përballen me sfida që lidhen me qasjen e kufizuar në sistemet e ujitjes dhe tregjet/blerësit sesa fermerët për mbijetesë.

Veçanërisht, prania e fëmijëve ndërmjet moshës 10 dhe 17 vjeç në familje nuk i ndryshon dukshëm sfidat kryesore me të cilat përballen. Megjithatë, një përqindje pak më e ulët e familjeve me fëmijë raportojnë mungesë të fuqisë punëtore, duke sugjeruar mundësinë e përfshirjes së fëmijëve në punët bujqësore, duke ndikuar potencialisht në dallimin e vërejtur.

4.2.3 Llojet e grantit/ndihmës financiare të marrë

Moduli shtjellon llojet e granteve të marra nga familjet në mostër, dhe burimin nga kanë ardhur këto grante, si dhe shumën e këtyre granteve. Në një shkallë të përgjithshme, 70 përqind e mostrës raportuan se nuk kishin marrë asnjëherë ndihmë financiare në formë të granteve ose pagesave direkte nga MBPZHR ose komuna e tyre përkatëse (figura 4.13).

► Figura 4.13. Burimet e ndihmës financiare

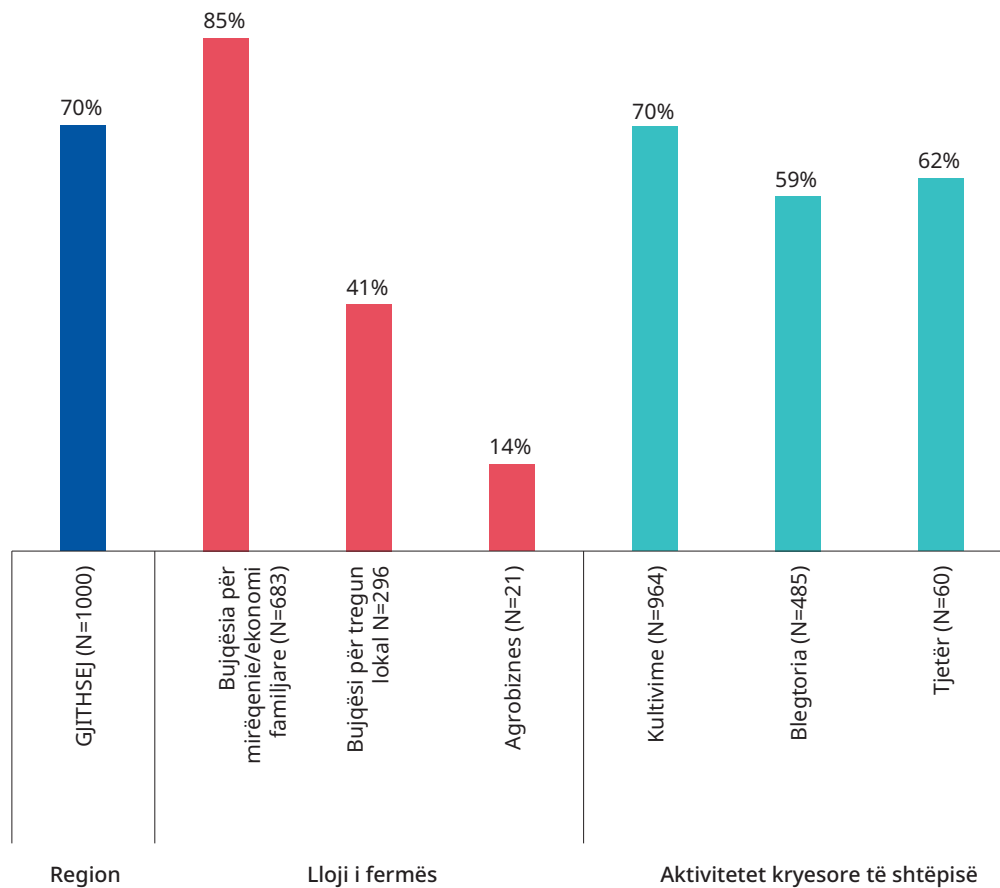

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Në shkallë rajonale, familjet nga Prizreni (88 përqind), Gjilani (82 përqind), Mitrovica (75 përqind) dhe Ferizaj (75 përqind) kishin më shumë gjasa të raportonin se nuk kishin marrë ndonjë mbështetje financiare, qoftë nga Ministria apo komuna. Gjakova (60 përqind) dhe Peja (50 përqind) kishin më shumë gjasa të kishin marrë një mbështetje të tillë financiare sesa rajonet tjera.

Përveç kësaj, kur merren parasysh të njëjtat të dhëna sipas llojit të fermës dhe llojeve kryesore të kultivimit, duket se 85 përqind e familjeve që merren me bujqësi për mbijetesë nuk kanë marrë asnjë lloj ndihme financiare, qoftë nga MBPZHR apo nga komuna krahasuar me 41 përqind të familjeve që punojnë për tregun lokal (figura 4.14). Për më tepër, familjet që kultivonin kultura bujqësore kishin më shumë gjasa të deklarorin se nuk merrnin ndihmë financiare (70 përqind) sesa ato të përfshira në rritjen/kujdesin e bagëtive (59 përqind). Ky zbulim ngre shqetësim, pasi shumica e familjeve janë të angazhuara në prodhimtarinë bimore, megjithatë të dhënat sugjerojnë se ndihma financiare që synon vetëm kulturat bimore mund të mungojë.

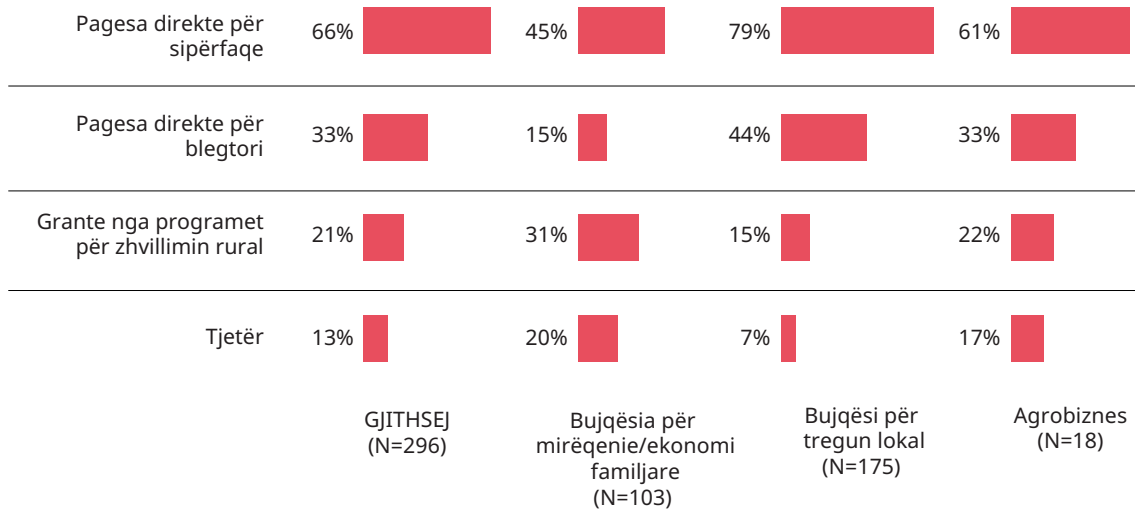
► Figura 4.14. Ndhimja financiare sipas llojit të bujqësisë dhe llojeve kryesore të kultivimit

Shënim: Shfaqen vetëm përgjigjet me “Jo, nga asnjëra”.

Për familjet që kanë marrë ndihmë financiare qoftë nga MBPZHR ose nga komuna e tyre përkatëse (30 përqind e mostrës), 66 përqind janë përgjigjur se kanë marrë pagesa direkte për prodhimtarinë bimore, e ndjekur nga 33 përqind që kanë pohuar se kanë marrë pagesa direkte për bagëti, ku 21 përqind raportuan se kishin marrë grante nga programet e zhvillimit rural (figura 4.15).

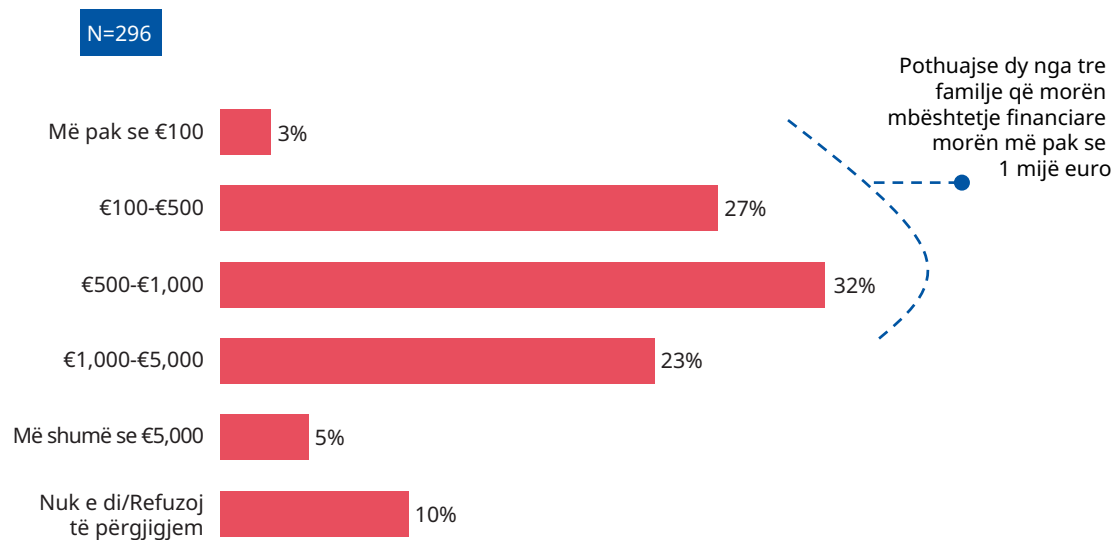
► Figura 4.15. Llojet e ndihmës financiare të pranuar

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Për sa i përket shumave financiare të pranuar, pothuajse dy nga tre familje kanë marrë më pak se 1,000 € në total, gjatë vitit të kaluar (figura 4.16) Kjo shumë e vogël tregon se edhe në mesin e familjeve që marrin mbështetje financiare, kjo mbështetje është aq e vogël sa nuk ndihmojnë qëndrueshmërinë e tyre bujqësore në afat të gjatë.

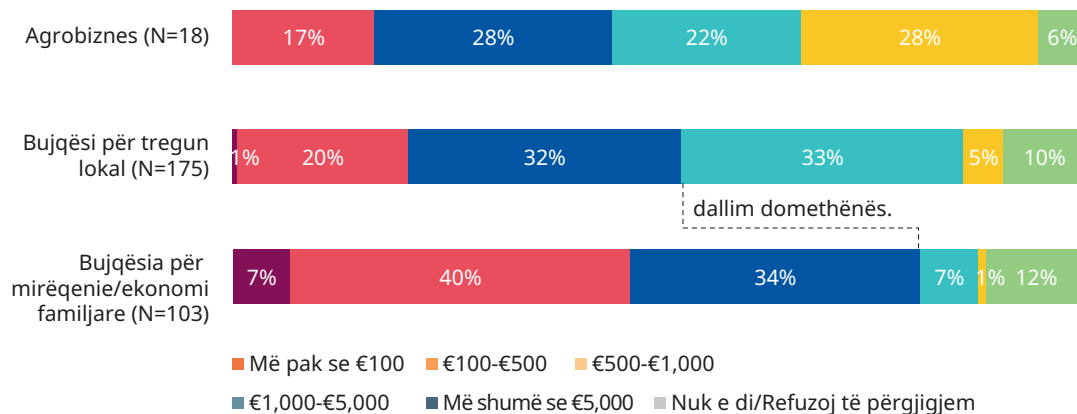
► Figura 4.16. Shuma financiare e pranuar, mostra e përgjithshme

Kur analizohen të dhënat sipas llojit të bujqësisë, ka një dallim domethënës midis shumave të marra nga familjet që merren me bujqësi për mbijetesë kundrejt atyre që punojnë për tregun lokal (figura 4.17). Për shembull, 33 përqind e familjeve që merren me bujqësi për tregun lokal raportuan se kishin marrë ndihmë financiare në vlerë prej 1,000-5,000 € gjatë vitit të kaluar, krahasuar me vetëm 7 përqind të

fermerëve për mbijetesë. Në fakt, 81 përqind e fermerëve për mbijetesë kanë marrë më pak se 1,000 euro në vit si subvencione bujqësore, ndërsa 53 përqind e fermerëve të tregut lokal kanë raportuar të njëjtën gjë. Ky konstatim është shqetësues, veçanërisht duke pasur parasysh se shumica e familjeve merren me bujqësi për mbijetesë, dhe zakonisht është ky lloj bujqësie që është më i prekshëm ndaj cikleve ekonomike dhe faktorëve të jashtëm siç janë kushtet klimatike (Thorlakson dhe Neufeldt 2012).

► Figura 4.17. Shuma financiare e pranuar, sipas llojit të fermës

Gjetjet cilësore plotësojnë të dhënat e anketës. Pjesëmarrësit e fokus grupeve me palët e interesit në Mitrovicë, për shembull, theksuan se ndihma institucionale shpesh nuk ipet aty ku duhet, gjë që krijon joefikasitet dhe pengon përmirësimin e sektorit të bujqësisë në Kosovë. Ata theksuan se mungesa e granteve të synuara/formave të tjera të ndihmës për familjet më në nevojë është ajo që i mban këto familje në varfëri, të paafte për të përdorur fondet që do të mundësonin zhvillimin e tyre ekonomik:

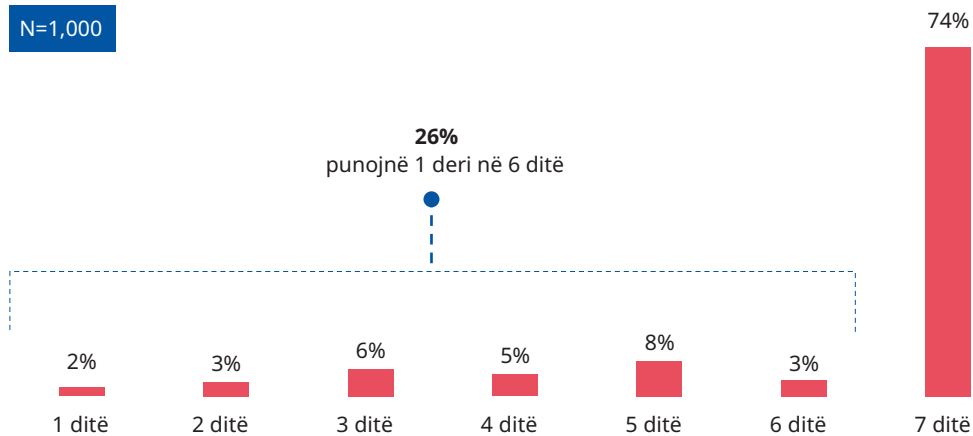
Ndihma e ofruar nga institucionet ndonjëherë është e pavend, pasi ato nuk shkojnë në vendet e duhura ose nuk ndihmojnë njerëzit e duhur. – (Pjesëmarrës i fokus grupit me palët e tjera të interesit në Mitrovicë)

Në përgjithësi, të dhënat nga ky seksion nxjerrin në pah se një pjesë e konsiderueshme e mostrës (70 përqind) nuk ka marrë ndihmë financiare nga MBPZHR ose komuna e tyre. Familjet e angazhuara në bujqësi për mbijetesë kishin më pak gjasa të merrnin mbështetje sesa fermerët e tregut lokal. Një arsye për këtë mund të jetë mungesa e ndërgjegjësimit të fermerëve mbi grantet ekzistuese. Edhe në mesin e atyre që merrnin ndihmë, shumat ishin relativisht të ulëta, me dy të tretat e familjeve që morën më pak se 1,000 € në total gjatë vitit të kaluar. Kjo ngre shqetësime në lidhje me mjaftueshmërinë e mbështetjes, veçanërisht për fermerët vulnerabël.

4.2.4 Koha e shpenzuar për aktivitetet bujqësore

Për sa i përket kohës së shpenzuar për aktivitetet bujqësore, 26 përqind e të gjithë mostrës treguan se punonin 1-6 ditë në javë në bujqësi. Çuditërisht, një masë e konsiderueshme e mostrës, respektivisht 74 përqind, raportoi të angazhohej në punë bujqësore çdo ditë, duke theksuar natyrën kërkuese dhe intensive të punës së punëve bujqësore (figura 4.18).

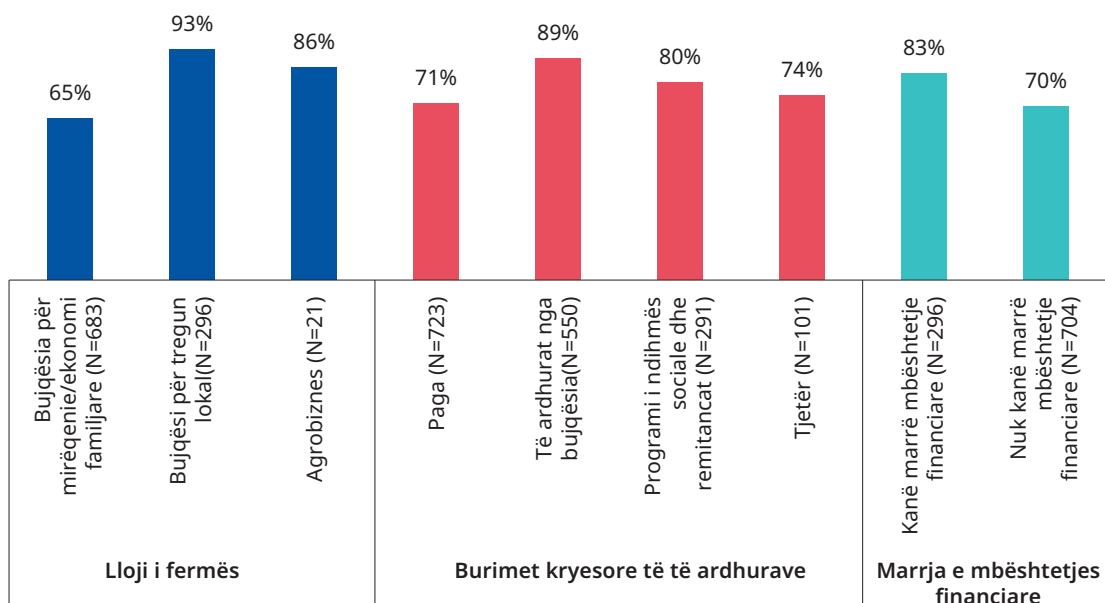
► Figura 4.18. Numri i ditëve të shpenzuara në punë bujqësore

Sa i përket analizës sipas rajonit, ata në rajonin e Pejës (99 përqind), Gjilanit (87 përqind) dhe Prizrenit (84 përqind) kishin më shumë gjasa të angazhoheshin në punë bujqësore shtatë ditë në javë sesa në rajonet e tjera.

Për sa i përket llojit të fermës, individët që punojnë për tregun lokal kanë më shumë gjasa (93 përqind) të punojnë shtatë ditë në javë në krahasim me llojet e tjera të fermave. Njerëzit për të cilët të ardhurat bujqësore janë burimi kryesor i të ardhurave kishin gjithashtu më shumë gjasa (89 përqind) të raportonin se punonin shtatë ditë në javë sesa kategoritë e tjera. Përveç kësaj, familjet që kanë marrë mbështetje financiare kishin më shumë gjasa (83 përqind) të raportonin se punonin shtatë ditë në javë sesa ato që nuk kanë marrë (figura 4.19).

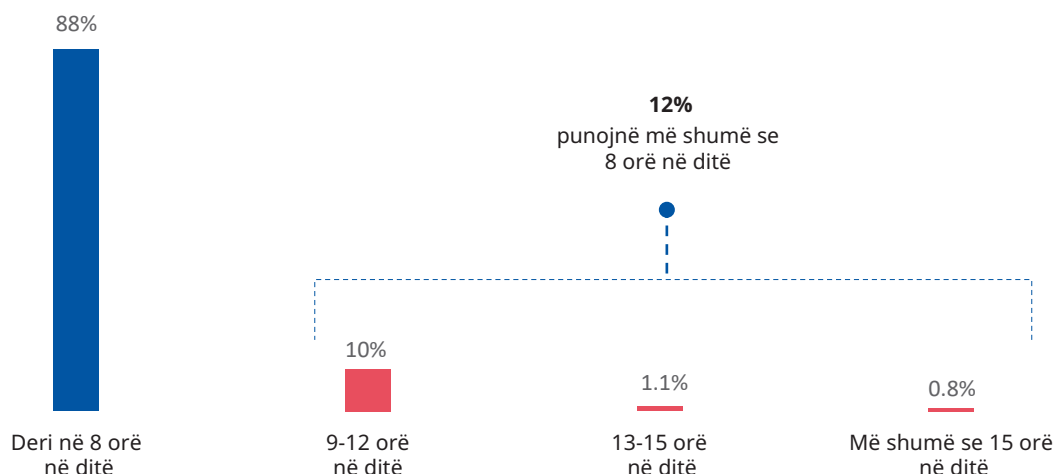
► Figura 4.19. Numri i ditëve të shpenzuara në punë bujqësore, sipas llojit të fermës, burimeve të të ardhurave dhe marrjes së mbështetjes financiare

Shënim: Shfaqen vetëm përgjigjet me “7 ditë”.

Kur merret parasysh numri i orëve të punës, 88 përqind e mostrës së përgjithshme kanë punuar deri në tetë orë në ditë, ndërsa 12 përqind kanë punuar më shumë se tetë orë në ditë (figura 4.20).

► Figura 4.20. Numri i orëve të punës

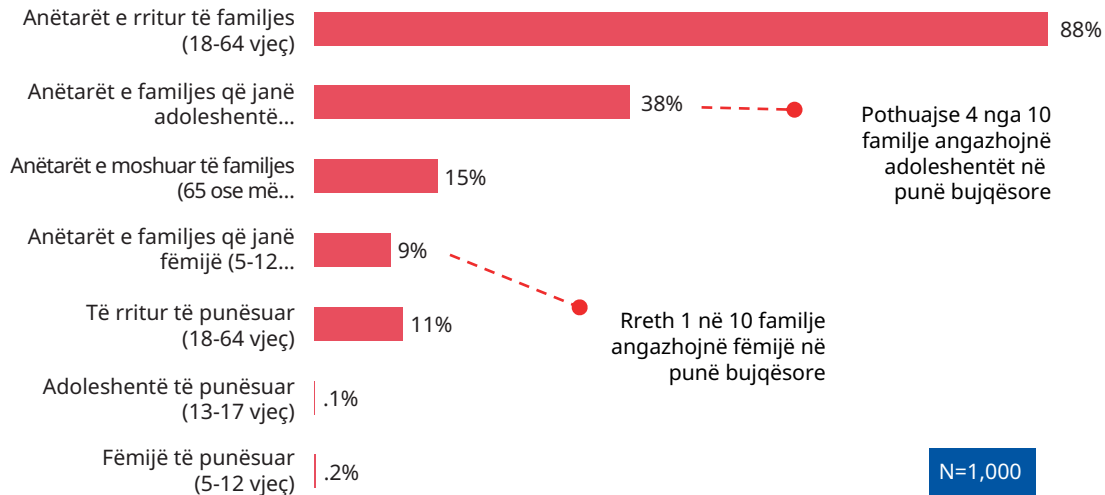
Të dhënat tregojnë se një shumicë e konsiderueshme (74 përqind) e mostrës punojnë në bujqësi çdo ditë, duke theksuar natyrën kërkuese të punëve bujqësore. Në rajone të caktuara, si në Pejë, Gjiilan dhe Prizren, ata kanë më shumë gjasa të punojnë shtatë ditë në javë. Individët që merren me bujqësi për tregun lokal dhe që mbështeten në të ardhurat bujqësore priren të punojnë më shpesh. Për më tepër, shumica e mostrës (88 përqind) punonin deri në tetë orë në ditë. Këto gjetje theksojnë natyrën intensive të punës së bujqësisë në Kosovë dhe nevojën për të adresuar këtë sfidë për mirëqenien dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve bujqësore.

4.2.5 Përbërja e individëve që punojnë në veprimtari bujqësore/pyjore dhe llojet e punës së kryer nga të miturit

Të anketuarve iu kërkua gjithashtu të jepnin informacion në lidhje me shpërndarjen e moshës së individëve të përfshirë në punë bujqësore brenda familjeve të tyre. Siç tregohet në figurën 4.21, 88 përqind u përgjigjën se anëtarët e rritur të familjes (18-64 vjeç) angazhohen në këto punë, e ndjekur nga 38 përqind që raportuan anëtarë të familjes adoleshentë (13-17 vjeç), 15 përqind që angazhonin të moshuar (65+ vjeç) dhe 9 përqind që angazhonin anëtarë të familjes fëmijë (5-12 vjeç).

Sa i përket punëtorëve të punësuar, 11 përqind punësojnë punonjës të rritur ndërsa 0.1 dhe 0.2 përqind respektivisht punësojnë adoleshentë dhe fëmijë.

► Figura 4.21. Përbërja e individëve të angazhuar në punë bujqësore

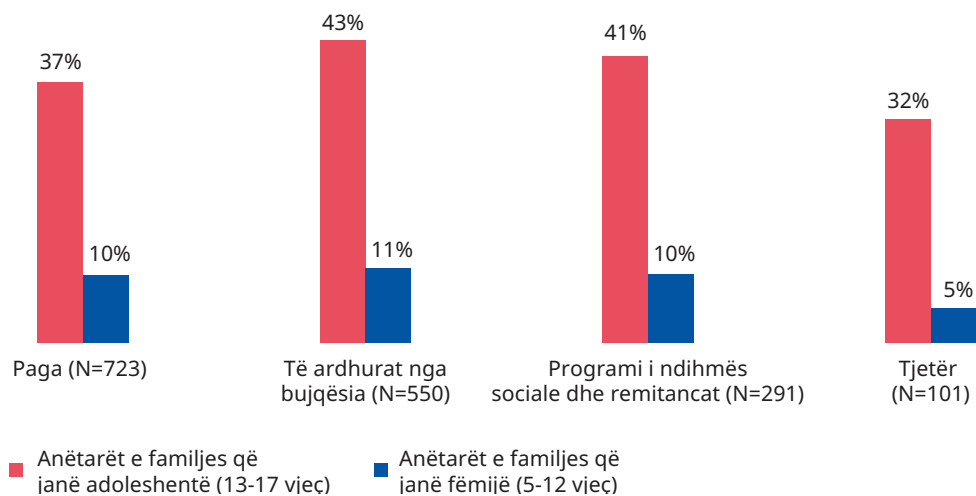

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Duke marrë parasysh vetëm punëtorët fëmijë dhe adoleshentë, familjet nga Ferizaji i angazhojnë adoleshentët më së shumti në punë bujqësore (88 përqind), pasuar nga Peja (47 përqind) dhe Prizreni (42 përqind). Gjilani (15 përqind), Ferizaji (13 përqind) dhe Prishtina (11 përqind) ishin ndër tri rajonet që kishin numrin më të madh të fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore.

Kur analizohen të dhënat sipas burimit parësor të të ardhurave për familjen, vihet re se 47 përqind e familjeve që mbështeten në paga angazhojnë adoleshentë/fëmijë në punë bujqësore, 54 përqind e atyre që mbështeten në të ardhurat bujqësore bëjnë të njëjtën gjë, ndjekur nga 51 përqind e atyre që marrin ndihmë sociale ose remitanca (figura 4.22). Në përgjithësi, duket se familjet që mbështeten në asistencë sociale dhe të ardhura bujqësore kanë një tendencë më të lartë për të angazhuar adoleshentët dhe fëmijët në aktivitete bujqësore, megjithëse kjo mospërputhje midis burimeve të të ardhurave nuk është e madhe.

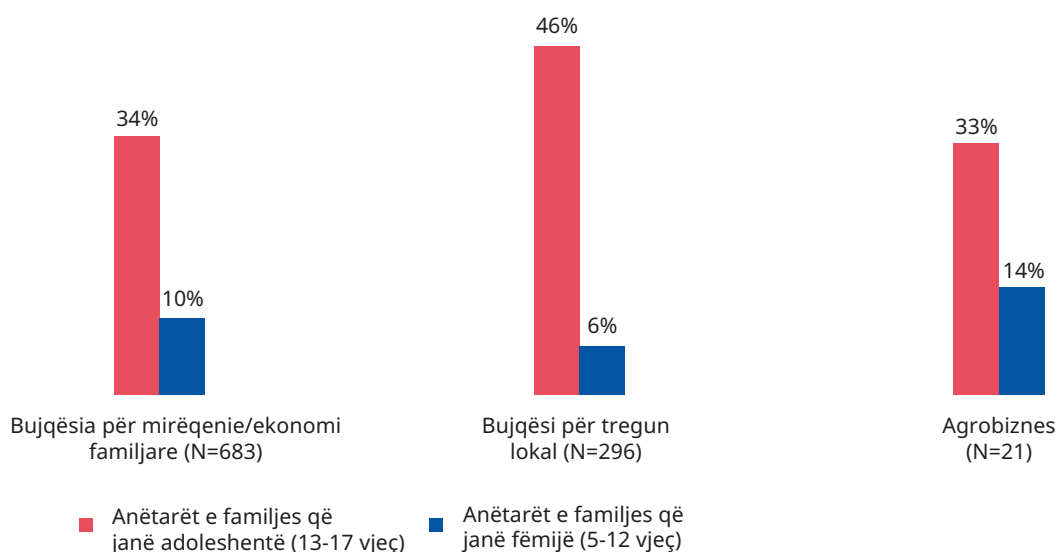
► Figura 4.22. Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë të angazhuar në punë bujqësore, sipas burimit parësor të të ardhurave

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Në mesin e familjeve që ushtrojnë bujqësi për mbijetesë, afërsisht 34 përqind angazhojnë adoleshentët dhe 10 përqind përfshijnë fëmijët në aktivitete bujqësore. Në krahasim, familjet që punojnë për tregun lokal kishin një tendencë më të lartë për të angazhuar adoleshentët, ku 46 përqind e tyre merrnin pjesë në punë bujqësore, ndërsa vetëm 6 përqind e anëtarëve fëmijë të familjes ishin të përfshirë. Së fundi, familjet e orientuara nga agrobiznesi treguan një përfshirje të ngjashme të adoleshentëve (33 përqind) në krahasim me familjet e përfshira në bujqësi për mbijetesë, por ato kishin një pjesëmarrje relativisht më të lartë të anëtarëve fëmijë të familjes me 14 përqind (figura 4.23).

► **Figura 4.23. Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë të angazhuar me punë bujqësore, sipas llojit të aktivitetit bujqësor**

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Ky konstatim është në harmoni me diskutimet në fokus grupe. Në FG me prindërit në rajonin e Mitrovicës, ata theksuan se shpeshherë adoleshentët ndihmojnë në punët që kanë të bëjnë me bujqësinë:

Djali im 15-vjeçar vozit traktorin. Ai ka vozitur që i vogël, por vajza ime jo. – (Pjesëmarrës i fokus grupit me prindërit, Mitrovicë)

Në fakt, përdorimi i automjeteve ishte prezent në të gjitha FG-të me prindërit dhe fëmijët, në të gjitha rajonet. Pavarësisht se nuk kishin një licencë të vlefshme për të vozitur një traktor, shumë fëmijë në fokus grupe pranuan me krenari se me të vërtetë kishin vozitur traktorë që në moshë të re. Fëmijë të ndryshëm në fokus grupe të ndryshme e dëshmuan këtë:

Ndonjëherë unë vozis traktorin me axhën tim. Është emocionuese, por duhet të jem i kujdesshëm. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

Ne kemi një fermë të vogël dhe ndonjëherë e ndihmoj babin me traktorin. Traktorin e kam vozitur që në moshën 11-vjeçare. – (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin 10–14 vjeç në Gjakovë)

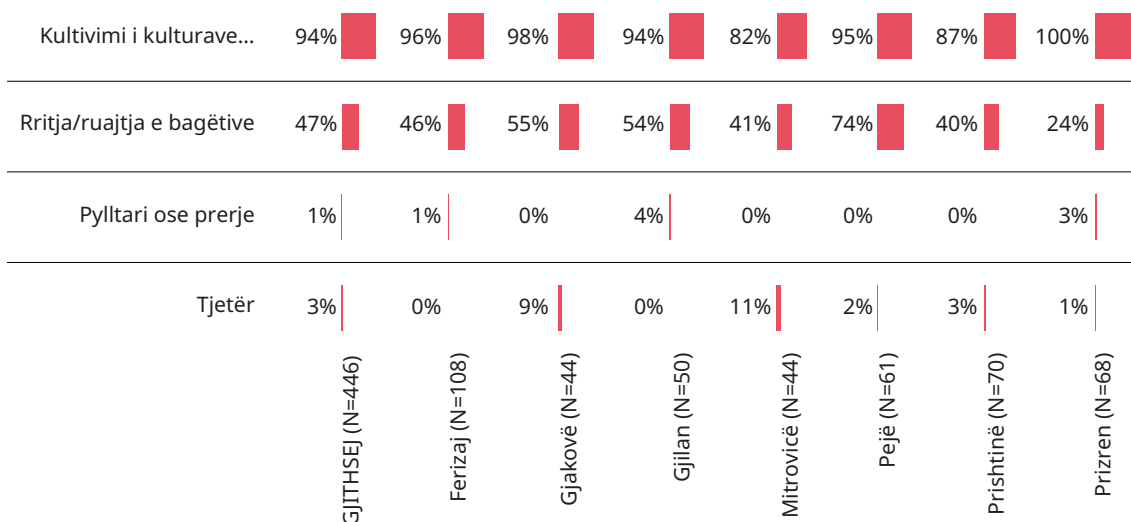
Traktorin e nxjerr në fushë por jo në rrugë. Kohët e fundit kam marrë edhe lejen e vozitjes, por kam vozitur traktorin edhe më parë. Jam mësuar me të, nuk është aspak e frikshme. — (Pjesëmarrës në fokus grup në grupin 15–18 vjeçarë në Gjakovë)

4.2.6 Punët e kryera nga fëmijët/adoleshentët dhe ekspozimi ndaj rrezikut

Ata të anketuar që raportuan se përfshinin anëtarë të familjes dhe/ose punësonin adoleshentë/fëmijë në punë bujqësore iu kërkua të jepnin informacion për llojin specifik të punës në të cilën ishin përfshirë të miturit (figura 4.24).

Në përgjithësi, si dhe sipas rajonit, kultivimi i kulturave bimore është aktiviteti më i shpeshtë që kryejnë fëmijët/adoleshentët (94 përqind në përgjithësi), i ndjekur nga rritja/kujdesi për bagëtinë (47 përqind) dhe më pak në pylltari. Ndër ata që u përgjigjën nëse i angazhonin fëmijët në punë “të tjera”, përgjigjet përfshinin kujdesin e përditshëm për pulat (31 përqind), ujitjen (15 përqind), mbjelljen dhe bluarjen (15 përqind), punën në vreshta (8 përqind), prerja e drurit dhe punëve të tjera të transportit (15 përqind), dhe puna me koshere bletësh (8 përqind).

► Figura 4.24. Punët e kryera nga adoleshentët/fëmijët, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

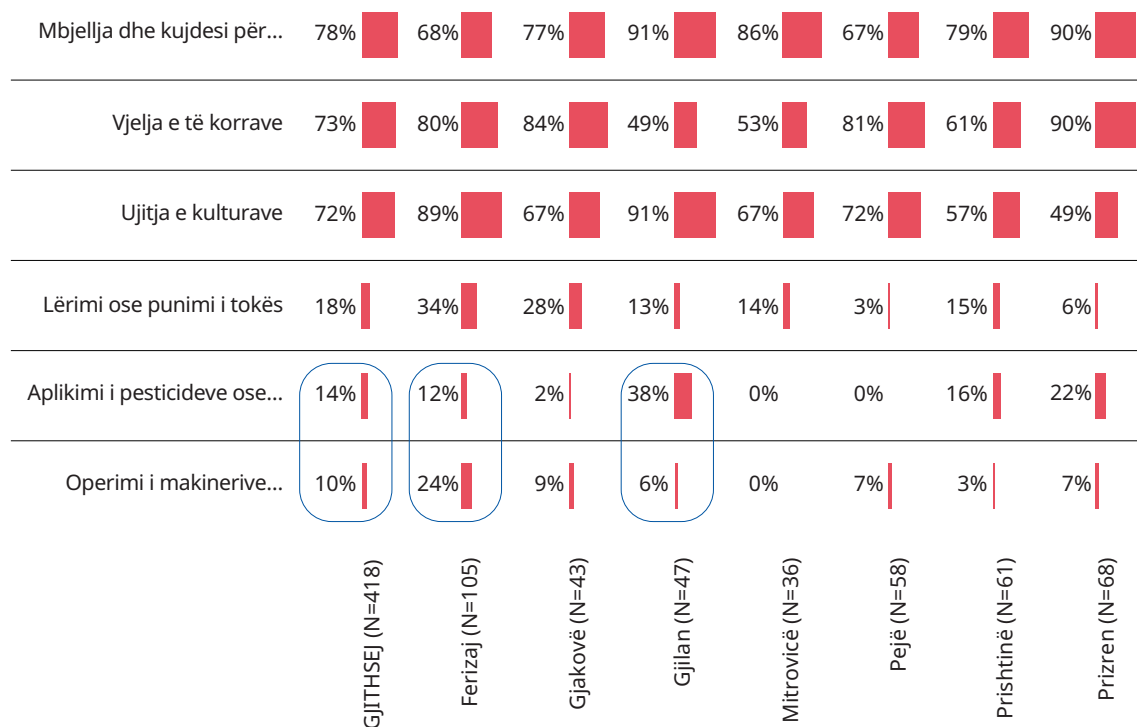
Nuk kishte shumë dallime midis llojeve të fermave bujqësore për sa i përket punëve që kryejnë fëmijët/adoleshentët. Ata në ferma që punonin për tregjet lokale kishin më shumë gjasa të angazhoheshin në rritjen/kujdesin e bagëtive (70 përqind) në krahasim me ata që punojnë në bujqësi për mbijetesë (34 përqind).

Megjithatë, siç konfirmojnë edhe gjetjet cilësore, aktiviteti më i përhapur për sa i përket punës bujqësore që kryejnë adoleshentët/fëmijët dhe familja në përgjithësi i përket kultivimit/mbjelljes së kulturave. Siç u theksua në FG-të me fëmijë në Podujevë, kjo është pjesërisht për shkak të faktit se bagëtia kërkon vëmendje më të madhe ndaj detajeve/një nivel tjetër kujdesi. Kultivimi i bimëve përgjithësisht konsiderohej si më i lehtë dhe më i sigurt:

Dikur kishim pula dhe lopë, por i kemi shitur se nuk kujdeseshim për to. Ne fokusohemi në kultivimin e perimeve tani. – (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Prishtinë/Podujevë)

Nëse “kultivimi i kulturave bimore” ishte një aktivitet i përmendur nga të anketuarit, ata nxiteshin më tej të shpjegonin punën specifike që kërkon një aktivitet i tillë dhe punët që kryejnë fëmijët dhe adoleshentët. Siç tregon figura 4.25, 78 përqind e mostrës së përgjithshme u përgjigj se fëmijët/adoleshentët angazhohen kryesisht në mbjelljen dhe kujdesin për kulturat, të ndjekur nga vjelja e të korrave (73 përqind), ujitja e të kulturave (72 përqind), lërimi ose punimi i tokës (18 përqind), e kështu me radhë. Një rreth 10 përqind raportuan se fëmijët/adoleshentët përdorin makineri bujqësore dhe 14 përqind raportuan se aplikojnë gjithashtu pesticide ose plehra. Kjo është më e përhapur në rajonin e Gjilanit dhe Ferizajt ku respektivisht 44 dhe 36 përqind e të miturve angazhohen në punë të tilla.

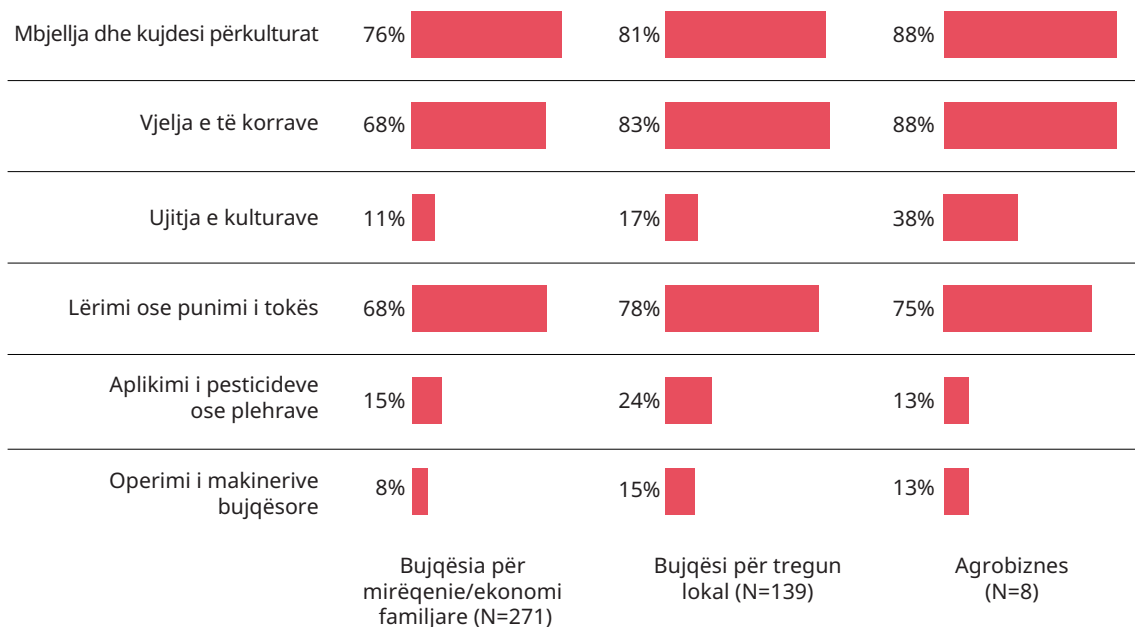
►Figura 4.25. Llojet e aktiviteteve të “kultivimit të kulturave bimore” ku përfshihen fëmijët/adoleshentët, fëmijët/adoleshentët, sipas llojit të aktivitetit bujqësor

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Kur merret parasysh lloji i fermës, mund të vërehet se nëse të miturit punojnë për një fermë që merret me bujqësi për tregun lokal, ata kanë më shumë gjasa të angazhohen në aktivitete më të rrezikshme si lërimi/punimi i tokës, aplikimi i pesticideve dhe përdorimi i makinerive bujqësore sesa tek ata në bujqësi për mbijetesë (figura 4.26).

► Figura 4.26. Llojet e aktiviteteve të “kultivimit të kulturave bimore” ku përfshihen fëmijët/adoleshentët, fëmijët/adoleshentët, sipas llojit të aktivitetit bujqësor

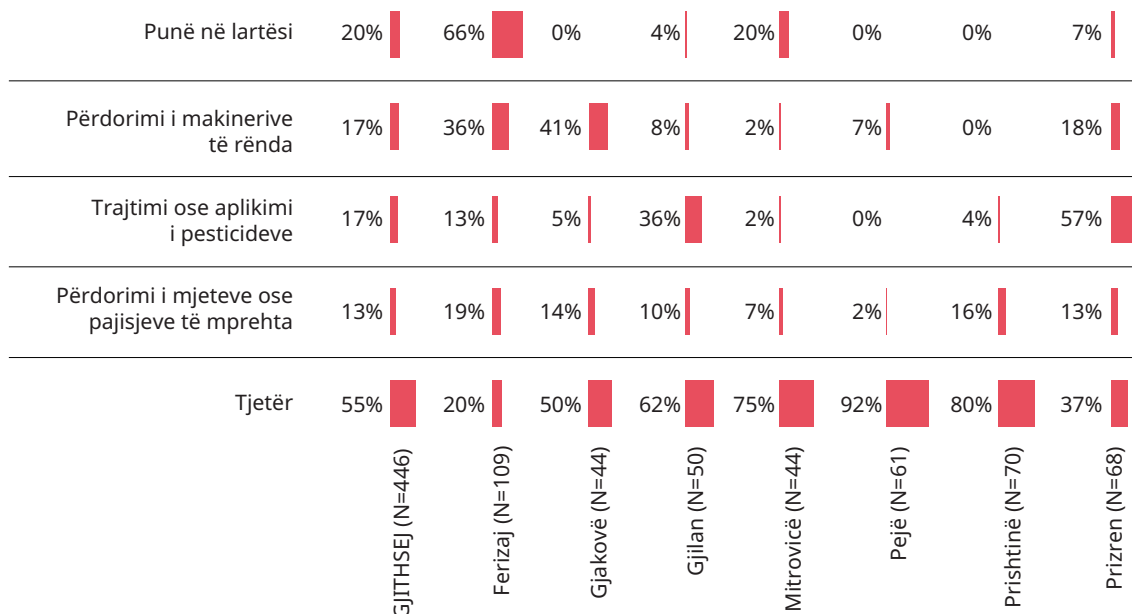

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Nëse “rritja/kujdesi për bagëtinë” ishte përmendur nga të anketuarit, atyre iu kërkua gjithashtu të listonin aktivitete specifike në të cilat angazhohen fëmijët/adoleshentët. Siç u vërejt, shumica angazhohen në kullotjen e kafshëve (74 përqind), e ndjekur nga pastrimi i stallave të kafshëve (71 përqind), mbjellja e dhive ose lopëve (35 përqind), përdorimi i makinerive bujqësore (18 përqind) dhe asistimi në lindjet e kafshëve (9 përqind).

Më pas, meqenëse një nga kërkimet kryesore kërkimore rrotullohej rreth pjesëmarrjes së fëmijëve në aktivitetet bujqësore, raporti synonte gjithashtu të vlerësonte shkallën e ekspozimit të tyre ndaj punëve të rrezikshme që mund të rrezikonin potencialisht mirëqenien e tyre. Figura 4.27 ilustron përfshirjen e fëmijëve dhe adoleshentëve në aktivitete të tilla. Mund të vërehet se 20 përqind e fëmijëve ishin të angazhuar në punë në lartësi, 17 përqind në përdorimin e makinerive të rënda, 17 përqind në trajtimin dhe/ose aplikimin e pesticideve, 13 përqind në përdorimin e mjeteve apo pajisjeve të mprehta dhe 55 përqind në aktivitete të tjera, si vadtja, të ushqyerit e bagëtive, heqja e mbeturinave, mbjellja dhe/ose korrja, ose punë të tjera më të lehta. Edhe një herë, vlen të theksohet se rajonet e Ferizajt, Gjakovës dhe Prizrenit kanë nivele më të larta të fëmijëve që punojnë në lartësi, që operojnë me makineri të rënda dhe trajtojnë/aplikojnë pesticide në krahasim me rajonet e tjera.

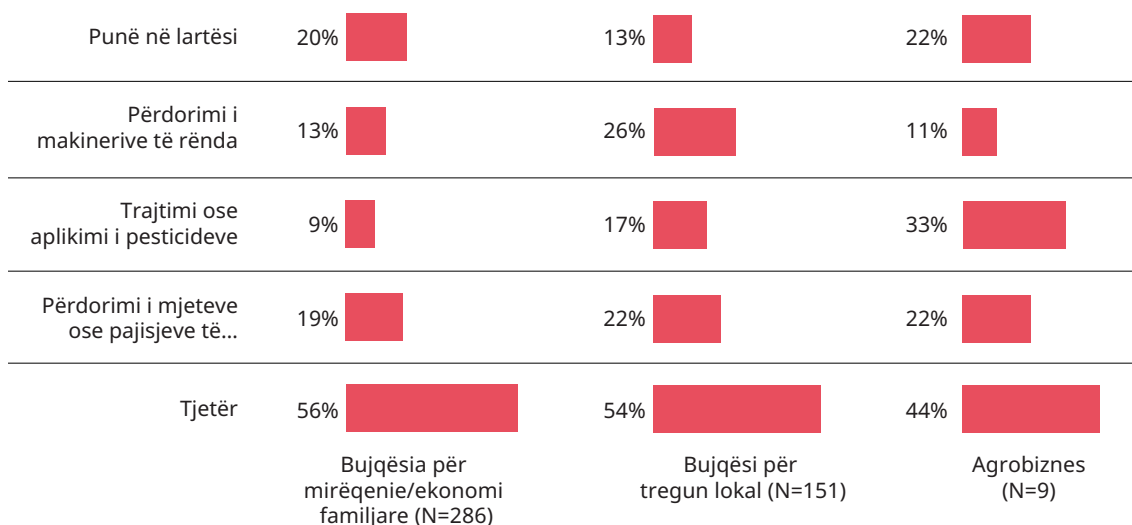
►Figura 4.27. Përfshirja e fëmijëve/adoleshentëve në aktivitete të rrezikshme, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Për sa i përket llojit të aktivitetit bujqësor, fëmijët që punojnë për fermat që shesin në tregjet lokale kanë më shumë gjasa të operojnë me makineri të rënda (26 përqind) sesa ata që punojnë vetëm në bujqësi për mbijetesë (13 përqind). Nga ana tjetër, 20 përqind e fëmijëve që punojnë në familje me bujqësi për mbijetesë punojnë në lartësi, krahasuar me 13 përqind të atyre që punojnë për fermat që prodhojnë për tregjet lokale (figura 4.28). Në përgjithësi, megjithatë, nuk ka ndonjë ndryshim domethënës midis llojit të bujqësisë dhe aktiviteteve të rrezikshme në të cilat përfshihen fëmijët.

►Figura 4.28. Përfshirja e fëmijëve/adoleshentëve në aktivitete të rrezikshme, sipas llojit të aktivitetit bujqësor

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Të anketuarit u pyetën më tej për pikëpamjet e tyre në lidhje me rreziqet e mundshme të sigurisë që lidhen me punët e kryera nga fëmijët/adoleshentët. Në përgjithësi, vetëm 14 përqind e pjesëmarrësve shprehën besim në ekzistimin e rreziqeve të tilla. Megjithatë, kur merren parasysh rajone të ndryshme, të anketuarit nga Ferizaj (28 përqind) dhe Gjakova (32 përqind) ishin dukshëm më të prirur për të pranuar praninë e rreziqeve të tilla sesa të anketuarit nga rajonet e tjera (figura 4.29).

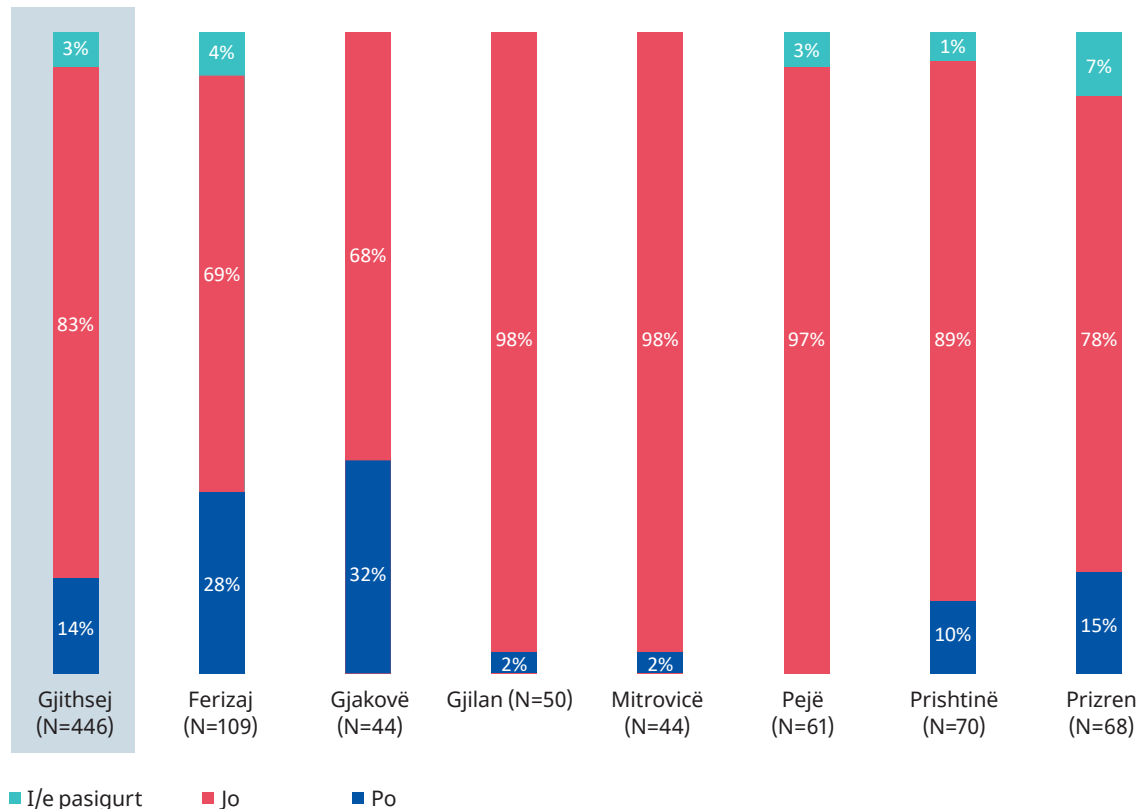
Të dhënat e marra nga FG-të tregojnë se palët e interesit janë plotësisht të vetëdijshëm për rreziqet që lidhen me përfshirjen e fëmijëve në trajtimin ose përdorimin e pesticideve. Megjithatë, diskutimet në fokus grupe të ndryshme theksuan se fëmijët përfshihen shpesh në aktivitete të tilla, veçanërisht në zonat e marginalizuara dhe ekonomikisht të pafavorizuara. Më poshtë janë disa citate nga FG të ndryshme që vërtetojnë përfshirjen e fëmijëve në trajtimin e pesticideve, si dhe në përdorimin e makinerive të rënda:

Fëmijët nuk mund të angazhohen në punë të rënda ose të lidhura me pesticidet... Megjithatë, grupet më të marginalizuara në komunitetet rurale kanë fëmijë të angazhuar në punë të rënda, veçanërisht në Fushë Kosovë, për shembull. – (Pjesëmarrës i grupit të fokusit me palët e tjera të interesit në Prishtinë/Podujevë)

Siguria duhet të jetë një përparësi kryesore, pasi fëmijët e vegjël që janë të përfshirë në punë të rrezikshme janë të rrezikuar ndaj aksidenteve, veçanërisht kur punojnë me makineri ose kur merren me pesticide. – (Pjesëmarrës i fokus grupit me palët e tjera të interesit në Gjakovë)

Unë personalisht nuk kam ndeshur me fëmijë që merren me makineri të rënda apo me pesticide, por e di që këto raste ekzistojnë. Sidomos kur bëhet fjalë për vozitjen e traktorit – shumë fëmijë e bëjnë këtë. — (Pjesëmarrës i fokus grupit me palët e tjera të interesit në Mitrovicë)

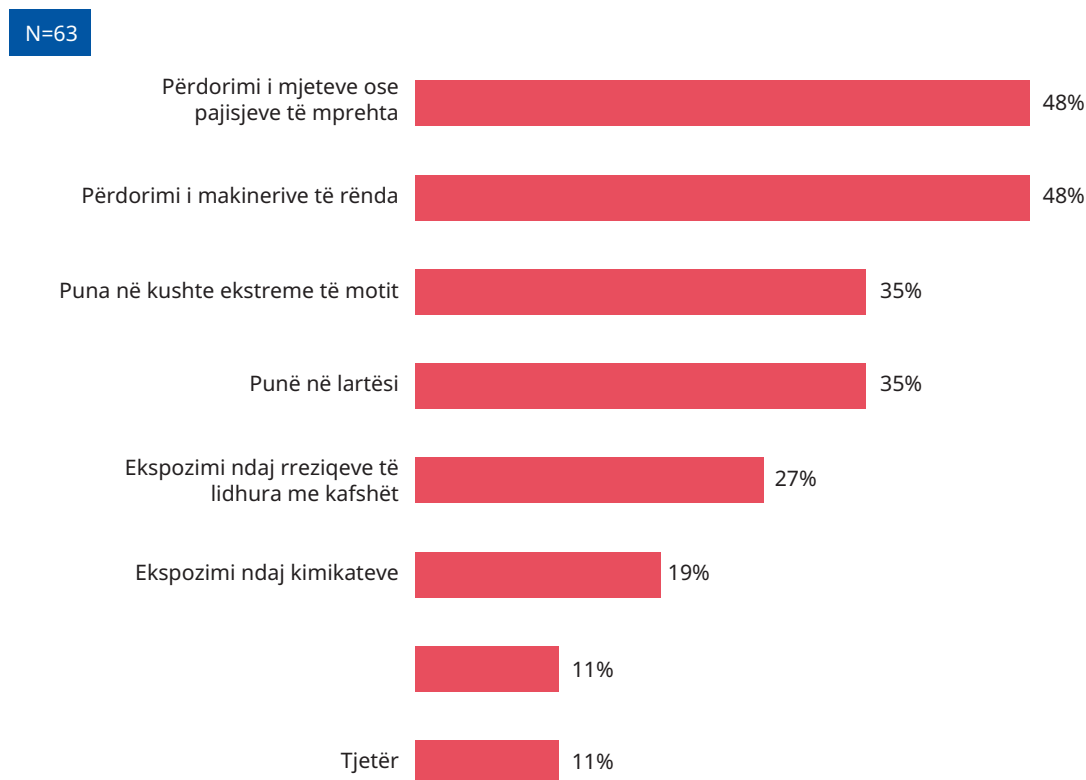
► Figura 4.29. Rreziqet e sigurisë që lidhen me punën bujqësore të fëmijëve/adoleshentëve, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Për më tepër, të anketuarit që punonin në fermat bujqësore për tregun lokal ishin më të prirur të deklarorin se fëmijët janë të ekspozuar ndaj rreziqeve të sigurisë në punët bujqësore (21 përqind) sesa ata që punojnë në bujqësi për mbijetesë (11 përqind).

Rreziqet e sigurisë përfshinin aktivitete të ndryshme, siç janë trajtimi i mjeteve ose makinerive të mprehta (48 përqind), ngritja e objekteve të rënda (48 përqind), puna në kushte ekstreme të motit (35 përqind), puna në lartësi të larta (35 përqind), dhe situata të tjera të ngjashme (figura 4.30). Kategoria “tjetër” përfshinte rreziqe siç janë helmimet, pickimet, dëmtimet e shtyllës kurrizore dhe rreziqet që lidhen me lloje të ndryshme terreni.

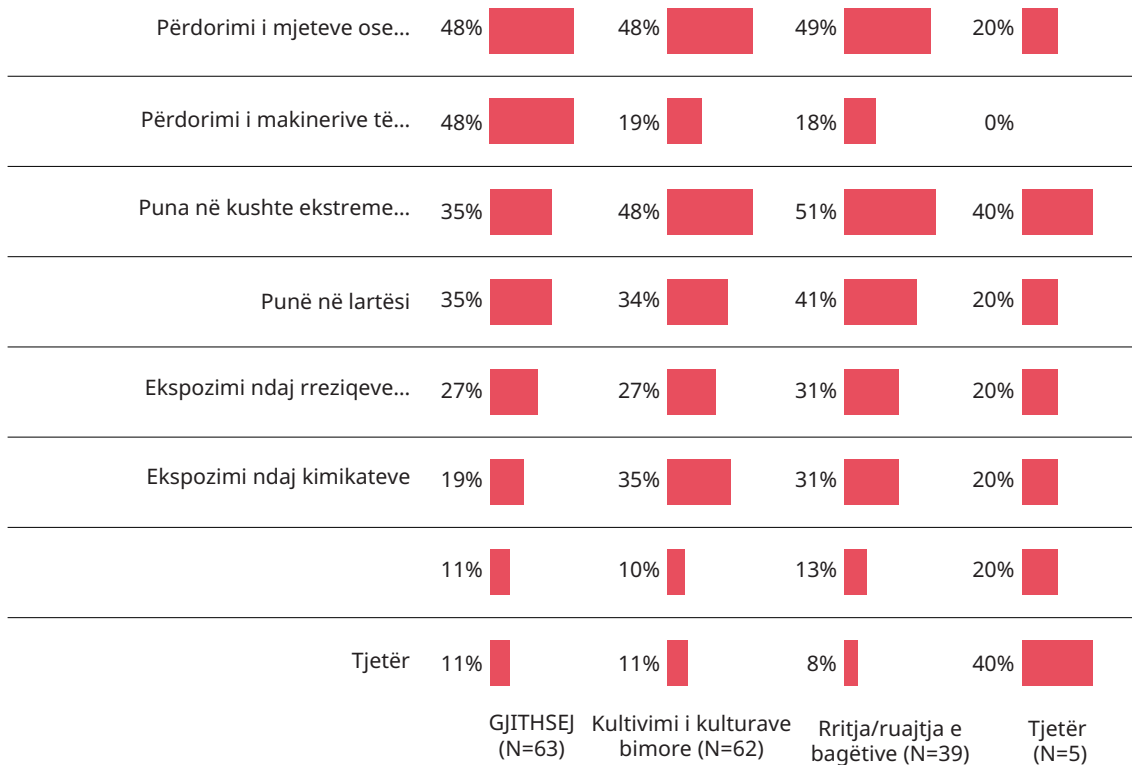
► Figura 4.30. Llojet e rrezikut të sigurisë, në përgjithësi

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Kur shqyrtohen të dhënat e bazuara në llojet kryesore të aktiviteteve bujqësore, nuk ka dallim të dukshëm midis atyre që merren me kultivimin e të korrave dhe atyre që merren me bagëti në lidhje me perceptimin e tyre për rrezikun e mundshëm ose rreziqet e sigurisë që mund të hasin fëmijët. Megjithatë, në përgjithësi, ata që punojnë me bagëti janë më të prirur për të raportuar rreziqet e sigurisë sesa ata të përfshirë në aktivitete të lidhura me kulturat (figura 4.31).

► Figura 4.31. Llojet e rrezikut të sigurisë, sipas aktivitetit kryesor

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Të dhënat e marra nga analiza cilësore japin rezultate të krahasueshme. Për shembull, prindërit janë përgjithësisht të vetëdijshëm për rreziqet e mundshme që lidhen me përfshirjen e fëmijëve dhe adoleshentëve në punët bujqësore. Siç tregohet në FG-të, prindërit dhe palët e interesit njohën gjithashtu rëndësinë e sigurimit që fëmijët e tyre të kuptojnë rreziqet e sigurisë që mund të hasin në punë të tilla:

Si prindër, ne duhet të jemi proaktivë për t'u ofruar fëmijëve tanë njohuri mbi përfitimet dhe rreziqet e punës në bujqësi. – (Pjesëmarrës në fokus grup me prindër në Gjakovë)

Ndërhyrja e hershme dhe ndërgjegjësimi për rreziqet e punës së fëmijëve janë të nevojshme për të mbrojtur fëmijët nga shfrytëzimi dhe praktikat e rrezikshme të punës. — (Pjesëmarrës i grupit të fokusit me palët e tjera të interesit në Prishtinë/Podujevë)

Duhet të bëhen përpjekje për të siguruar që bizneset dhe familjet të ofrojnë trajnimin e duhur dhe masat e sigurisë për fëmijët e përfshirë në punë bujqësore për të parandaluar aksidentet dhe lëndimet. — (Pjesëmarrës i grupit të fokusit me palët e tjera të interesit në Prishtinë/Podujevë)

Fëmijët e angazhuar në pylltari janë veçanërisht të prirur ndaj rrezikut. Unë shpesh them se është e lehtë të vendosësh një listë të punëve të sigurta në pylltari – me fjalë të tjera punë që mund të kryejnë edhe fëmijët. Ajo që është e vështirë është identifikimi i formave të rrezikshme të punës në pylltari, sepse lista është e pashtershme. — (Intervistë me informator kyç me Agjencinë e Pyjeve të Kosovës)

Në mënyrë të ngjashme, fokus grupet me fëmijë zbuluan gjithashtu rreziqe të tjera ndaj të cilave fëmijët ekspozohen gjatë punës në bujqësi dhe faktin se atyre u është dashur të kalojnë prova dhe gabime për të mësuar rreth rreziqeve të mundshme dhe çfarë duhet bërë në raste të tilla. Më poshtë janë disa citate nga FG-të të cilat nxjerrin në pah këto gjetje:

Ka disa rreziqe kur punohet në fusha. Për shembull, ka shumë kafshë të egra që hasim si gjarpërinjtë dhe ujqërit. Më kujtohet një herë që isha në fushë me lopët e mia, kur pashë një gjarpër. Më duhej ta sulmoja, e godita me shkop. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

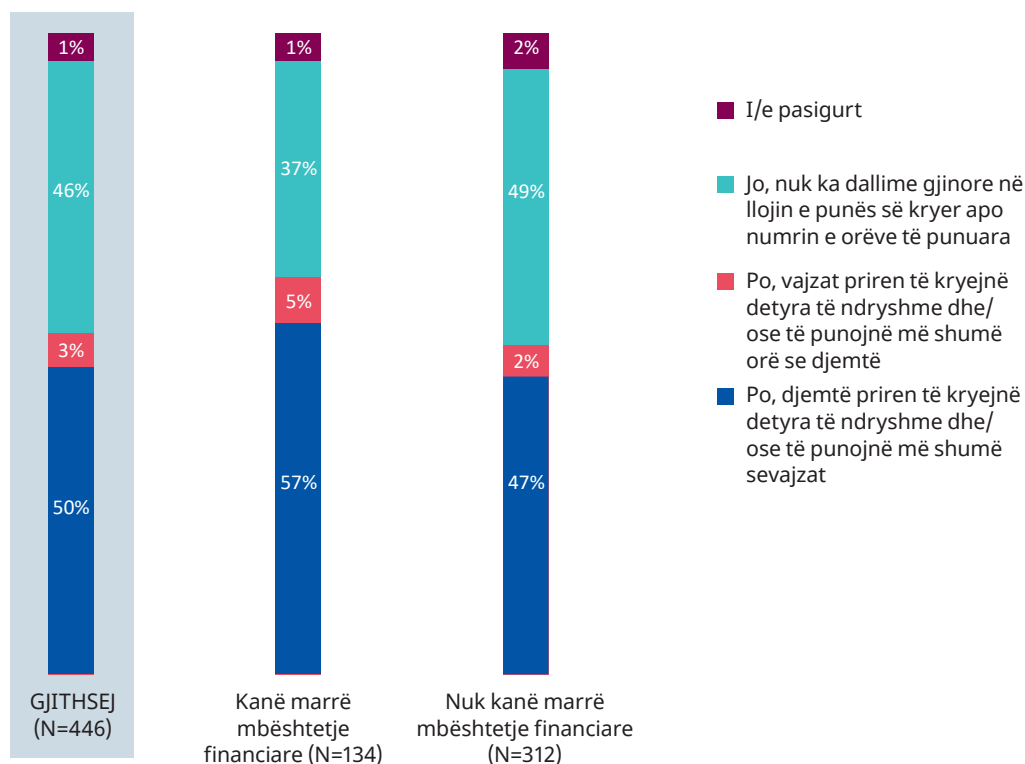
Ndonjëherë, qentë janë gjithashtu të rrezikshëm. Na është dashur të mësojmë se si të mbrohem. Edhe për pesticidet... Ne kemi mësuar se si të vendosim maska dhe doreza, dhe pajisje të tjera mbrojtëse. Por, të gjitha vetë. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15–18 vjeçarëve në Mitrovicë)

4.2.7 Dallimet gjinore në punën bujqësore

Studimi synonte gjithashtu të hetonte pabarazitë gjinore në punën bujqësore. Në përgjithësi, gjysma e të anketuarve (50 përqind) pranuan ekzistencën e dallimeve të tilla, duke deklaruar se djemtë prirën të punojnë më shumë se vajzat. Sipas rajonit, një përqindje e konsiderueshme e të anketuarve nga Mitrovica (80 përqind), Gjakova (70 përqind), Gjilani (68 përqind) dhe Ferizaj (62 përqind) ishin më të prirur të perceptojnë se djemtë janë të ekspozuar ndaj orëve më të gjata të punës sesa vajzat. Në anën tjetër, asnjë rajon nuk raportoi besimin se vajzat kanë më shumë gjasa të punojnë më shumë sesa djemtë.

Për më tepër, në rastet kur të anketuarit treguan se merrnin mbështetje financiare për aktivitetet bujqësore, ata ishin dukshëm më të prirur (57 përqind) të pohonin se djemtë punojnë më shumë orë se vajzat, krahasuar me ata që nuk morën një ndihmë të tillë (47 përqind), si treguar në figurën 4.32. Ky model mund t'i atribuohet presionit të mundshëm mbi familjet për të performuar mirë kur përfshihet mbështetja financiare, duke i bërë ata të përfshijnë djemtë e tyre më shumë në punë intensive të punës për të rritur produktivitetin.

►Figura 4.32. Dallimet gjinore në punën bujqësore, sipas mbështetjes financiare të pranuar

Përveç kësaj, në rastet kur familjet mbështeteshin kryesisht në ndihma sociale ose remitanca si burimin kryesor të të ardhurave të tyre, të anketuarit ishin më të prirur (58 përqind) të pranonin ekzistencën e dallimeve gjinore midis djemve dhe vajzave, ku djemtë ishin më të ekspozuar ndaj orëve më të gjata të punës. se vajzat. Ky zbulim sugjeron se brenda familjeve me status më të ulët ekonomik ka tendencë të ketë një pabarazi më të madhe në rolet gjinore, ku djemtë janë më aktivisht të përfshirë në punët bujqësore sesa vajzat.

Gjetjet e të dhënave cilësore tregojnë rezultate të ngjashme. Gjatë FG-ve nëpër rajone të ndryshme, pjesëmarrësit shprehën zakonisht besimin se djemtë përballen me gjasa më të larta për t'u ekspozuar ndaj punës së rrezikshme në krahasim me vajzat. Kjo pikëpamje u mbështet edhe nga intervistat e informatorëve kryesorë. Pjesëmarrësit ia atribuon këtë ndryshim gjinor nocionit të djemve që kanë forcë më të madhe fizike, duke i shtyrë ata të angazhohen në punë në terren, ndërsa vajzat priren të marrin përsipër punët e brendshme si punët shtëpiake. Rrjedhimisht, djemtë perceptohen se kanë një rrezik më të lartë për t'u përballur me situata të rrezikshme. Më poshtë janë vetëm disa nga citimet që vërtetojnë këto gjetje:

Sigurisht, më shumë djem janë të angazhuar në punë të rrezikshme. – (Pjesëmarrës i grupit të fokusit me palët e tjera të interesit në Prishtinë/Podujevë)

Djemtë janë më të përfshirë në punë bujqësore, ndoshta për shkak të forcës së tyre fizike, por të dyja gjinitë kanë punë specifike të lejuara nga rregulloret. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve).

Ekziston një ndarje e qartë e bazuar në forcën fizike, ku djemtë janë të angazhuar në punë që kërkojnë më shumë punë fizike. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR).

Vajzat priren të përfshihen më shumë në punët shtëpiake, ndërsa djemtë marrin përsipër punë më të vështira fizike. Vajzat kanë më shumë gjasa të angazhohen në aktivitete më të lehta bujqësore si vjelja e frutave. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR).

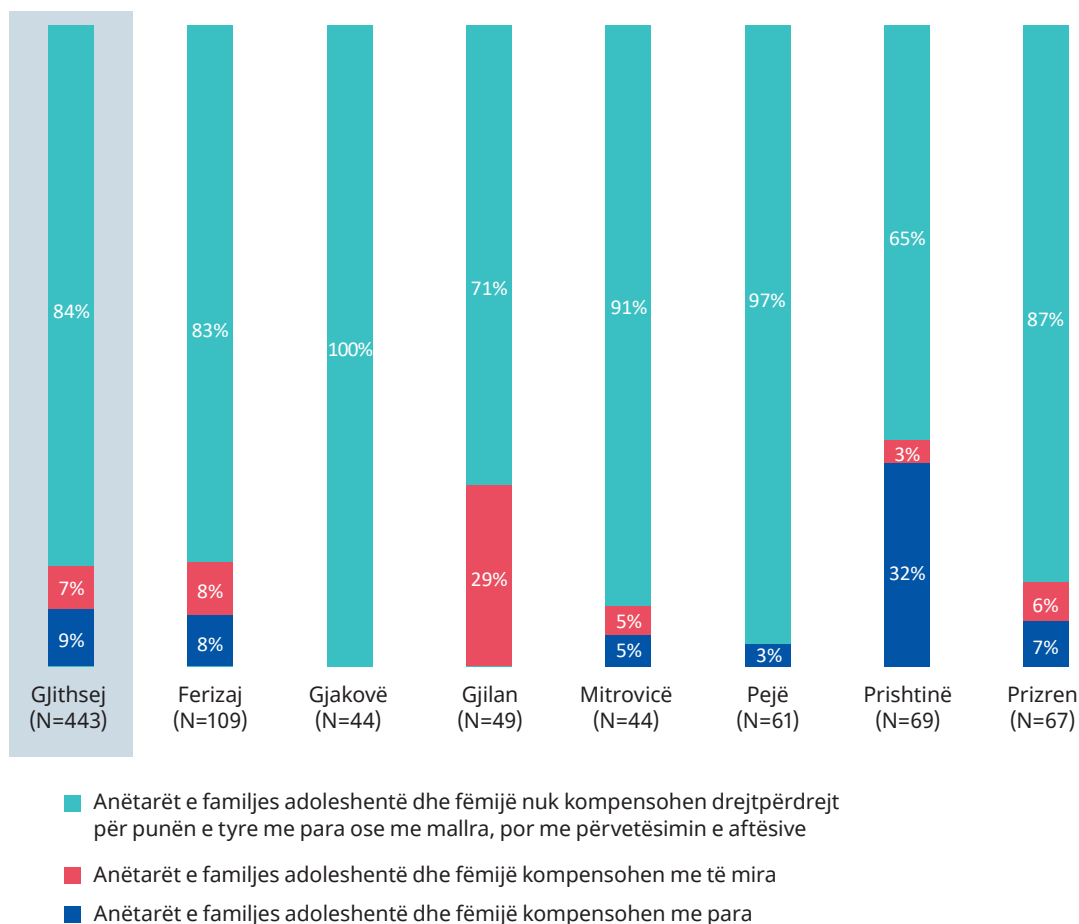
Djemtë janë më të ekspozuar ndaj punëve të rrezikshme në bujqësi, si puna në fusha ose përdorimi i makinerive të rrezikshme, krahasuar me vajzat. – (Intervistë me informatorin kyç konsulent të pavarur për mbrojtjen e fëmijëve).

4.2.8 Kompensimi për punë bujqësore

Në pjesën e fundit të këtij moduli, fokusi ishte në shqyrtimin nëse adoleshentët/fëmijët e angazhuar në punë bujqësore marrin kompensim për përpjekjet e tyre dhe nëse po, nëse ky kompensim merr formën e pagesës monetare apo përfitimeve të tjera përmes kompenzimit në të mira. Figura 4.33 ilustron gjetjet në lidhje me këtë aspekt, duke mos përfshirë tri përgjigje që paraqesin përfshirjen e fëmijëve si punëtorë të punësuar (jo anëtarë të familjes), të cilat do të analizohen më tej në tekst.

Në shumicën e rasteve (84 përqind në përgjithësi), anëtarët e familjes që janë adoleshentë dhe fëmijë që marrin pjesë në aktivitete bujqësore nuk shpërblehen me pagesa monetare, por në vend të kësaj u ofrohet mundësia për të fituar aftësi të reja. Në total, në 9 përqind të rasteve, anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë të angazhuar në punë bujqësore marrin kompensim monetar, ndërsa në 7 përqind të rasteve kompensohen me të mira. Sipas rajonit, Prishtina demonstroi një prirje më të lartë për të ofruar kompensim monetar (32 përqind), ndërsa Gjilani është më i prirur të ofrojë kompensim në formën e të mirave (29 përqind).

► Figura 4.33. Kompensimi i adoleshentëve/fëmijëve për punë bujqësore, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Nga tre rastet e fëmijëve/adoleshentëve të punësuar, dy të anketuar raportuan se nuk i paguanin punëtorët, por u dhanë atyre mundësinë për të fituar aftësi të reja. Në rastin tjetër adoleshenti/punëtori është kompensuar me të mira.

Së fundi, të anketuarit që u përgjigjën se nuk i kompensonin adoleshentët/fëmijët në formë të parave, u pyetën gjithashtu për arsyet pse. Arsyeja më e shpeshtë e deklaruar në një shkallë të përgjithshme ishte se ata janë anëtarë të familjes (90 përqind) e ndjekur nga pikëpamjet se ata janë shumë të rinj (28 përqind) dhe jo punonjës të përhershëm (28 përqind). Sipas rajonit, modele të ngjashme janë vërejtur gjithashtu.

4.3 Aktivitetet bujqësore të fëmijëve në familje/fermë

Moduli i dytë i këtij raporti është thelbi i kësaj analize, pasi thellohet më tej në përvojën e punës së fëmijëve për një fëmijë të zgjedhur rastësisht ndërmjet moshës 10 dhe 17 vjeç nga çdo familje e intervistuar. Seksionet e mëposhtme fokusohen në gjetjet kryesore tematike nga anketa dhe paraqesin gjithashtu të dhëna cilësore përforcuese që rezultojnë nga FG-të. Moduli fokusohet gjithashtu në njohuritë e dhëna nga intervistat e informatorëve kyç për sigurimin e praktikave të sigurt bujqësore për fëmijët.

Gjetjet nga ky seksion zbulojnë se shumica e fëmijëve (96 përqind) ndjekin rregullisht mësimin. Prej atyre që nuk e ndjekin rregullisht mësimin, 23 përqind mungojnë më shumë se dy ditë në javë. Një gjetje tjetër

e rëndësishme zbulon se 89 përqind e fëmijëve angazhohen në kultivimin e kulturave bimore, e ndjekur nga rritja/kujdesi për bagëtinë (35 përqind) dhe aktivitete të tjera.

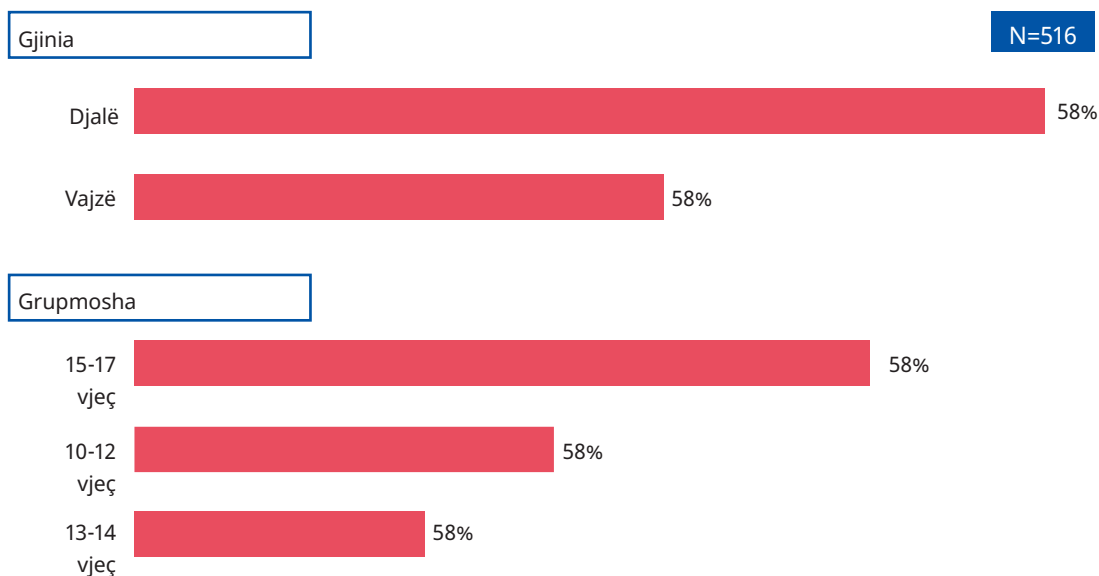
Fëmijët kanë më shumë gjasa të marrin pjesë në punë të rrezikshme nëse biznesi bujqësor i familjes së tyre kujdeset për tregun lokal, veçanërisht i dukshëm në agrobizneset ku fëmijët janë të përfshirë ndjeshëm në të gjitha punët e rrezikshme të listuara. Për më tepër, gjetjet tregojnë se djemtë kanë më shumë gjasa të angazhohen në përdorimin e makinerive të rënda (22 përqind) sesa vajzat (5 përqind). Fëmijët më të rritur gjithashtu shfaqin një prirje më të lartë për punë të rrezikshme, siç janë aplikimi i pesticideve, përdorimi i makinerive të rënda dhe përdorimi i mjeteve ose pajisjeve të mprehta.

Pavarësisht ndërgjegjësimit për rreziqet që lidhen me punën e fëmijëve në bujqësi, shumica e të anketuarve (57 përqind) nuk ndërmarrin asnjë veprim për të zbutur këto rreziqe. Vetëm 27 përqind kërkojnë në mënyrë aktive të reduktojnë ose eliminojnë rreziqet, 16 përqind kërkojnë trajtim mjekësor për problemet shëndetësore që rezultojnë dhe 6 përqind mbeten të pasigurt për hapat që duhet të ndërmerren. Pajisjet mbrojtëse, veçanërisht mbrojtja e syve dhe maskat për fytyrën, janë të pashfrytëzuara, pavarësisht se fëmijët janë të përfshirë në administrimin e pesticideve. Në mënyrë alarmante, 26 përqind e fëmijëve nuk kanë qasje në asnjë pajisje mbrojtëse.

4.3.1 Informacion demografik për fëmijët e zgjedhur rastësisht dhe ndjekur e shkollës

Nga të dhënat e mbledhura, 63 përqind e mostrës ishin djem dhe 37 përqind vajza; 51 përqind i përkisnin grupmoshës 15-17 vjeç, 29 përqind grupmoshës 10-12 vjeç dhe 20 përqind ishin midis moshës 13 dhe 14 vjeç (figura 4.34)

► Figura 4.34. Mosha dhe gjinia e fëmijëve të zgjedhur rastësisht

Për sa i përket vijimit të shkollës, 95 përqind e fëmijëve të zgjedhur rastësisht kanë ndjekur shkollën. Prej tyre, 11 përqind ishin në shkollën fillore, 47 përqind në shkollën e mesme të ulët, 40 përqind në shkollën e mesme të lartë të rregullt dhe 2 përqind në shkollat profesionale.

Gjithashtu, 96 përqind e fëmijëve ndiqnin shkollën çdo javë, ndërsa 4 përqind (22) e humbnin shkollën çdo javë. Nga ata që kanë munguar në shkollë (N=22), 55 përqind e kanë bërë këtë më pak se një ditë në javë, 23 përqind nga një deri në dy ditë dhe 23 përqind më shumë se dy ditë.

Arsyetimi i mungesës në shkollë ndryshon (shih tabelën 4.1): 67 përqind e djemve kanë humbur mësimin sepse kanë punuar në fermën familjare ose në fusha, ndërsa një përqindje shumë më e vogël e vajzave (14 përqind) kanë bërë të njëjtën gjë. Në anën tjetër, vajzat dukej se kishin një prirje më të lartë (86 përqind) për të mos vijuar shkollën për shkak të sëmundjes ose problemeve shëndetësore, krahasuar me djemtë (20 përqind). Përveç kësaj, një përqindje e vogël e djemve (5 përqind) nuk kishin interes për shkollën, ndërsa asnjëra nga vajzat nuk shfaqti një mosinteresim të tillë, siç u vërejt nga të anketuarit që iu përgjigjën pyetjeve. Megjithatë, për shkak të madhësisë së vogël të mostrës, të dhënat duhet të interpretohen me kujdes.

► **Tabela 4.1. Arsyet e mungesës në shkollë**

	Gjinia e fëmijës					
	Gjithsej		Djalë		Vajzë	
Për të punuar në fermën familjare ose në ara	50%	11	67%	10	14%	1
Mungesa e interesit për të ndjekur shkollën	5%	1	7%	1	0%	0
Sëmundje ose probleme shëndetësore	41%	9	20%	3	86%	6
Të tjera	9%	2	13%	2	0%	0
TOTAL	100.0%	22	100.0%	15	100.0%	7

Megjithëse pjesa sasiore e raportit nuk tregonte një numër të konsiderueshëm fëmijësh që e braktisin shkollën për punë bujqësore, pjesa cilësore me intervistat e informatorëve kyç zbuloi më shumë informacion në lidhje me problemin e fëmijëve që mungojnë në shkollë. Në fakt, nëpër institucione të ndryshme, informatorët kryesorë ishin të vetëdijshëm dhe të shqetësuar për vështirësitë e fëmijëve në ndjekjen e rregullt të mësimave për shkak të angazhimit në punë bujqësore. Disa theksuan se lloji i punës përcakton gjithashtu nëse një fëmijë do të ndjekë shkollën apo jo. Për shembull, fëmijët që punojnë në zona të largëta pyjore mund të përballen me sfida për të ndjekur rregullisht shkollën për shkak të mundësive të kufizuara të transportit. Më poshtë janë disa citate që vërtetojnë arsyet kryesore pse vijimi i rregullt pengohet:

Fëmijët që punojnë në bujqësi përballen me sfida në balancimin e përgjegjësi të tyre arsimore dhe bujqësore, të cilat mund të ndikojnë në ndjekjen e tyre në shkollë dhe performancën akademike. — (Intervistë me përfaqësues nga Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit)

Ministria njeh rëndësinë e bashkëpunimit me Ministrinë e Arsimit për të siguruar që fëmijët e angazhuar në punë bujqësore dhe pyjore të arsimohen dhe të ndjekin rregullisht shkollën. — (Intervistë me përfaqësues nga Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve)

Ministria e Arsimit është përgjegjëse për mbajtjen e evidencës së fëmijëve të angazhuar në punë, sigurimin e arsimimit të tyre dhe ndjekjen e rregullt të shkollës. Nuk mund ta lëmë vetëm në dorë të prindërve dhe të shpresojmë për më të mirën. Edukimi i prindërve është gjithashtu vendimtar.” (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Duhet të ketë zbatim më të rreptë të ligjeve dhe bashkëpunim ndërmjet Ministrisë së Arsimit dhe institucioneve të tjera përkatëse për të siguruar që fëmijët që punojnë në bujqësi dhe pylltari të arsimohen dhe të ndjekin rregullisht shkollën. (Intervistë me përfaqësues nga Inspektorati i Punës).

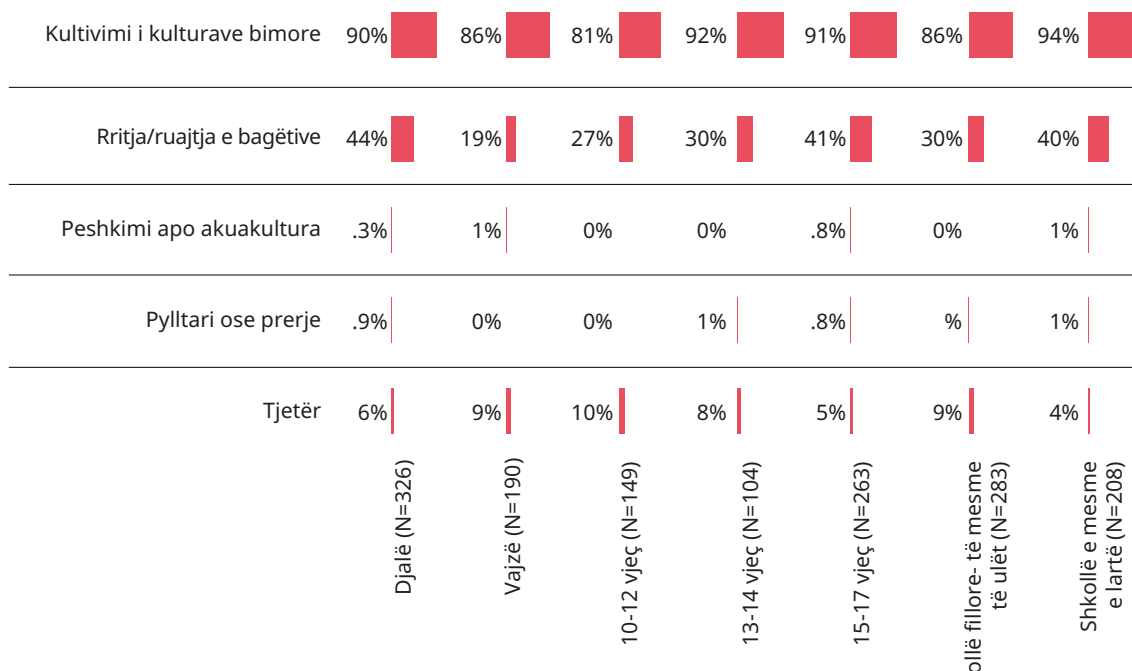
Kur bëhet fjalë për sektorin e pylltarisë, është shumë e vështirë të sigurohet që fëmijët të shkojnë rregullisht në shkollë. Sfidat kryesore përfshijnë largësinë e zonave pyjore, të cilat mund të pengojnë qasjen në arsim. Ata nuk mund të humbasin arsimin, por shpesh e bëjnë. (Intervistë me përfaqësues nga Agjencia e Pyjeve).

4.3.2 Punët bujqësore dhe numri i orëve të punës

Të anketuarit u pyetën më tej për punët bujqësore që fëmija i zgjedhur rastësisht i kryen çdo ditë. Në përgjithësi, 89 përqind e fëmijëve angazhohen në kultivimin e kulturave bimore, të ndjekur nga rritja/kujdesi për bagëtinë (35 përqind) dhe aktivitete të tjera. Sipas rajonit, rezultatet janë të ngjashme, me rajonet e Pejës (72 përqind) dhe Gjakovës (45 përqind) që angazhojnë fëmijët në rritjen/kujdesin e bagëtive më shumë se rajonet e tjera.

Rezultatet janë të ngjashme kur krahasohen të dhënat sipas moshës, gjinisë dhe nivelit të shkollës (figura 4.35). Djemtë janë më të angazhuar në rritjen/kujdesin e bagëtive (44 përqind) sesa vajzat (19 përqind). Përveç kësaj, ata të grup-moshës 15-17 vjeç kanë më shumë gjasa të angazhohen në rritjen/kujdesin e bagëtive (41 përqind) sesa bashkëmoshatarët e tyre më të rinj. Modele të ngjashme vërehen me nivelet e shkollës: ata në nivelet e ulëta të shkollës kanë më pak gjasa të përfshihen në rritjen/kujdesin e bagëtive (30 përqind) sesa ata në nivelet e shkollës së lartë (40 përqind).

► Figura 4.35. Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur në punët bujqësore, sipas moshës, gjinisë dhe nivelit të shkollës

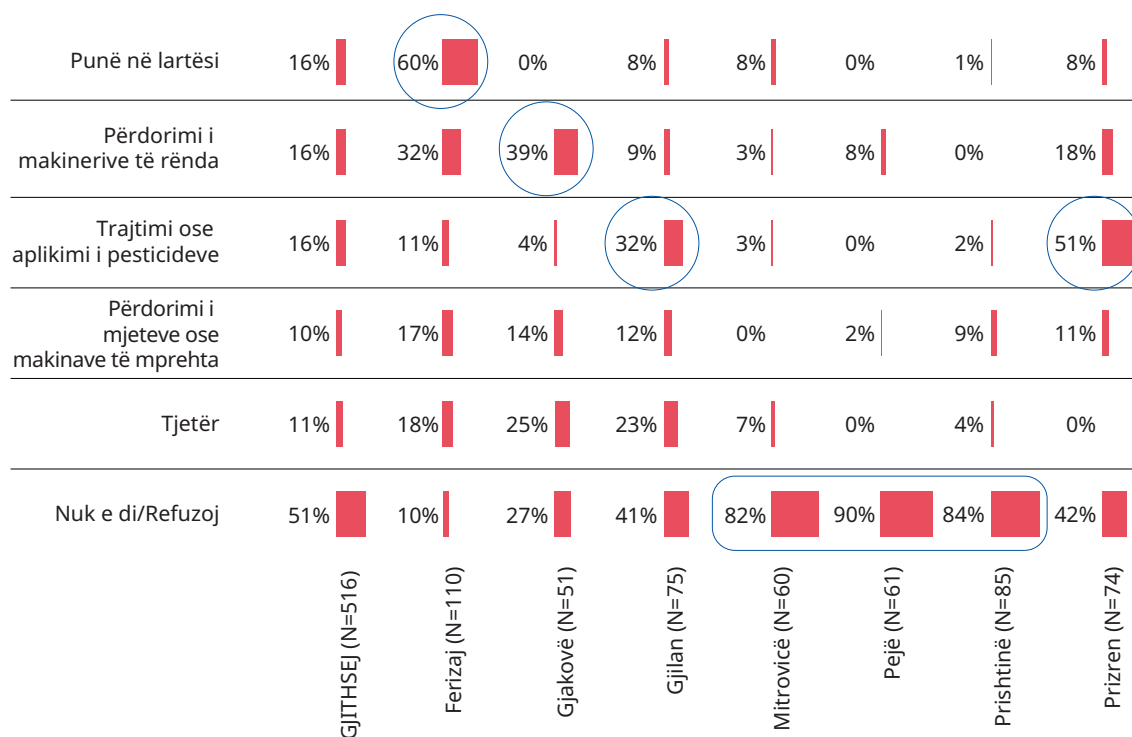

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Sa i përket punëve kryesore të kryera nga fëmijët e zgjedhur rastësisht, përqindja më e lartë e punës së fëmijëve lidhet me trajtimin ose aplikimin e pesticideve, duke përbërë 16 përqind të rasteve të raportuara. Sipas rajonit, fëmijët në Prizren (51 përqind) dhe në Gjilan (32 përqind) kanë më shumë gjasa të angazhohen në aplikimin e pesticideve sesa në rajonet tjera. Në mënyrë të ngjashme, përdorimi i makinerive të rënda dhe puna në lartësi përbënin secila 16 përqind të punëve të rrezikshme të kryera nga fëmijët. Sipas rajonit, fëmijët nga Ferizaji (60 përqind) kishin gjasa më të larta për të punuar në lartësi, dhe ata nga Gjakova (39 përqind) për të punuar me makineri të rënda (figura 4.36).

Përdorimi i mjeteve ose pajisjeve të mprehta përbënte 10 përqind të rasteve, ndërsa 11 përqind raportuan forma të tjera të punës duke përfshirë ujitjen, të ushqyerit/kujdesin ndaj bagëtive, përdorimin e makinerive dhe punë të tjera të lehta. Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet këtu se pavarësisht se të anketuarit pretendojnë se fëmijët janë të angazhuar në kultivimin e të korrave (90 përqind) dhe kujdesen/rrisin bagëti (44 përqind), 51 përqind refuzuan të zbulojnë më shumë informacion se në cilat punë specifike fëmijët janë të përfshirë. Sipas rajonit, kjo ishte veçanërisht e dukshme në Mitrovicë, Pejë dhe Prishtinë.

► Figura 4.36. Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, në përgjithësi dhe sipas rajonit

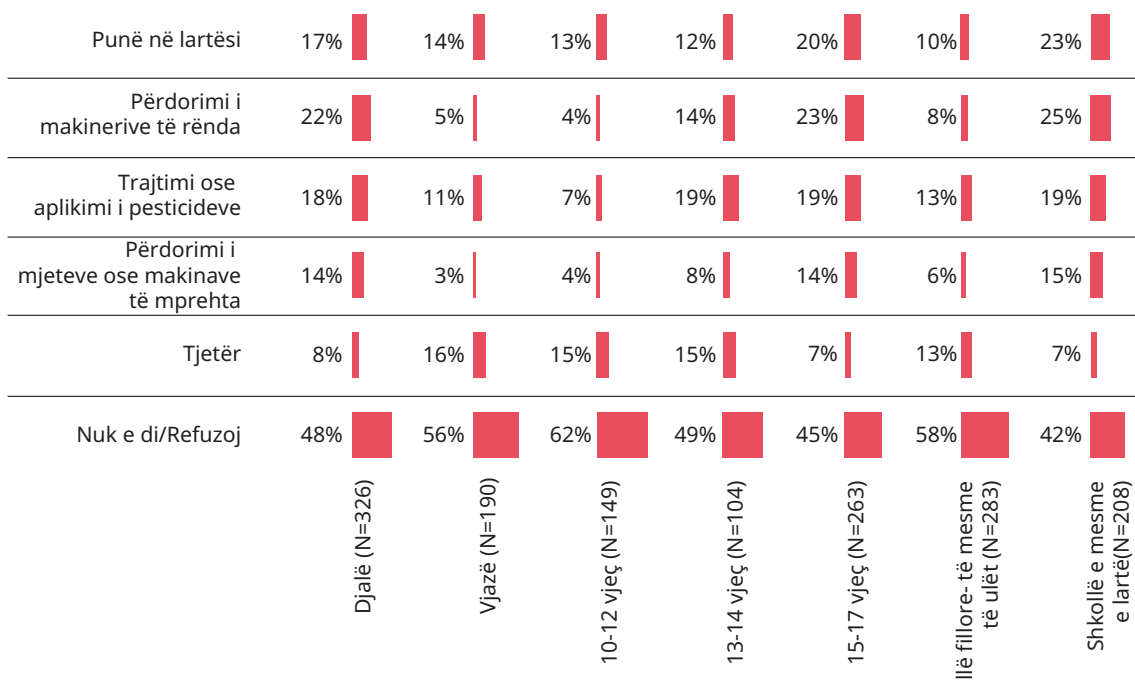

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Djemtë kishin më shumë gjasa të angazhoheshin në përdorimin e makinerive të rënda (22 përqind) sesa vajzat (5 përqind), siç tregohet në figurën 4.37. Fëmijët më të rritur gjithashtu kishin më shumë gjasa të angazhoheshin në aplikimin e pesticideve, përdorimin e makinerive të rënda dhe përdorimin e mjeteve ose pajisjeve të mprehta. Rezultate të ngjashme u vunë re nga niveli i shkollës: fëmijët më të rritur kishin një probabilitet më të lartë për t'u ngarkuar me punë të rrezikshme sesa kolegët e tyre më të vegjël.

Megjithatë është e besueshme të spekulohet se fëmijët më të vegjël mund të marrin pjesë gjithashtu në aktivitete bujqësore, djemtë adoleshentë kanë më shumë gjasa të përfshihen në punë të tilla. Kjo mund të jetë për shkak se prindërit u besojnë fëmijëve më të mëdhenj këto përgjegjësi, duke i konsideruar ata si më të pjekur dhe të aftë për të përballuar punë të tilla.

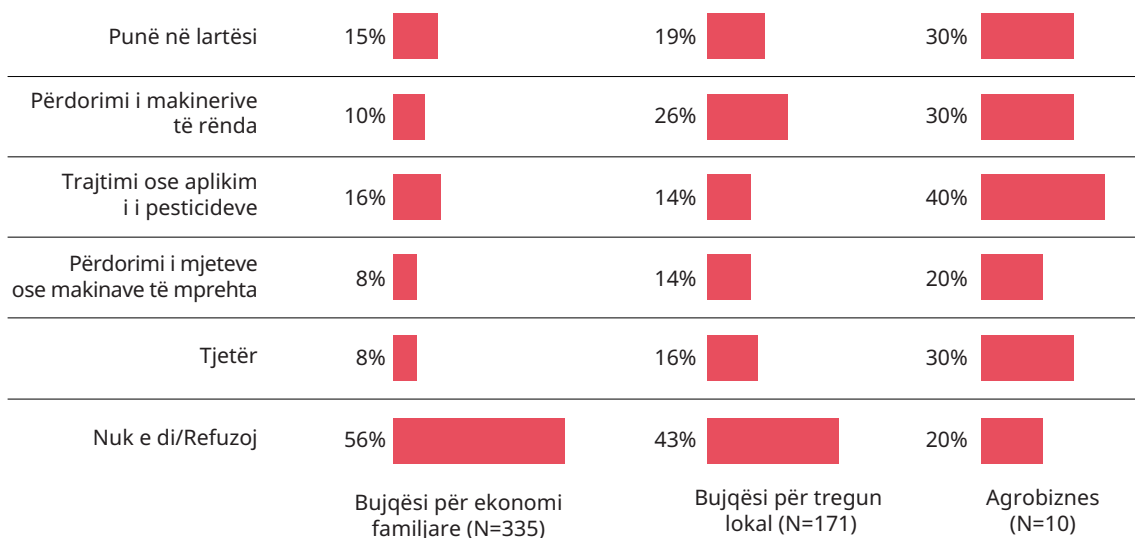
► Figura 4.37. Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, sipas moshës, gjinisë dhe nivelit të shkollës

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Kur analizohen aktivitetet e rrezikshme bazuar në llojin e aktiviteteve bujqësore në të cilat përfshihen familjet, bëhet e qartë se fëmijët kanë më shumë gjasa të angazhohen në punë të rrezikshme nëse biznesi bujqësor i familjes punon për tregun lokal, krahasuar me ata që ushtrojnë bujqësi për mbijetesë (figura 4.38). Pavarësisht madhësisë së kufizuar të mostrës për agrobizneset, vërehet se fëmijët janë shumë të përfshirë në të gjitha punët e rrezikshme të listuara nëse familja operon si agrobiznes.

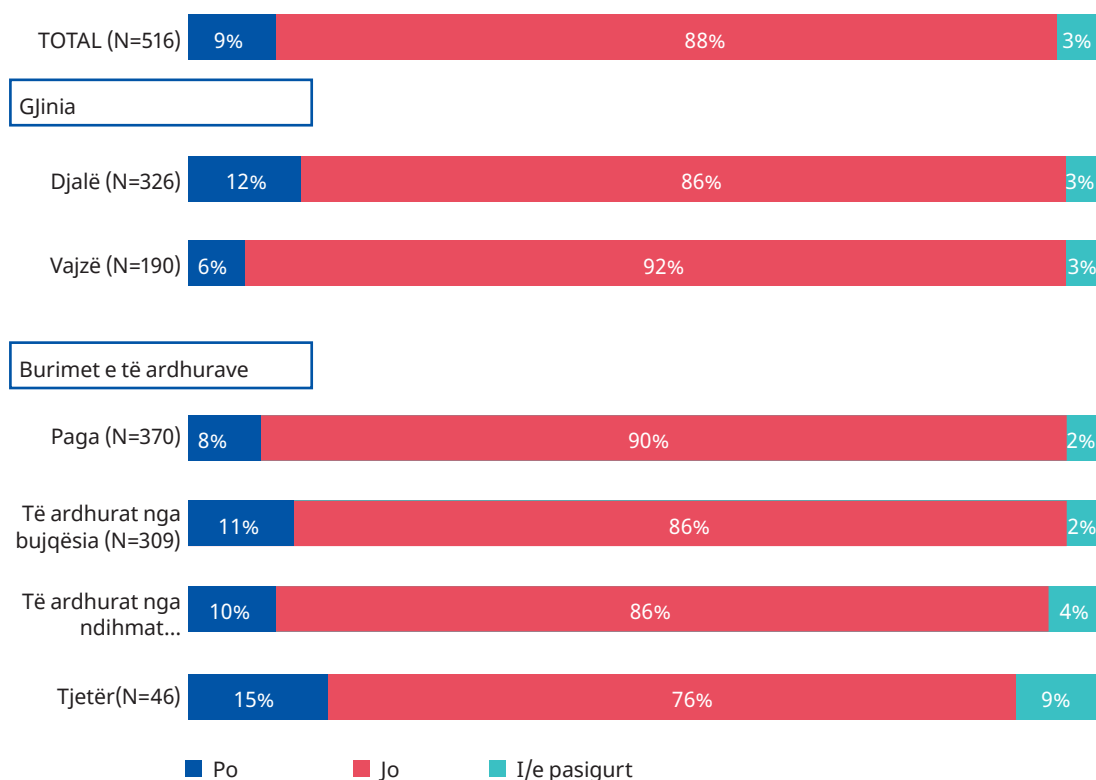
► Figura 4.38. Përfshirja e fëmijëve të zgjedhur rastësisht në aktivitete të rrezikshme, sipas llojit të bujqësisë/aktivitetit

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Të anketuarit pranuan se fëmijët e angazhuar në punë bujqësore janë të ekspozuar ndaj rreziqeve (figura 4.39): 9 përqind e mostrës së përgjithshme u përgjigjën se ka rreziqe të përfshira në kryerjen e punëve bujqësore, me të anketuarit që besojnë se ka më shumë rreziqe për djemtë (12 përqind) sesa vajzat (6 përqind). Për më tepër, nëse një familje mbështetet në të ardhurat bujqësore (11 përqind) ka një gjasë më të lartë për të besuar se ka rreziqe të nënkuptuara në aktivitetet bujqësore sesa nëse familja mbështetet në paga (8 përqind).

► Figura 4.39. Rreziqet e sigurisë për fëmijët e angazhuar në bujqësi, në përgjithësi, sipas gjinisë dhe burimeve kryesore të të ardhurave

Nga 9 përqind (N=49) e mostrës që besonte se kishte rreziqe sigurie që lidhen me angazhimin e fëmijëve në aktivitete bujqësore, 57 përqind nuk kishin ndërmarrë asnjë veprim për të adresuar çështjen, 27 përqind kishin ndërmarrë hapa për reduktimin/eliminimin e këtyre rreziqeve, 16 përqind kishin kërkuar trajtim mjekësor për çështje shëndetësore, dhe pjesa tjetër ishin thjesht të pasigurt (6 përqind). Pra, edhe nëse familjet janë të vetëdijshme/besojnë se ka rreziqe që lidhen me angazhimin e fëmijëve në bujqësi, në shumicën e rasteve ato nuk marrin masa aktive për të parandaluar/minimizuar rreziqe të tilla.

Diskutimet brenda fokus grupeve dhanë njohuri intriguese për llojet e punëve që fëmijët ndërmerrnin dhe atributet demografike të familjeve që përfshijnë fëmijë në punë të mundimshme ose të pasigurta. Për më tepër, ishte e qartë në të gjitha fokus grupet që si palët e interesit ashtu edhe prindërit pranuan rreziqet e mundshme të punës bujqësore. Rrjedhimisht, ata theksuan rëndësinë e ndërgjegjësimit të fëmijëve për këto rreziqe dhe marrjen e përgjegjësisë për mirëqenien e tyre. Është interesante se ky konstatim bie ndesh me të dhënat sasiore, ku 88 përqind e të anketuarve kishin besimin se puna bujqësore nuk përbënte fare rreziqe sigurie. Më poshtë janë disa citate nga palët kryesore të interesuara, si dhe prindërit që theksojnë këtë diskutim:

Puna ndërton karakter, por ata nuk duhet të bëjnë punë të rënda/të rrezikshme. Këto lloj pune kryhen kryesisht nga fëmijët që jetojnë në familje me kushte të rënda ekonomike. – (Pjesëmarrës i fokus grupit me aktorë të tjerë në Podujevë)

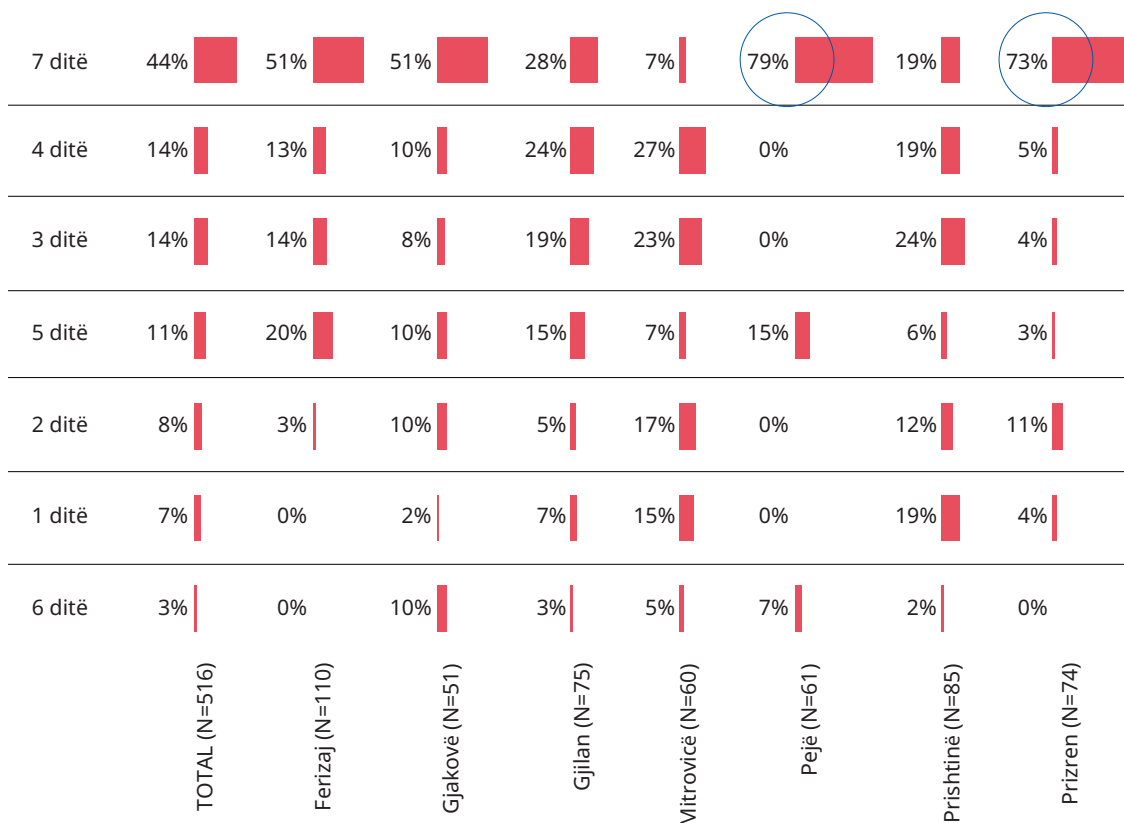
Unë i përfshij fëmijët e mi në punë bujqësore, por sigurohem që të jenë të sigurt dhe jo shumë të rënda për ta. Arsimi është ende një prioritet për të ardhmen e tyre.’ – (Pjesëmarrës në fokus grup me prindër në Prishtinë/Podujevë)

Ne diskutojmë rreziqet dhe përfitimet e punës bujqësore me fëmijët tanë dhe i përfshijmë ata në vendimarrje për t’u siguruar që ata të kuptojnë dhe të ndihen të vlerësuar. – (Pjesëmarrës në fokus grup me prindër në Prishtinë/Podujevë)

Për sa i përket numrit të orëve të punës në ditë, në përgjithësi, 38 përqind e fëmijëve angazhohen në punë bujqësore për 1 deri në 2 orë në ditë, e ndjekur nga 32 përqind që e bëjnë këtë për më pak se një orë, 22 përqind për 2 deri në 4 orë, 5 përqind ndërmjet 4 dhe 6 orë, 2 përqind më shumë se 8 orë dhe 1 përqind midis 6 dhe 8 orëve. Sipas rajonit, fëmijët nga Peja kanë më shumë gjasa të punojnë me orë më të gjata sesa në rajonet tjera.

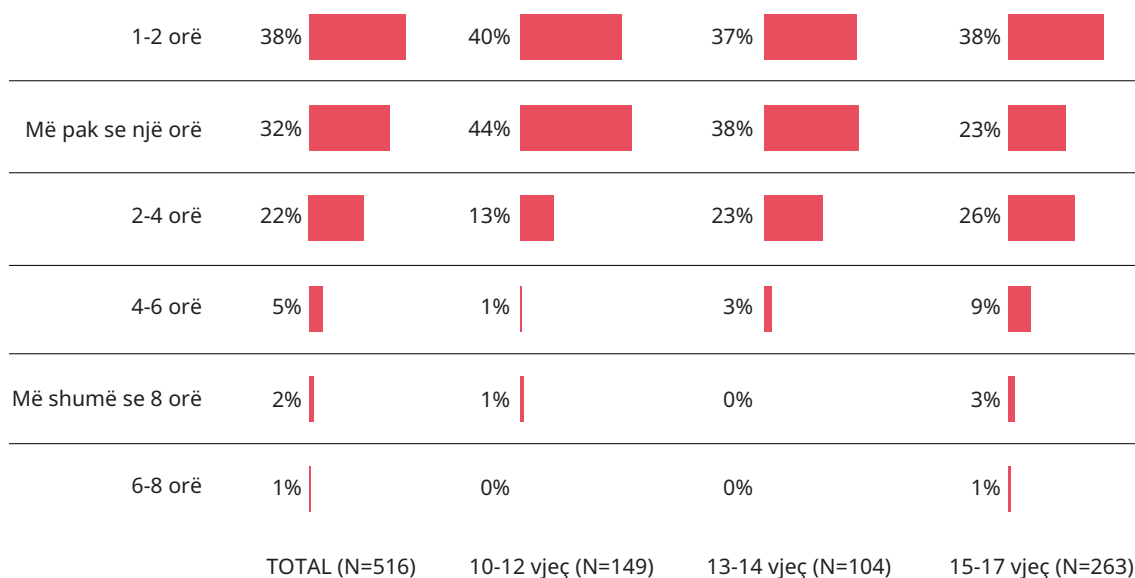
Në harkun kohor të një jave, 44 përqind e fëmijëve angazhohen në punë bujqësore çdo ditë, të ndjekur nga 14 përqind që e bëjnë këtë katër ditë në javë, e kështu me radhë (figura 4.40). Sipas rajonit, janë përsëri fëmijët nga rajoni i Pejës (79 përqind) dhe Prizrenit (73 përqind) ata që kanë më shumë gjasa të angazhohen shtatë ditë në javë në punë bujqësore, krahasuar me rajonet tjera.

► Figura 4.40. Numri i ditëve të punës në javë, në përgjithësi dhe sipas rajonit

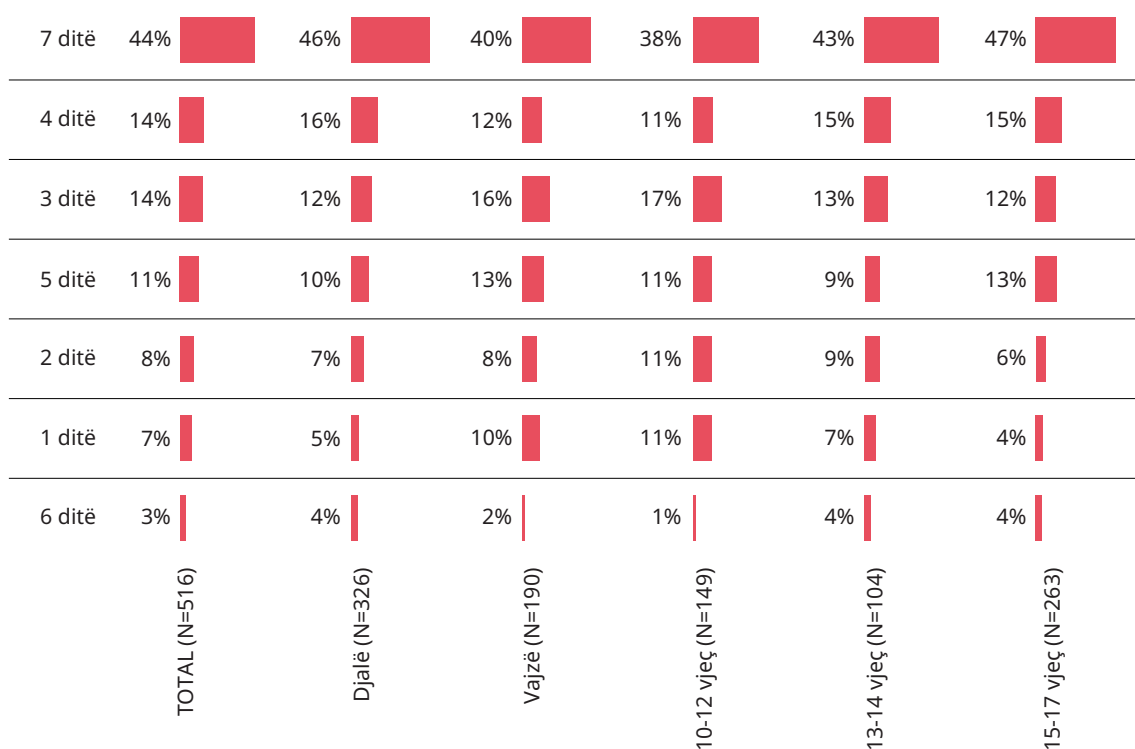
Djemtë kanë më shumë gjasa të punojnë ndërmjet 2 dhe 4 orë (26 përqind) sesa vajzat (14 përqind). Në mënyrë të ngjashme, fëmijët më të rritur kanë më shumë gjasa të punojnë me orë më të gjata në krahasim me fëmijët më të vegjël (figura 4.41).

► Figura 4.41. Numri i orëve të punës në ditë, sipas grupmoshës

Për sa i përket ditëve të punës në javë, figura 4.42 tregon se djemtë kanë më shumë gjasa të punojnë shtatë ditë në javë (46 përqind) sesa vajzat (40 përqind). Për më tepër, adoleshentët më të rritur përsëri kanë gjasa më të larta për t'u angazhuar në punë bujqësore shtatë ditë në javë në krahasim me fëmijët më të vegjël. Edhe një herë, ka prova për të supozuar se djemtë adoleshentë (në krahasim me brezat e rinj dhe vajzat) kanë më shumë gjasa të mbingarkohen si për sa i përket numrit të orëve të punës brenda ditës ashtu edhe ditëve brenda javës.

► Figura 4.42. Numri i ditëve të punuara, sipas gjinisë dhe grupmoshës

Të dhënat cilësore tregojnë se kohëzgjatja e kohës së shpenzuar në punë bujqësore është e rëndë për shumë fëmijë. Siç tregojnë citimet e mëposhtme, fëmijët pjesëmarrës në FG ishin shumë të etur për të ndihmuar familjet e tyre me punë bujqësore, por në të njëjtën kohë pranuan faktin se puna është e vështirë dhe e gjatë.

Ndonjëherë, ndihem i lodhur nga puna në fermë, veçanërisht kur është vapë. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15–18 vjeçarëve në Mitrovicë)

Unë mbledh vezë nga pulat, por nuk më pëlqen shumë. Më mirë të luaj në telefonin tim. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

Unë kam ndihmuar me mbjelljen e kulturave dhe kujdesin për kafshët, edhe pse ndonjëherë është e vështirë. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15–18 vjeçarëve në Mitrovicë)

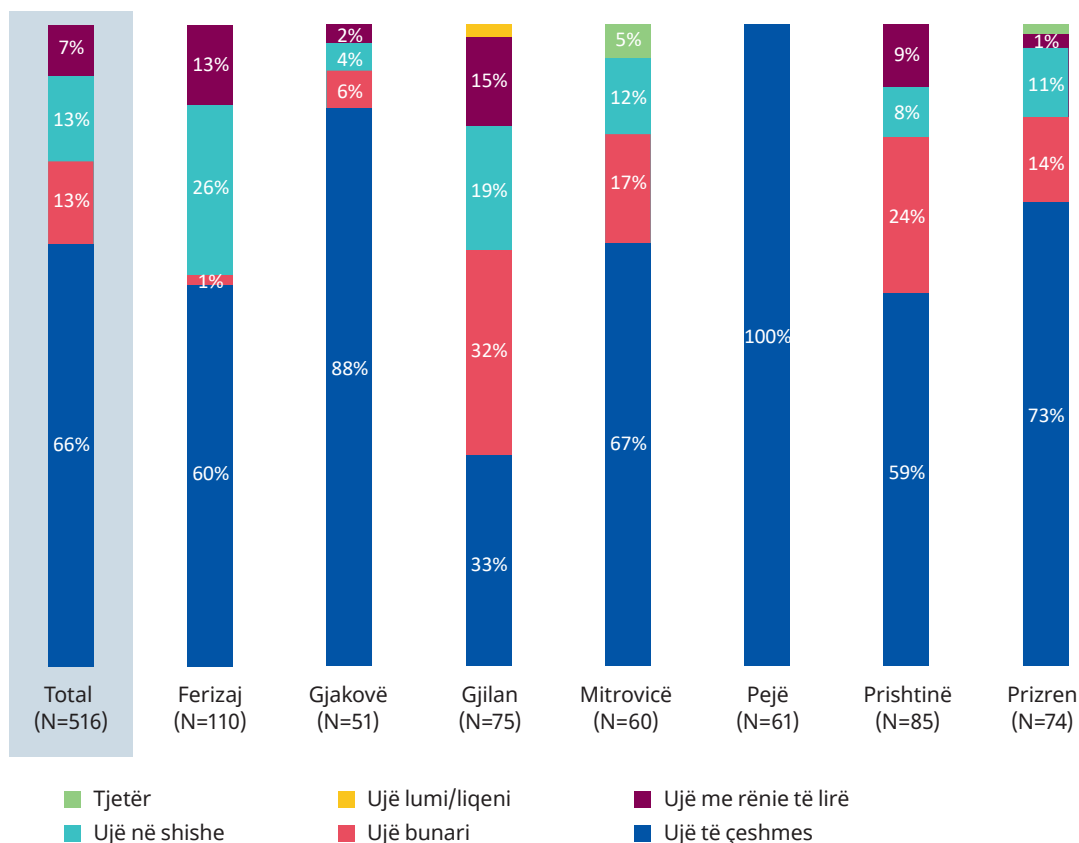
Të ndihmosh familjen time në bujqësi është punë e vështirë, por ndihem mirë të kontribuosh dhe të shoh rezultate. — (Pjesëmarrës në fokus grup në grupin 15–18 vjeçarë në Gjakovë)

4.3.3 Qasja në lëndët ushqyese kryesore

Ky modul pyeti gjithashtu për qasjen e fëmijëve në lëndët ushqyese kryesore, duke përfshirë ujin e pastër, si dhe një shumëllojshmëri perimesh, bylmeti, frutash dhe mishi që konsumojnë fëmijët e angazhuar në punë bujqësore, në mënyrë që të kenë një kuptim të përgjithshëm të mirëqenies së tyre.

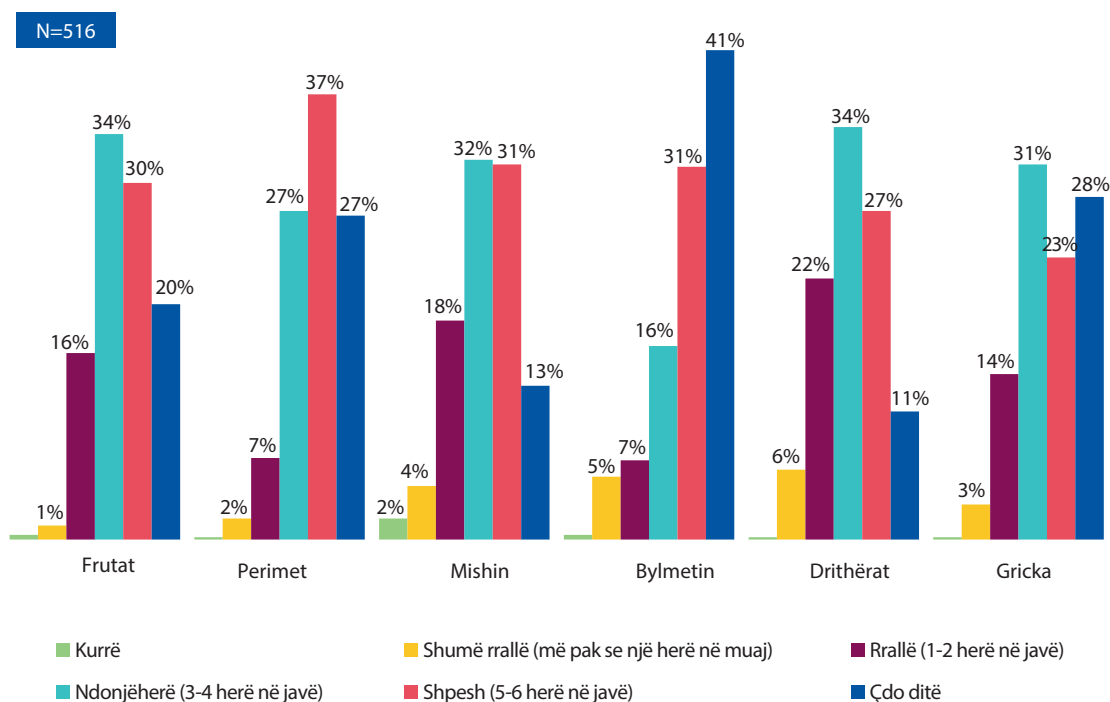
Lidhur me qasjen në ujë të pijshëm të sigurt, në përgjithësi, 66 përqind e mostrës u përgjigjën se fëmijët kanë qasje/pinë nga uji i çeshmës, me rreth 13 përqind nga uji i pafiltruar i pusit, 13 përqind nga uji në shishe dhe 7 përqind nga burimi. Sipas rajonit, fëmijët nga Gjilani (32 përqind) dhe Prishtina (24 përqind) kishin më shumë gjasa të pinin ujë të pafiltruar të puseve sesa në rajonet e tjera (figura 4.43).

► Figura 4.43. Llojet e ujit që pinë fëmijët, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Në lidhje me modelet e konsumit të ushqimit (shih figurën 4.44), frutat hahen shpesh nga fëmijët, ku 34 përqind i konsumojnë ato shpesh (pesë deri në gjashtë herë në javë) dhe 30 përqind hanë fruta çdo ditë. Perimet gjithashtu përfshihen gjerësisht në dietat e tyre, me 37 përqind që i konsumojnë ato çdo ditë dhe vetëm 1 përqind nuk i hanë kurrë. Konsumi i mishit është i përhapur, me 32 përqind që e konsumojnë shpesh dhe 31 përqind çdo ditë. Produktet e qumështit luajnë një rol të rëndësishëm në dietën e tyre, pasi 41 përqind konsumojnë qumësht çdo ditë. Për drithërat, 34 përqind i konsumojnë shpesh dhe 27 përqind çdo ditë. Grickat gjithashtu konsumohen nga shumica (28 përqind).

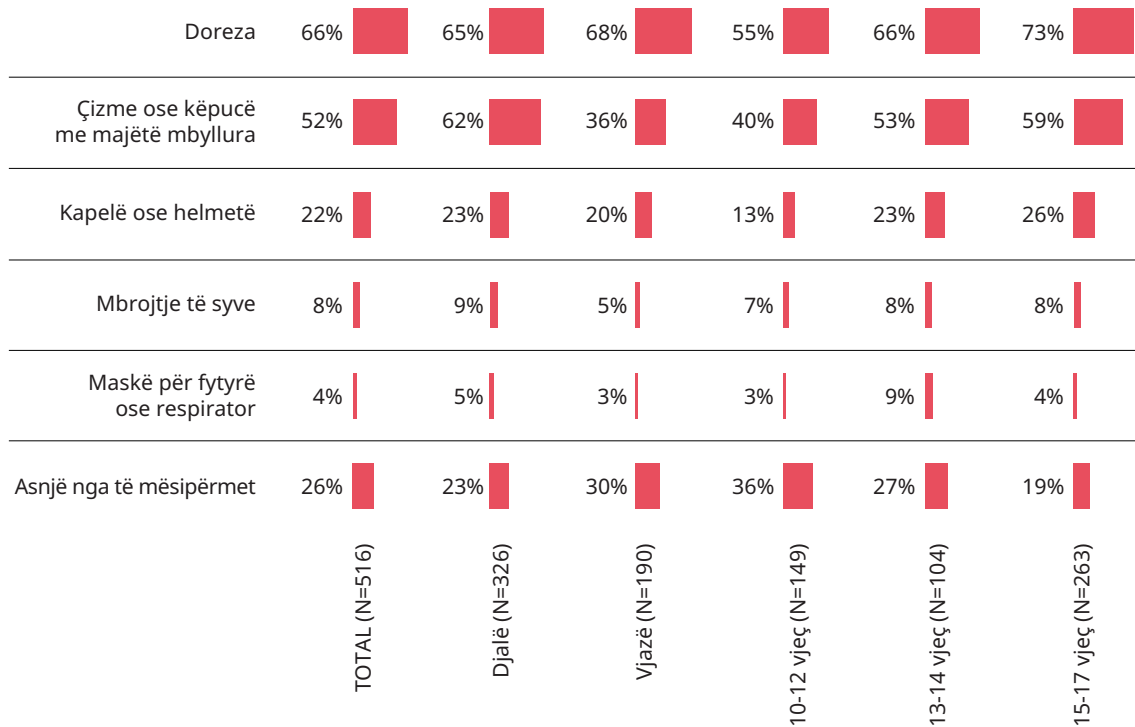
► Figura 4.44. Llojet e ushqimeve të konsumuara

4.3.4 Qasja në pajisjet mbrojtëse

Të anketuarit u pyetën gjithashtu nëse fëmija i zgjedhur rastësisht që merret me bujqësi ka qasje në pajisje mbrojtëse. Në përgjithësi, dorezat janë pajisjet mbrojtëse më të përdorura (66 përqind) të ndjekura nga çizmet (52 përqind) dhe kapelet (22 përqind). Megjithatë, mbrojtja e syve dhe maskat për fytyrën përdoren rrallë, gjë që është vërtet shqetësuese duke pasur parasysh faktin se të anketuarit thanë se fëmijët aplikojnë pesticide. Për më tepër, në përgjithësi rreth 26 përqind e fëmijëve nuk kanë qasje në asnjë pajisje mbrojtëse. Nuk duket të ketë ndonjë ndryshim të rëndësishëm kur ndahet sipas gjinisë dhe grupmoshës (figura 4.45).

► Figura 4.45. Qasja në pajisje mbrojtëse, në përgjithësi, sipas gjinisë dhe grupmoshës

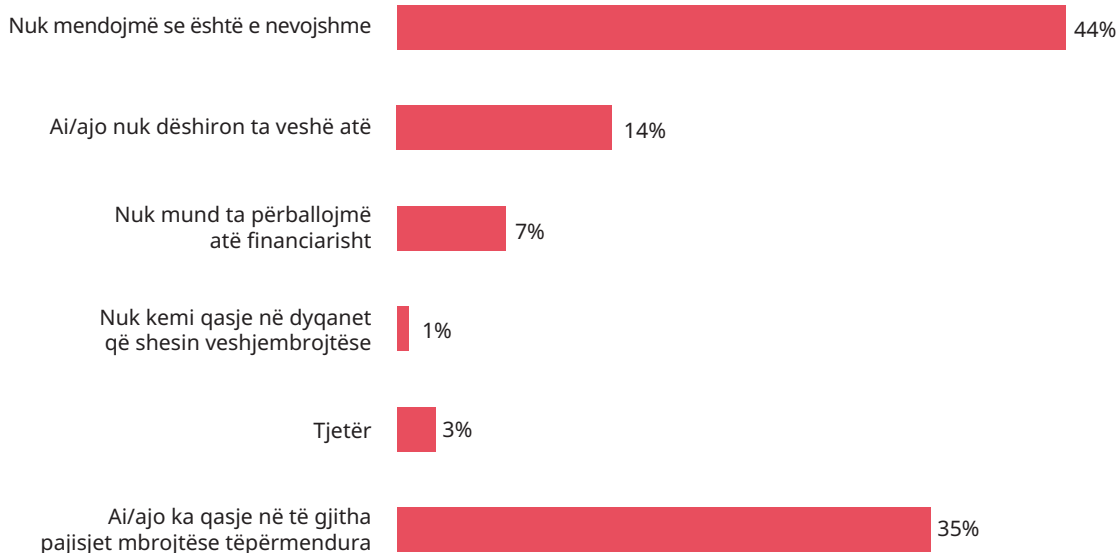
Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Zbërthimi sipas llojit të aktivitetit bujqësor zbulon se fëmijët që punojnë në bujqësi për mbijetesë kanë më pak gjasa të mos kenë qasje në asnjë pajisje mbrojtëse (33 përqind) në krahasim me ata që punojnë në familje dhe që punojnë për tregun lokal (12 përqind).

Arsyet kryesore pse fëmijët nuk kanë qasje në pajisjet mbrojtëse përfshijnë: të menduarit se nuk është e nevojshme (44 përqind), fëmijët që nuk duan të veshin veshje të tilla mbrojtëse (14 përqind), ose familjet nuk mund ta përballojnë atë financiarisht (7 përqind). Ka prindër që e lënë në duart e fëmijëve të vendosin nëse duan të mbajnë pajisje mbrojtëse apo jo, si dhe nga ata që do të donin të përdornin pajisje mbrojtëse, por nuk mund ta bëjnë këtë për shkak të kufizimeve financiare ose për shkak të mungesës së qasjes në veshje/pajisje mbrojtëse. (figura 4.46).

► Figura 4.46. Arsyet e mos qasjes në pajisjet mbrojtëse

N=516

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Megjithatë, të dhënat e marra nga fokus grupet që përfshinin fëmijë, treguan se pajisjet mbrojtëse në dispozicion të tyre ishin të kufizuara kryesisht në doreza. Lidhur me mbrojtjen kundër përdorimit të pesticideve, fëmijët pjesëmarrës në FG zbuluan mungesën e pajisjeve mbrojtëse:

Ndihem i sigurt në punën time, sepse kemi pajisje të duhura mbrojtëse si doreza, por shqetësimi më i madh është ekspozimi në diell. Përpiqem të marr masa paraprake kundër kësaj, por ende... — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin 15–18 vjeçarë në Podujevë)

Maska? Jo, ne nuk mbajmë maska kur punojmë me pesticide. Ne kujdesemi që të kemi ajër të mjaftueshëm për qarkullim kur punojmë në serra por jo maska. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

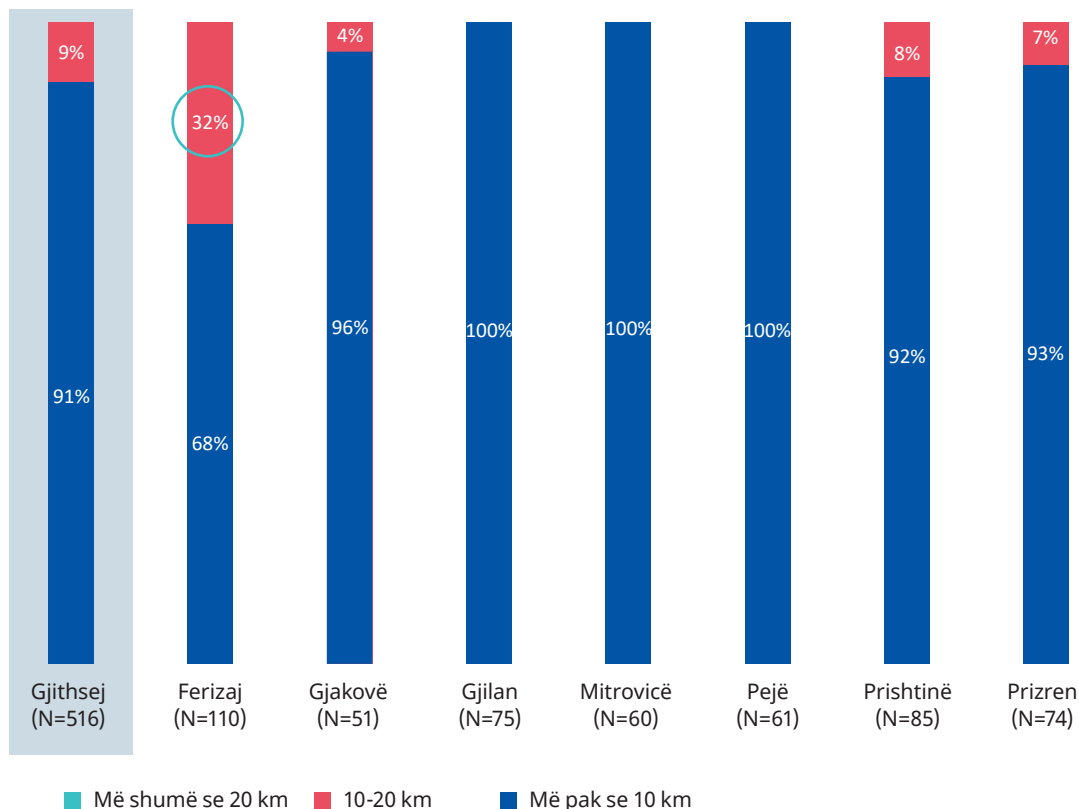
4.3.5 Incidentet e lëndimeve, shqetësimet shëndetësore dhe qasje në objektet e kujdesit shëndetësor

Ky seksion i raportit fokusohet në disponueshmërinë e objekteve të kujdesit shëndetësor për familjet, si dhe në rastet e lëndimit të fëmijëve gjatë punëve bujqësore, nëse ata kanë marrë trajnim adekuat të sigurisë përpara se të ndodhte lëndimi dhe nëse kanë marrë kujdesin e duhur mjekësor pas lëndimit.

Së pari, 90 përqind e mostrës së përgjithshme kishin qasje në një objekt shëndetësor të afërt, me rajonet e Prishtinës (68 përqind) dhe Prizrenit (86 përqind) që kishin më pak gjasa për të pasur një qasje të tillë sesa rajonet e tjera.

Për sa i përket distancës nga institucioni më i afërt i kujdesit shëndetësor, 91 përqind e mostrës së përgjithshme raportoi se kishte një objekt shëndetësor më pak se 10 kilometra (km) nga shtëpia (figura 4.47). Në Ferizaj, 32 përqind kanë raportuar se objekti më i afërt i kujdesit shëndetësor ishte në distancë prej 10 deri në 20 km, gjë që është shqetësuese sidomos në raste urgjente ku kërkohet kujdes mjekësor menjëherë.

► Figura 4.47. Largësia nga institucioni më i afërt i kujdesit shëndetësor, në përgjithësi dhe sipas rajonit

Të dhënat nga gjetjet cilësore nxjerrin në pah një realitet disi të ngjashëm. Në disa zona, veçanërisht fshatrat afër qyteteve kryesore, pjesëmarrësit raportuan se kishin qasje të lehtë në objektet shëndetësore në përgjithësi. Megjithatë, në zonat më të largëta, veçanërisht në rajonin e Mitrovicës, shumë fëmijë dhe prindër pohuan se përdorimi i veturës është thelbësor për qasje të shpejtë në një institucion shëndetësor. Pra, nëse familjet nuk kanë veturë, qasja e tyre në kujdesin shëndetësor emergjent është shumë e kufizuar. Për më tepër, pjesëmarrësit nga ky rajon theksuan se edhe nëse ambulancat janë afër/të qasshme brenda distancës në këmbë, shumë herë mjekët nuk paraqiten fare, kështu që në çdo rast familjet duhet të lëvizin me makinë në qendrat më të afërta:

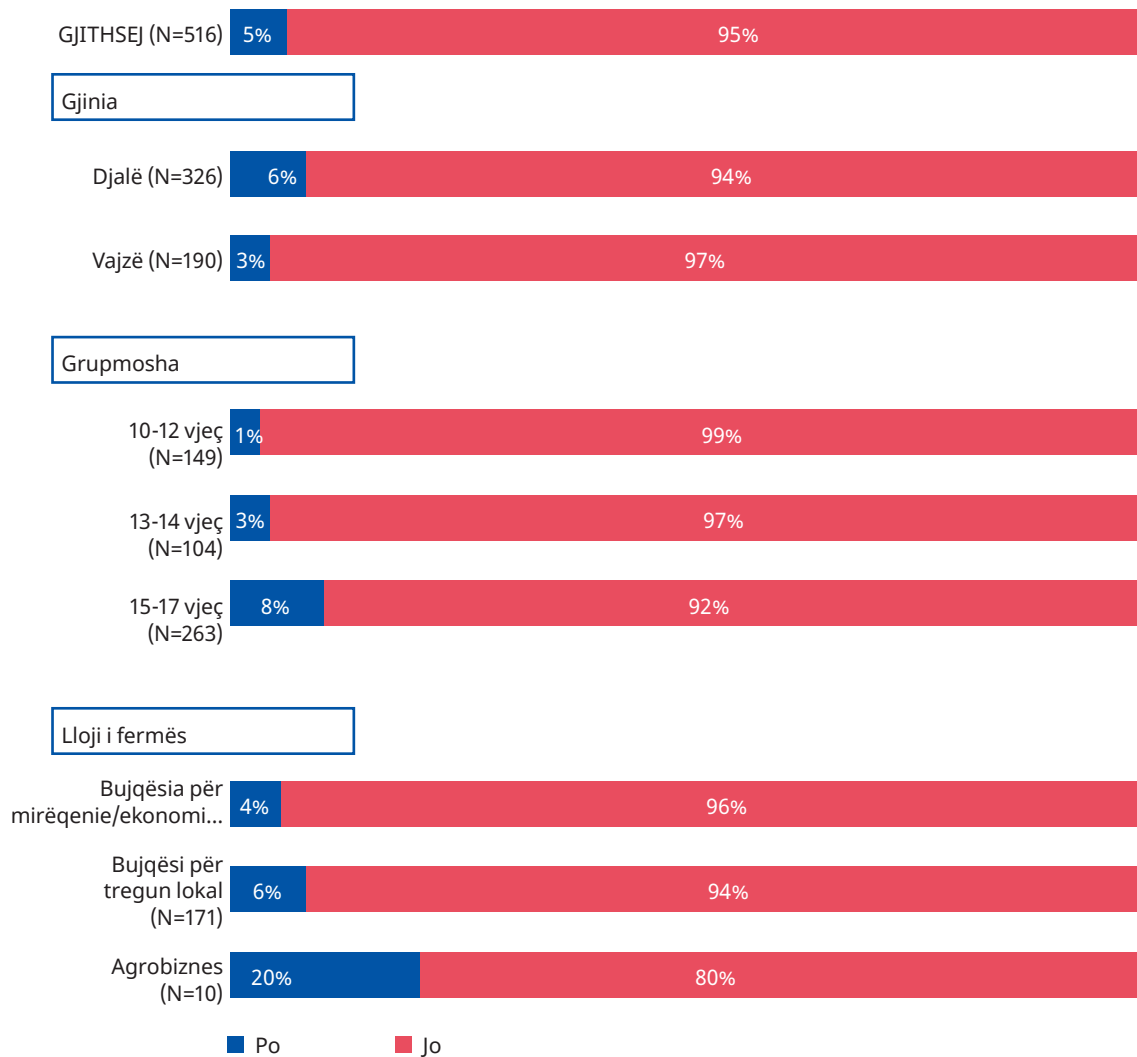
Ne kemi qasje në objektet shëndetësore aty pranë. Dhoma e urgjencës është afër. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Prishtinë/Podujevë)

Mjeku supozohet të vijë çdo të premte në ambulancën e fshatit. Megjithatë, ata zakonisht nuk janë të përpiktë me këtë. Ndonjëherë shfaqen, herë të tjera jo. Pra, kur ata nuk janë dhe dikush ka nevojë për kujdes mjekësor, ne duhet të marrim një makinë hua që të mund të shkojmë në Mitrovicë në qendër. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10–14 vjeçarëve në Mitrovicë)

Ne jetojmë pak më larg nga objekti më i afërt mjekësor këtu në Kushtovë. Shumë herë, duhet të presim një makinë për të marrë hua që të mund të vozisim. Pra, imagjinoji nëse është një rast urgjent... Shpresojmë se nuk kemi pasur këto raste në familjet tona, por çfarë nëse? Çfarë do të bënim atëherë? — (Pjesëmarrës i fokus grupit me prindërit në Mitrovicë)

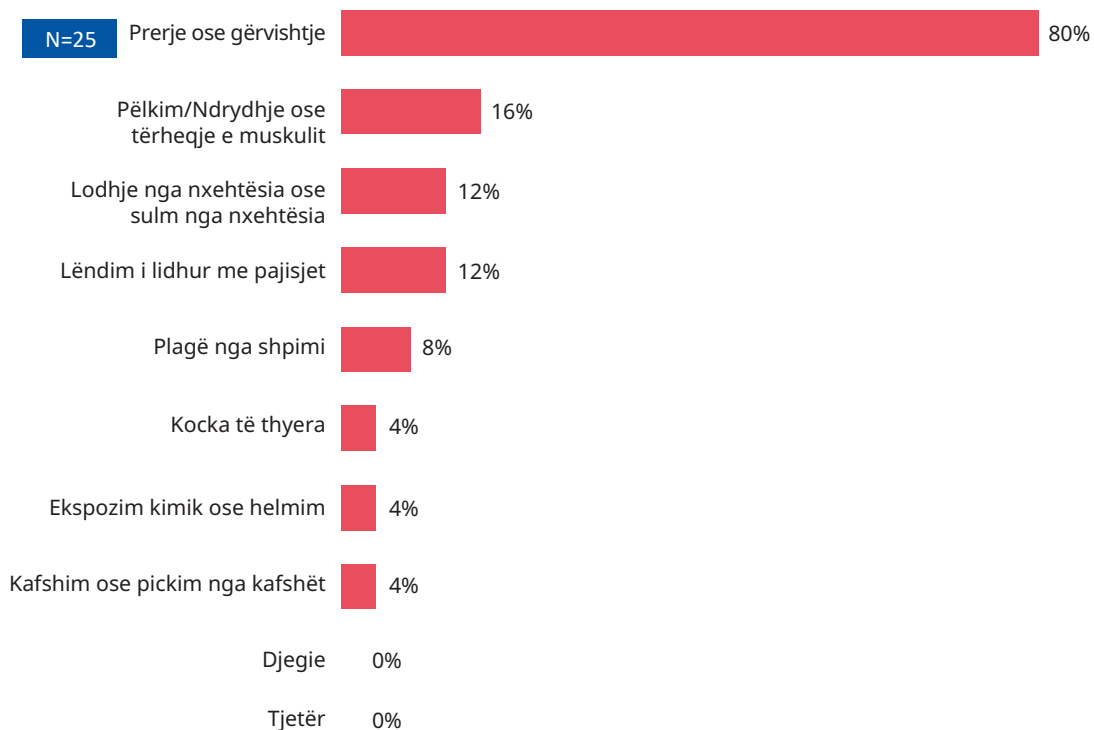
Më pas, në një nivel të përgjithshëm pjesëmarrësit e anketës treguan se 5 përqind e fëmijëve të përzgjedhur rastësisht (gjithsej N=25) kanë përjetuar lëndime gjatë aktiviteteve bujqësore. Kur shqyrtohen të dhënat sipas gjinisë, grupmoshës dhe llojit të fermës, bëhet e qartë se djemtë adoleshentë më të rritur që punojnë në familje të përfshira në shitjet e tregut lokal janë në rrezik më të lartë për t'u lënduar në krahasim me grupet e tjera (figura 4.48).

►Figura 4.48. Lëndimet e fëmijëve gjatë punës në bujqësi, në përgjithësi, sipas gjinisë, grupmoshës dhe llojit të fermës

Për sa i përket llojeve të lëndimeve të marra, 80 përqind kanë përjetuar prerje ose gërvishtje, të ndjekura nga ndrydhjet ose pëlkimet (16 përqind), lodhja nga nxehtësia (12 përqind) dhe lëndimet e lidhura me pajisjet (12 përqind) si lëndime të hasura më shpesh (figura 4.49).

► Figura 4.49. Llojet e lëndimeve të marra

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Nga të anketuarit që raportuan se fëmijët ishin lënduar gjatë kryerjes së punëve bujqësore, 52 përqind pohuan se shkaku i lëndimit ishte një rrëshqitje ose një rrëzim (figura 4.50). Shkaku i dytë më i shpeshtë i përmendur ishte stërlodhja ose lodhja (36 përqind) e ndjekur nga përdorimi jo i duhur i pajisjeve/veglave (28 përqind) dhe ekspozimi ndaj nxehtësisë ose diellit (12 përqind).

► Figura 4.50. Shkaqet e lëndimeve të marra

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Në 76 përqind të rasteve, të anketuarit pretenduan se fëmijët kishin marrë trajtim mjekësor pas një lëndimi, por 24 përqind (N=6) pohuan se fëmijët nuk kishin marrë një trajtim të tillë. Kur u pyetën pse, të gjithë të anketuarit pohuan se sipas mendimit të tyre lëndimi nuk ishte aq i keq sa të kërkonte trajtim mjekësor.

Të dhënat cilësore tregojnë se fëmijët zakonisht pësojnë lëndime gjatë lojës në natyrë, ndërsa shfaqja e lëndimeve gjatë punëve bujqësore është relativisht më e vogël. Gjatë FG-ve, fëmijët shpesh përmendnin se lëndimet e marra gjatë punës në bujqësi nuk ishin aq të rënda sa të kërkonin kujdes mjekësor. Përveç kësaj, ata treguan se shpeshherë ua fshehin këto lëndime prindërve të tyre. Për më tepër, disa fëmijë shpjeguan se kërkimi i ndihmës mjekësore do të rezultonte me humbje të orëve të punës dhe ulje të produktivitetit bujqësor, gjë që do të ndikonte negativisht në fitimet e familjes. Më poshtë janë disa citate nga këto diskutime të mbajtura në rajone të ndryshme:

Ndonjëherë, lëndohem duke punuar në fermë, por kjo nuk më pengon të shijoj sportet e mia të preferuara. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15-18 vjeçarëve në Mitrovicë)

Unë jam lënduar shpesh gjatë punës, por ato kanë qenë lëndime të lehta. Aq e vogël në fakt sa nuk ndjeva nevojën t'i tregoja një të rrituri sepse nuk kërkonte ndonjë kujdes mjekësor. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 10-14 vjeçarëve në Mitrovicë)

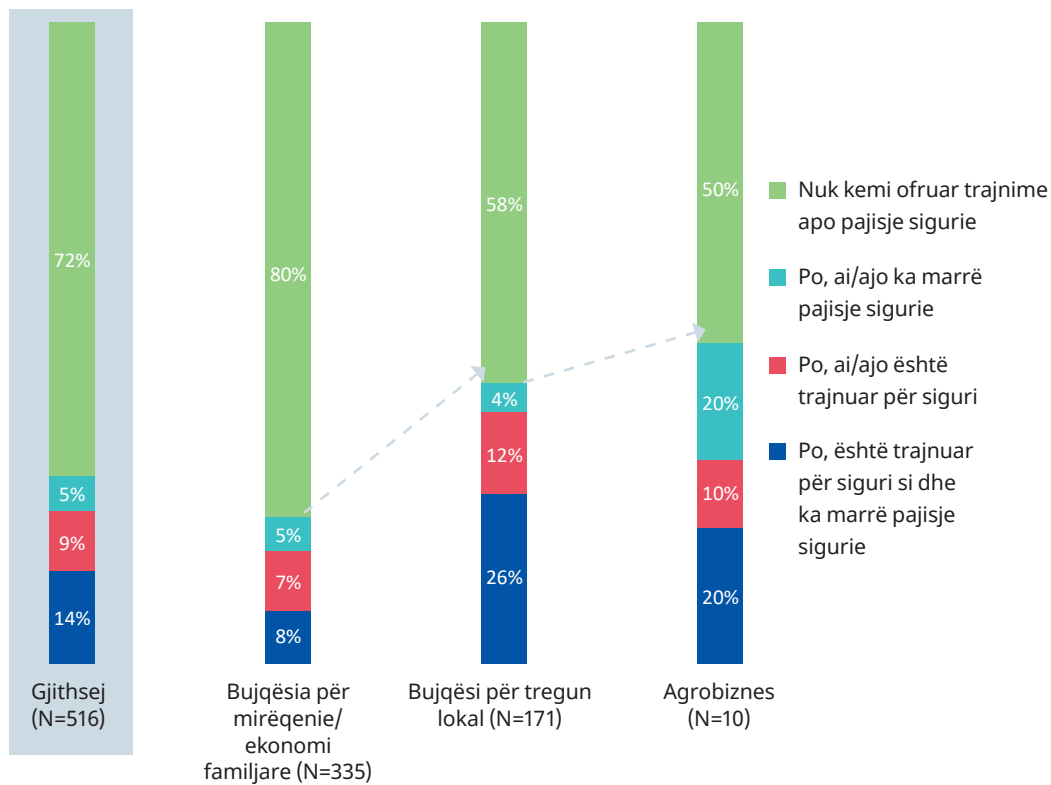
Kur bëjmë punë brenda, nuk është se ka shumë rrezik sinqerisht. Puna me sharra është më e vështirë; në fillim, për shembull, kisha shumë frikë të prisja dru. Tani është më mirë, jam mësuar me të. — (Pjesëmarrës në fokus grup në grupin e 15-18 vjeçarëve në Gjakovë)

Mbaj mend që një herë isha duke përdorur traktorin dhe më ngeci këmba. E kam lënduar keq gishtin, por më është dashur të vazhdoj të punoj. Të mos punoja do të thoshte fitim i humbur ndaj më duhej të sigurohesha që të vazhdoja punën dhe duke qenë se lëndimi nuk ishte fatal, nuk shkova as te mjeku. — (Pjesëmarrës i fokus grupit në grupin e 15-18 vjeçarëve në Prishtinë/Podujevë)

Së fundi, në përgjithësi, rreth 72 përqind e mostrës u përgjigjën se kur fëmijët janë të angazhuar në punë bujqësore, atyre nuk u ofrohen trajnime apo pajisje për sigurinë. Vetëm 14 përqind raportuan se fëmijëve iu ofrua trajnime për sigurinë si dhe pajiseshin me pajisje sigurie.

Pas ekzaminimit të mëtejshëm bazuar në aktivitetet specifike bujqësore të ndërmarra nga familjet, shfaqet një korrelacion i dukshëm midis llojit të aktivitetit dhe ofrimit të trajnimit dhe pajisjeve të sigurisë. Gjetjet tregojnë se 80 përqind e familjeve bujqësore për mbijetesë nuk ofrojnë asnjë trajnim apo pajisje për sigurinë. Megjithatë, kjo përqindje ulet në 58 përqind për familjet që merren me bujqësi të tregut lokal dhe më tej bie në 50 përqind për familjet e përfshira në agrobiznes (figura 4.51).

► Figura 4.51. Sigurimi i pajisjeve/trajtimeve të sigurisë, në përgjithësi dhe sipas llojit të aktivitetit bujqësor

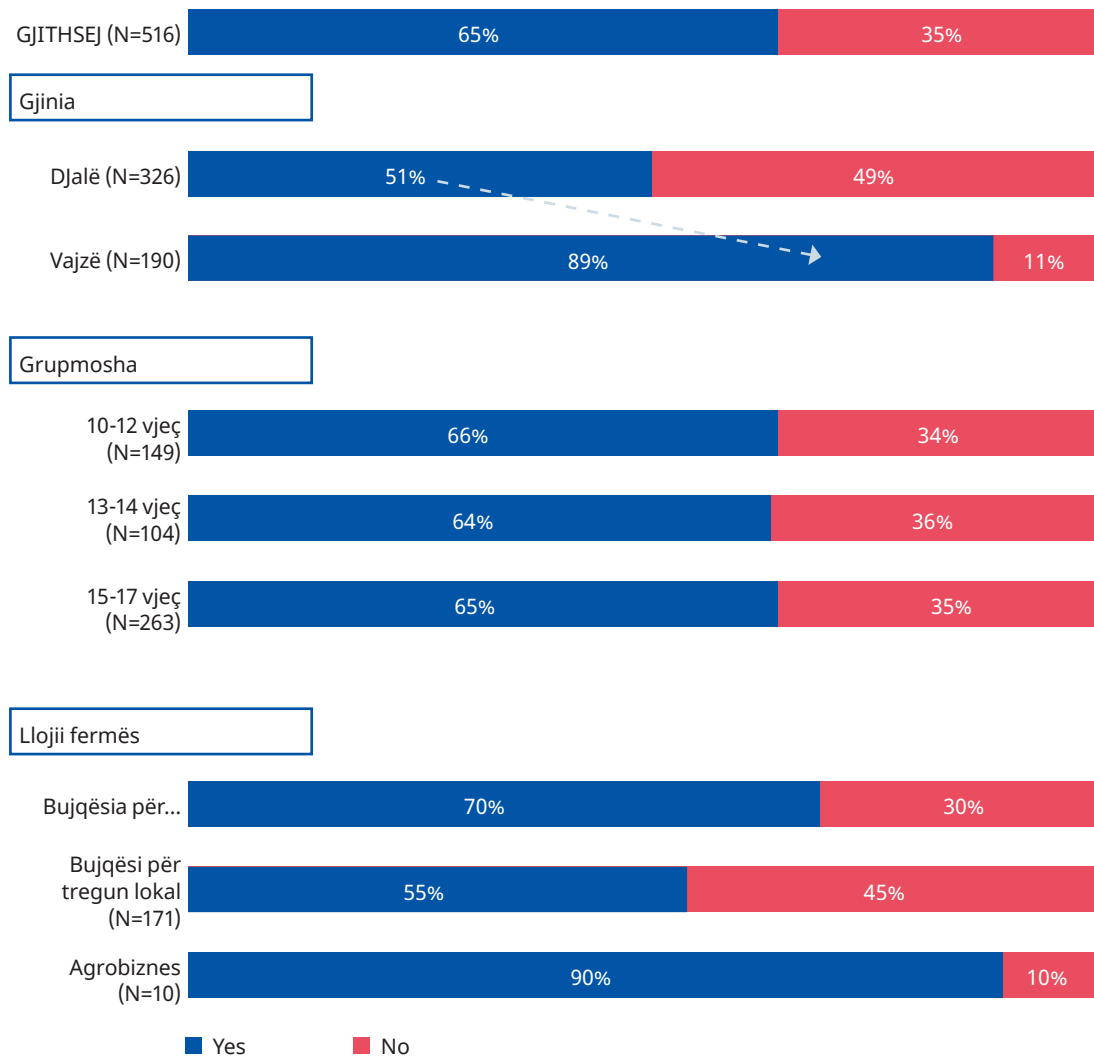

4.3.6 Punët shtëpiake

Përveç punës që përfshin punën jashtë në punë të ndryshme bujqësore, moduli gjithashtu pyeti të anketuarit nëse fëmija i zgjedhur rastësisht angazhohet në punët shtëpiake brenda shtëpisë dhe nëse po, sa kohë shpenzon duke bërë këto punë.

Në përgjithësi, 65 përqind e fëmijëve nga mostra ishin të përfshirë në kryerjen e punëve shtëpiake, me një dallim të dukshëm gjinor pasi 51 përqind e djemve marrin pjesë në këto punë krahasuar me 89 përqind të vajzave (figura 4.52). Grupmoshat nuk shfaqin ndryshime domethënëse në angazhimin e tyre me punët shtëpiake. Për sa i përket llojit të aktivitetit bujqësor apo fermës, 70 përqind e fëmijëve nga familjet që merren kryesisht me bujqësi për mbijetesë ishin të përfshirë në punët shtëpiake, ndërsa kjo shifër është 55 përqind për ato ferma që shesin edhe në tregun lokal.

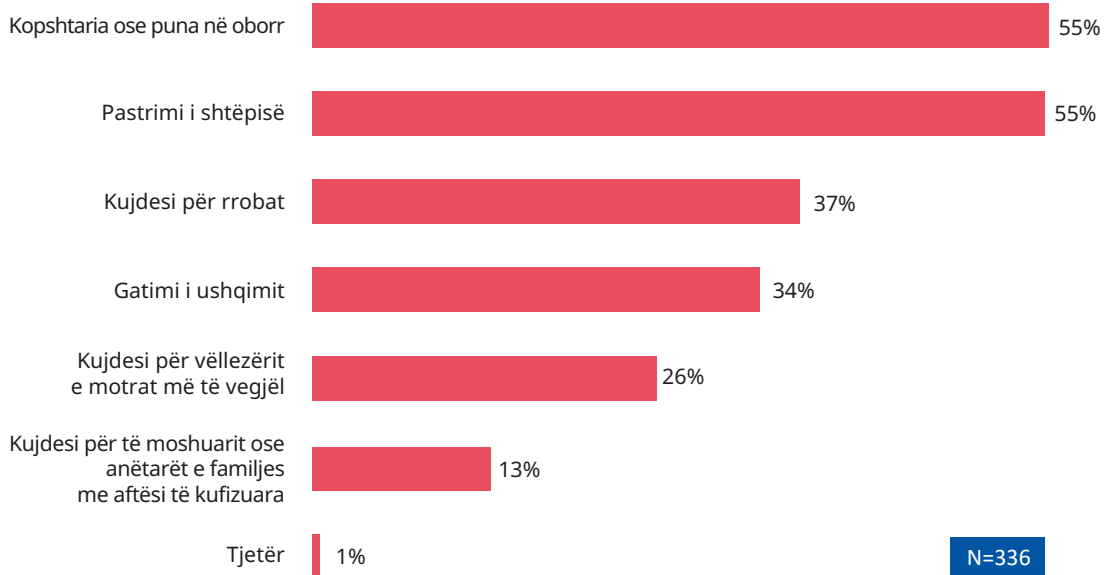
► Figura 4.52. Angazhimi i fëmijëve në punët shtëpiake , në përgjithësi, sipas grupmoshës dhe llojit të fermës

Sipas rajonit, Prizreni (95 përqind), Prishtina (74 përqind) dhe Gjakova (71 përqind) janë tre rajonet kryesore që angazhojnë fëmijët në punët shtëpiake.

Për 65 përqind (N=336) të mostrës që raportoi angazhimin e fëmijëve në punët shtëpiake, 55 përqind i angazhojnë ata në kopshtari/punë në oborr, 55 përqind në pastrimin e shtëpisë, 37 përqind në larjen e rrobave, e kështu me radhë (figura 4.53).

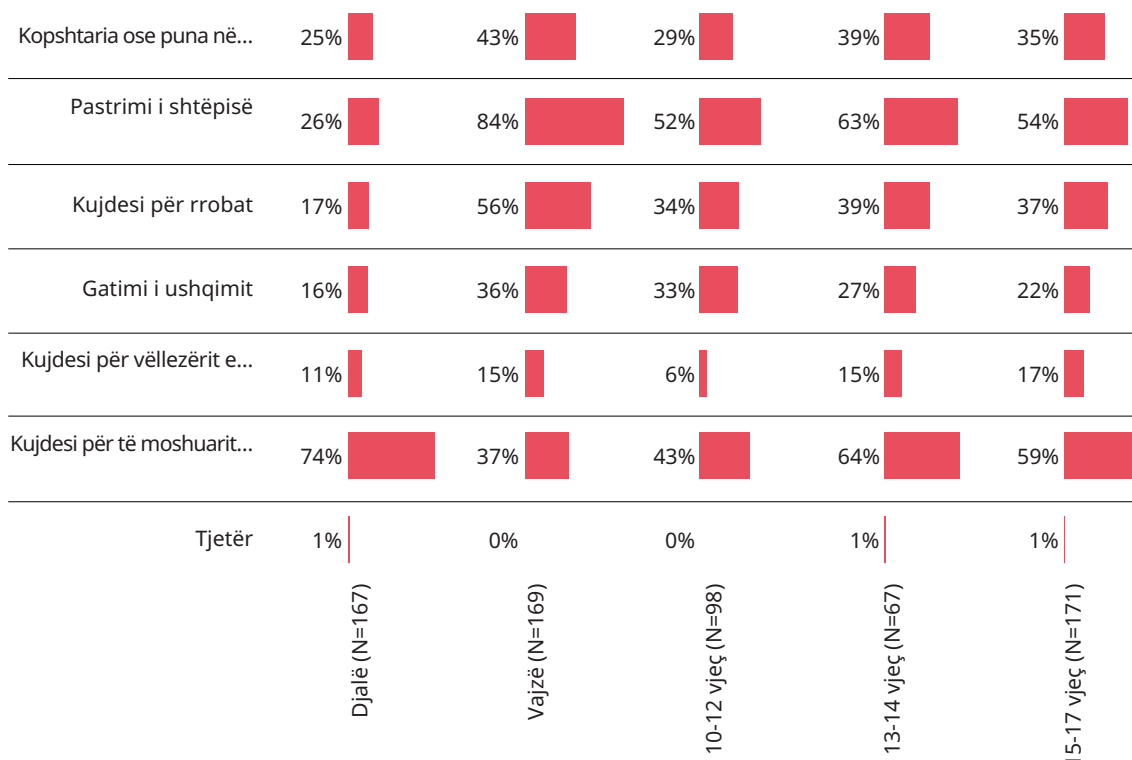
► Figura 4.53. Lloji i punës së bërë në punët shtëpiake

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Zbërthimi i të dhënave sipas gjinisë dhe grupmoshës nxjerr në pah gjetje interesante (figura 4.54). Vajzat janë kryesisht të përfshira në pastrimin e shtëpisë (84 përqind) dhe larjen e rrobave (56 përqind) ndërsa djemtë kanë më shumë gjasa të kujdesen për të moshuarit ose anëtarët me aftësi të kufizuara të familjes (74 përqind) dhe të angazhohen në punë në kopsht ose në oborr (25 përqind). Për më tepër, adoleshentët ndërmjet 15 dhe 17 vjeç kanë më shumë gjasa të kujdesen për të moshuarit (59 përqind) në krahasim me 10-12-vjeçarët që janë më të angazhuar në pastrimin e shtëpisë (52 përqind).

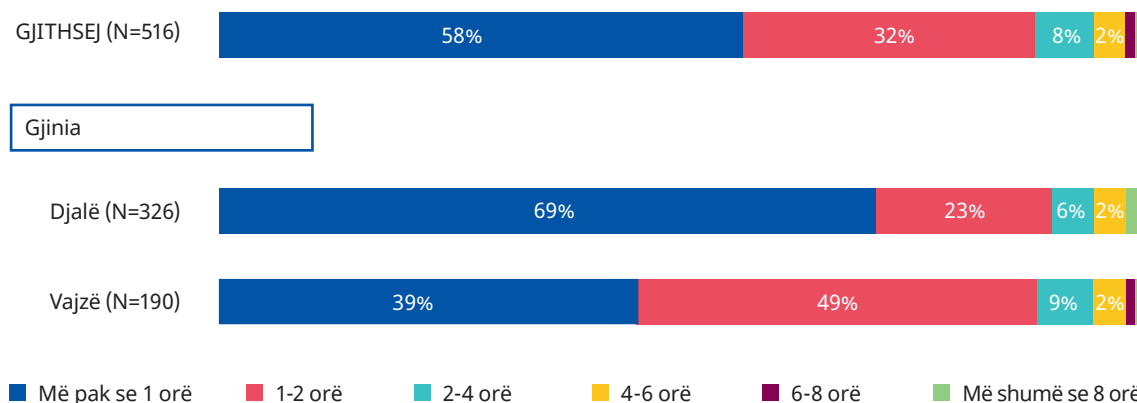
► Figura 4.54. Lloji i punës së bërë në punët shtëpiake, sipas gjinisë dhe grupmoshës

Shënim: Pyetje me përgjigje të shumëfishta, rezultatet shtohen deri në më shumë se 100%.

Së fundi, për sa i përket numrit të orëve të shpenzuara në punët shtëpiake, 58 përqind janë përgjigjur se fëmijët shpenzojnë kryesisht më pak se 1 orë, ndërsa 32 përqind që kanë deklaruar se kanë shpenzuar ndërmjet 1 dhe 2 orë (figura 4.55). Vajzat kanë më shumë gjasa të kalojnë më shumë se 1 orë në punët shtëpiake në krahasim me djemtë.

►Figura 4.55. Numri i orëve të punuara në punët shtëpiake, në përgjithësi dhe sipas gjinisë

Gjetjet nga të dhënat cilësore tregojnë ngjashmëri si në grupet e prindërve ashtu edhe në grupet e palëve të interesuara. Ata diskutojnë gjerësisht pabarazitë e dukshme gjinore në lidhje me punët e kryera nga djemtë dhe vajzat. Konsensusi është se djemtë, për shkak të forcës së tyre fizike, priren të ndërmarrin punë jashtë shtëpisë, ndërsa vajzat përqendrohen kryesisht në punët e brendshme:

Promovimi i barazisë gjinore dhe eliminimi i diskriminimit në punën bujqësore është jetik. Vajzat dhe djemtë duhet të kenë qasje të barabartë në mundësi dhe të inkurajohen të marrin pjesë në punë të ndryshme, brenda ose jashtë shtëpisë. — (Pjesëmarrës i fokus grupit me palë të tjera të interesit në Gjakovë)

Djemtë kanë më shumë gjasa të angazhohen në punë të vështira fizike, ndërsa vajzat shpesh përfshihen në aktivitete që lidhen me kujdesin e kafshëve ose punët bujqësore shtëpiake. — (Pjesëmarrës i fokus grupit me palë të tjera të interesit në Mitrovicë)

**Promovimi i të drejtave
të fëmijëve dhe puna jo e
rrezikshme: Vështirime
nga intervistat e
informatorëve
kryesorë**

Ky seksion i raportit përqendrohet në analizimin e gjetjeve të rëndësishme të nxjerra nga intervistat e informatorëve kyç në lidhje me të drejtat e fëmijëve të përfshirë në punën bujqësore. Ai thekson promovimin dhe mbrojtjen e këtyre të drejtave përmes politikave dhe legjislacionit. Për më tepër, kapitulli synon të identifikojë masat parandaluese dhe mbrojtëse që mund të zbatohen në mënyrë efektive për të adresuar çështjen e punës së fëmijëve në sektorin bujqësor të Kosovës.

5.1 Ligjet dhe politikat për punën e fëmijëve

Të anketuarit nga Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve dhe nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) e pranojnë praninë e rregulloreve që kanë të bëjnë me punën e fëmijëve në Kosovë. Sipas tyre, Ligji i Punës përcakton moshën minimale për punësim të rregullt në 18 vjeç, ndërkohë që u lejon fëmijëve të moshës 15 vjeç e lart të angazhohen në lloje të veçanta të punës, të njohura si punë jo të rrezikshme. Megjithatë, sipas të anketuarve, ka nevojë për rregullim të punës së lehtë, që përfshin punën nën moshën minimale të punësimit, respektivisht në moshën 13-15 vjeç. Ky boshllëk në legjislacion mund të çojë që prindërit dhe/ose anëtarët e tjerë të familjes t'i mbingarkojnë fëmijët e tyre, jo domosdoshmërisht sepse ata dëshirojnë, por ndoshta sepse u mungon plotësisht vetëdija për atë që përbën punë të lehtë dhe jo të rrezikshme. Të intervistuarit nga MBPZHR theksuan se rregullimi i punës së lehtë për fëmijët e moshës 13-15 do të ishte i dobishëm për të garantuar mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve, për të rritur ndërgjegjësimin e komuniteteve bujqësore dhe në të njëjtën kohë do të shërbente si bazë ligjore për sa herë që një ligj i tillë/ rregullore thehet:

Aktualisht nuk ka ligje apo politika specifike në fuqi për të rregulluar punën e lehtë në Kosovë. Është një zonë gri. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Puna e lejuar për fëmijët e moshës 15-18 vjeç është e rregulluar, por asnjë marrëdhënie pune nuk mund të vendoset nën moshën minimale të punësimit, prandaj puna e lehtë duhet të rregullohet. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Inspektorati i Punës)

Së pari, besoj se punët e lejuara dhe të ndaluara për fëmijët duhet të përcaktohen qartë me shkrim, pasi ato janë më të lehta për t'u zbatuar kur rregullohen siç duhet. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga KOMF)

5.2 Politikat dhe programet në mbështetje të punësimit të të rinjve në bujqësi

Të anketuarit theksuan kufizimet në zbatimin e politikave dhe programeve që mbështesin punësimin e të rinjve në bujqësi. Ndërkohë që ka grante dhe forma të mbështetjes që ofrohen për të promovuar angazhimin e të rinjve, detajet specifike për këto programe mungojnë, sipas informatorëve kyç të intervistuar. Aftësimi profesional në shkollat profesionale u sugjerua si një mënyrë potenciale për rritjen e punësimit të të rinjve në bujqësi dhe si një mënyrë indirekte për rritjen e mirëqenies së përgjithshme ekonomike të familjeve:

Iniciativat bashkëpunuese ndërmjet shkollave profesionale dhe fermave janë disa nga praktikat më të mira për të siguruar angazhimin e sigurt dhe të përgjegjshëm të fëmijëve në bujqësi dhe pylltari. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë)

Ministria e pranon nevojën për politika gjithëpërfshirëse, por aktualisht fokusohet në adresimin e rreziqeve specifike dhe punës së lehtë në bujqësi. Aftësimi profesional në shkollat profesionale është mbështetja e vetme e përmendur për punësimin e të rinjve, veçanërisht në bujqësi. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Mungesa e mundësive reale të punësimit për adoleshentët në bujqësi është një sfidë e rëndësishme. Për shkak të mos-rregullimit të punës së lehtë, rreziqet me të cilat përballen fëmijët përfshijnë pesha të rënda, ekspozimin ndaj pesticideve dhe humbjen e shkollimit. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Të anketuarit theksuan më tej se fëmijët e angazhuar në punë bujqësore nuk mund të kompensohen në para. Në vend të kësaj, ata shpesh kontribuojnë në situatën ekonomike të familjes së tyre, e cila në mënyrë indirekte gjithashtu u siguron atyre një të ardhme më të sigurt afatgjatë. Përvoja e fituar përmes këtij angazhimi mund t'i përgatisë ata edhe për një të ardhme në aktivitetet bujqësore.

Ata theksuan gjithashtu rëndësinë e punës së fëmijëve në bujqësi, duke deklaruar se ndërsa shumë forma të saj mund të jenë të rrezikshme dhe të dëmshme për shëndetin dhe të ardhmen arsimore të një fëmije, puna bujqësore gjithashtu mund të rrënjosë vlerën e punës tek fëmijët:

Kur fëmijët punojnë në bujqësi, ata kontribuojnë në gjendjen ekonomike të familjes së tyre, qoftë përmes punës së papaguar brenda familjes ose punës së paguar jashtë. Fëmijët më të mëdhenj mund të mbështesin financiarisht familjen. Për më tepër, ka një përfitim jofinanciar të përmbushjes personale përmes punës. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Përfshirja e fëmijëve në bujqësi u sjell përfitime kryesisht ekonomike familjeve të tyre, pasi ata kontribuojnë në të ardhurat e familjes. Përfitimet ndahen mes anëtarëve të familjes. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga MBPZHR)

Fëmijët e përfshirë në punën e pylltarisë fitojnë një ndjenjë angazhimi në punë dhe zhvillojnë aftësitë e punës në grup. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Agjencia e Pyjeve)

5.3 Programet dhe iniciativat që adresojnë punën e fëmijëve dhe sigurimin e qasjes në arsim

Sipas të informatorëve kyç të intervistuar, ka mungesë të programeve apo nismave specifike që trajtojnë punën e fëmijëve në bujqësi dhe pylltari. Sipas tyre, po bëhen përpjekje për të ndërgjegjësuar fermerët dhe agrobizneset për kërkesat ligjore, por nevojitet edhe rregullimi dhe përcaktimi i punës së lehtë, për zbatimin efektiv të programeve të synuara.

Të intervistuarit pranuan se përpjekjet bashkëpunuese janë thelbësore për të siguruar që fëmijët që janë të ekspozuar ndaj punës bujqësore të mos privohen nga të drejtat themelore, duke përfshirë të drejtën e tyre për arsimim dhe kohë të lirë. Ata theksojnë se prindërit shpesh mund të jenë të pavëmendshëm ndaj rreziqeve që vijnë nga angazhimi i fëmijëve në punë bujqësore, si drejtpërdrejt përmes lëndimeve të mundshme që mund të pësojnë, ashtu edhe në mënyrë indirekte përmes ndikimit të punës në mundësinë e fëmijëve për të ndjekur shkollën dhe për të shijuar kohën e lirë.

Për të trajtuar në mënyrë efektive punën e fëmijëve, të anketuarit theksojnë nevojën për bashkëpunim ndërmjet ministrive të ndryshme (veçanërisht Ministrisë së Arsimit dhe MBPZHR) për të siguruar që fëmijët të mos pengohen në ndjekjen e shkollës për shkak të obligimeve të punës. Fushatat informative që synojnë prindërit, studentët dhe sektorin e agrobiznesit sugjerohen gjithashtu për të rritur ndërgjegjësimin për rreziqet dhe pasojat negative të punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari:

Rritja e ndërgjegjësimit përmes mediave dhe fushatave publike është thelbësore për të informuar familjet për rreziqet që lidhen me punën e fëmijëve në bujqësi. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Save the Children)

Rritja e ndërgjegjësimit është e nevojshme për të promovuar pasojat e punës së rrezikshme të fëmijëve, duke theksuar ndikimet afatgjata në shëndetin, arsimin dhe jetesën e fëmijëve. Fëmijët kanë të drejtë të jetojnë pa rreziqe të tilla në një moshë kaq të re. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë)

Problemi kryesor mendoj se është ndërgjegjësimi i prindërve dhe mësuesve dhe më pas i fëmijëve, pasi ata nuk janë të vetëdijshëm për rreziqet dhe sesi puna në bujqësi mund t'i privojë nga të drejtat elementare njerëzore. – (Intervistë me informatorin kyç me përfaqësues nga KOMF)

5.4 Rolet e qeverisë, shoqërisë civile dhe sektorit privat në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve

Përplekja bashkëpunuese që përfshin qeverinë, organizatat e shoqërisë civile dhe sektorin privat është e nevojshme për të trajtuar në mënyrë efektive punën e fëmijëve. Sipas të intervistuarve, institucionet qeveritare dhe organizatat e shoqërisë civile luajnë një rol të rëndësishëm në zhvillimin dhe zbatimin e masave, ndërsa sektori privat duhet t'u përmbahet rregulloreve dhe të ofrojë mundësi punësimi në përputhje me ligjin.

Të anketuarit propozuan një unazë të mbyllur bashkëpunimi që do të ndiqte hapat e mëposhtëm:

- Të sigurohet që ekziston baza legjislative për të dalluar punën e lehtë, punën e fëmijëve dhe punën e rrezikshme të fëmijëve të moshës 13 vjeç e lart.
- Të bëhet promovimi i praktikave të sigurta në bujqësi përmes fushatave edukative për të informuar prindërit për punët e rrezikshme dhe jo të rrezikshme, si dhe për t'i njohur ata me rreziqet e mundshme të angazhimit të fëmijëve në bujqësi.
- Të sigurohet që fëmijët të cilët merren me punë të lehta bujqësore të mos privohen nga të drejtat e tyre themelore njerëzore si e drejta për arsimim, qasje në kujdesin shëndetësor dhe e drejta për të lozur dhe për t'u rritur.
- Të sigurohet që të ekzistojnë mekanizmat monitorues për ndëshkimin e autorëve dhe monitorimin e vijimit të shkollës së fëmijëve.

Bashkëpunimi i ngushtë ndërmjet këtyre tre organeve institucionale u theksua vazhdimisht si mënyra e vetme për t'u siguruar që fëmijët të mbrohen:

Bashkëpunimi i ngushtë ndërmjet qeverisë, organizatave të shoqërisë civile dhe sektorit privat është i nevojshëm për të rregulluar punën e fëmijëve dhe për të rritur ndërgjegjësimin. – (Intervistë me konsulent të pavarur për mbrojtjen e fëmijëve)

Bashkëpunimi ndërmjet qeverisë, organizatave të shoqërisë civile dhe sektorit privat janë thelbësore në trajtimin e punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari, duke përfshirë zbatimin e ligjeve dhe rritjen e ndërgjegjësimin. – (Intervistë me përfaqësuesin e Inspektoratit të Punës)

Programet qeveritare të mbështetura nga buxheti i Ministrisë mund të luajnë një rol të rëndësishëm. Organizatat e shoqërisë civile mund të kontribuojnë përmes aktiviteteve informuese dhe sensibilizuese. – (Intervistë me përfaqësuesin e Agjencisë së Pyjeve)

Institucionet qeveritare dhe palët përkatëse të interesuara duhet të punojnë së bashku për të adresuar çështjet e punës së fëmijëve dhe për t'i dhënë përparësi mirëqenies së fëmijëve mbi përfitimet personale. – (Intervistë me përfaqësuesin e Ministrisë së Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit)

Organizatat e shoqërisë civile mund të luajnë një rol kyç në avokimin për të drejtat e fëmijëve dhe mbështetjen e përpjekjeve të qeverisë për t'i mbrojtur ata. Sektori privat duhet t'u përmbahet parimeve etike të biznesit dhe të kontribuojë në ruajtjen e mirëqenies së fëmijëve në bujqësi. Roli i qeverisë përmes Parlamentit është kritik në miratimin dhe zbatimin e legjislacionit mbrojtës për fëmijët. – (Intervistë me përfaqësuesin e Save the Children)

Reduktimi i rreziqeve mund të arrihet përmes inspektimeve, rregulloreve dhe zbatimit të ligjeve ekzistuese. Monitorimi i përhershëm nga institucionet është thelbësor. – (Intervistë me përfaqësuesin e MBPZHR).

Raste studimi

Për të pasur një kuptim më të thellë të përfshirjes së fëmijëve në bujqësi, janë kryer tri raste studimi me fëmijë nga rajoni i Gjakovës, Mitrovicës dhe Pejës. Këto raste studimi ndihmojnë në kuptimin e përhapjes së punës bujqësore në zonat rurale në Kosovë, duke u fokusuar në mënyrë specifike në tre raste, duke përshkruar karakteristikat e fëmijës, hobin/aktivitetet e tij/saj të preferuara dhe punët bujqësore në të cilat ai/ajo është i përfshirë, si dhe nëse i pëlqejnë këto punë. Për secilin rast studimor janë marrë parasysht elementet në vijim:

- Karakteristikat e fëmijës: mosha, karakteristikat e familjes dhe nëse ndjek shkollën.
- Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore.
- Arsytet për punën e fëmijëve dhe qasjen në kujdesin shëndetësor.

6.1 Rast studimi në rajonin e Gjakovës

6.1.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes

Rasti studimor nga Gjakova është një vajzë e re në grupmoshën 15-18 vjeç, që jeton në një familje të përbërë nga katër anëtarë: dy vëllezër, një motër, nëna dhe babai. Ajo aktualisht është në pushimin veror (si në datën e studimit në korrik 2023), zgjohet në orën 6 të mëngjesit dhe e fillon ditën e saj duke u kujdesur për punët personale. Lëndët e saj të preferuara në shkollë janë sporti dhe matematika dhe ka një prikje të natyrshme edhe ndaj kimisë. Ajo është shumë e etur për të ndjekur shkollën, është e zellshme në studimet e saj dhe ka munguar vetëm një ose dy herë këtë vit për arsye shëndetësore, duke rifilluar menjëherë studimet e saj më pas, siç thotë ajo:

Në shkollë këtë vit kam munguar vetëm një ose dy herë për arsye shëndetësore, por e kam rifilluar menjëherë sepse më pëlqen të shkoj në shkollë.

Vajza e përshkruan veten si me një personalitet të orientuar drejt ndihmës së të tjerëve dhe ndjen gëzim kur mund të ndihmojë të tjerët rreth saj. Ajo citon personazhin e saj të preferuar nga filmi Mulan, duke përshkruar se si i duket Mulani si shembull:

Më pëlqen filmi Mulan sepse është një film aksion. Ajo është një vajzë që vishet si djalë, i shkurton flokët si djalë dhe merr pamjen e djalit. Ajo e ndihmon shumë popullin e saj dhe fundi është shumë i lumtur sepse në fillim nuk i pëlqen askujt, por më pas bind mbretin dhe të gjithë se ka bërë shumë për vendin e saj dhe në fund kurorëzohet me medalje. Më pëlqen mesazhi i filmit.

6.1.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore

Angazhimi i vajzës për edukimin e saj dallohet në përpikmërinë dhe përkushtimin e saj për të mësuar. Pavarësisht angazhimit të saj në punët bujqësore, ajo tregon se i jep përparësi ndjekjes së rregullt të shkollës. Duke përjetuar vetëm mungesa të herëpashershme për shkak të shqetësimeve shëndetësore, ajo kthehet menjëherë në studimet e saj pa pengesa.

Prindërit e saj duket se e mbështesin arsimimin e saj dhe e inkurajojnë atë të balancojë përgjegjësitë e saj si në shkollë ashtu edhe në fermën familjare. Asaj i pëlqen të jetë ndihmëse dhe shpesh angazhohet në mbjelljen e shalqinit dhe perimeve:

Kur bëj mbjelljen e perimeve dhe shalqinit, e bëj me dëshirë dhe nuk e kam problem. Jam e lumtur të ndihmoj familjen time.

Ajo shton se i pëlqen shumë të shoqërohet me miqtë e saj dhe të bëjë aktivitete në natyrë. Ajo përmend shëtitjet dhe daljet pranë lumenjve të ndryshëm si dy aktivitetet e saj të preferuara të argëtimit me miqtë e saj, përveç shikimit të filmave.

6.1.3 Arsyet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor

Arsyet kryesore për përfshirjen e kësaj vajze në punë bujqësore qëndrojnë në gatishmërinë e saj për të kontribuar në mbijetesën e familjes dhe ndjenjën e fortë të përgjegjësisë që ajo ndjen ndaj familjes së saj. Ajo merr pjesë aktivisht në aktivitetet bujqësore, duke ndihmuar në mbjelljen e perimeve dhe shalqinjve, dhe duke ndihmuar në korrjen e kulturave si dhe duke ndihmuar në punimin e tokës. Edhe kur aktivitete të tilla kërkojnë punë të rëndë që mund të jetë e rëndë për dikë në moshën e saj, ajo shpjegon se nuk e ka problem ta bëjë këtë përderisa kjo e ndihmon familjen e saj:

Kur vjen koha e kositjes së livadheve, ndihmoj edhe duke u ngjitur e ngarkuar koshat apo arkat. E di që është paksa e rëndë, por e bëj me dëshirë për familjen time.

Ajo zotëron një ndjenjë të fortë përgjegjësie dhe ndihmon me dëshirë familjen e saj në punë të ndryshme bujqësore, duke treguar interes të veçantë për kultivimin e qepujve dhe specave. Ajo është gjithashtu e aftë të drejtojë traktorin në fusha, duke ndihmuar prindërit e saj në aktivitetet e tyre bujqësore, gjë për të cilën ajo ndihet krenare, duke mos marrë parasysh rreziqet ose faktin që ky veprim është i paligjshëm.

Traktorin nuk e njoh mirë, por nuk më duket i rrezikshëm. Jam e lumtur të ndihmoj familjen time sa herë që të mundem, ndaj edhe traktorin e ngas nëpër fusha kur kam nevojë të ndihmoj mamin dhe babin. Sigurohem që të ngas ngadalë dhe me kujdes.

Ajo shpreh gjithashtu kënaqësinë e sigurtë duke ndihmuar familjen e saj dhe duke u kujdesur për delet e xhaxhait kur ka kohë të lirë. Ajo shpjegon se nga të gjitha punët që duhet të kryejë, më së paku i pëlqen vjelja e fasuleve, sepse gjembat e bimës zakonisht e shpojnë gjatë procesit të vjeljes.

Përveç kësaj, ajo shpjegon se familja e saj shpesh përdor pesticide në aktivitetet e tyre të përditshme bujqësore, por të gjithë sigurohen që të mbajnë pajisje mbrojtëse përpara se t'i trajtojnë ato. Ajo shpjegon se ky është një aktivitet familjar që ata bëjnë bashkë:

Zakonisht përdorim kimikate pak para spërkatjes për t'i dhënë më shumë ngrohtësi bimëve. Ne nuk kemi serrë, por punojmë në arë dhe kur përdorim kimikate mbajmë maska dhe doreza.

Siç shpjegon ajo, prindërit e saj kanë qenë të vetmit që e kanë trajnuar për të ushtruar punë të sigurta bujqësore dhe nuk ka marrë trajnim nga askush tjetër. Në përgjithësi, kjo është vërtetuar mjaftueshëm; ka pasur raste kur ajo është lënduar gjatë kryerjes së punëve bujqësore, por këto lëndime kanë qenë të lehta dhe nuk ka pasur nevojë të kërkojë kujdes mjekësor për to.

6.2 Rast studimi në rajonin e Mitrovicës

6.2.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes

Rasti studimor nga Mitrovica është një vajzë e re që i përket grupmoshës 10–14 vjeç, e cila aktualisht banon me vëllezërit e motrat dhe babain e saj; nëna e saj vdiq kur kjo ishte ende shumë e vogël. Ajo ka një rutinë të strukturuar ditore, duke e nisur ditën herët, me ndjekjen e shkollës që është pjesë e rregullt e orarit të saj.

Ajo ka një qëndrim pozitiv dhe është e gatshme të ndihmojë familjen e saj me punë të ndryshme bujqësore, duke përfshirë mbjelljen e arave, ushqimin e kafshëve dhe ndihmën në punët shtëpiake. Ajo gjithashtu tregon një interes të madh për lëndën e saj të preferuar, gjuhën shqipe, dhe gjen gëzim duke kaluar kohë me qentë e familjes:

Më pëlqejnë shumë qentë. Më pëlqen të kujdesem për ta, të shikoj dokumentarë mbi qentë, gjithçka që ka të bëjë me qentë, më pëlqen.

Ajo përmend kënaqësinë e leximit sepse i pëlqejnë aktivitetet që mund të bëhen vetëm; ajo gjen ngushëllim në të qenit vetëm. Libri i saj i preferuar është Princesha Argjiro dhe filmi i preferuar Dy Shokë, të cilin ajo tregon se e ka parë së fundmi edhe në shkollë.

6.2.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore

Ndjekja e shkollës së fëmijës është e qëndrueshme; nuk flitet për mungesën e shkollës së saj dhe ajo ka një prirje të qartë për të mësuar, veçanërisht në lëndën e saj të preferuar, gjuhën shqipe. Ajo shpjegon se rrallëherë e lë shkollën dhe nëse e bën këtë vetëm për arsye shëndetësore apo ndoshta për vizitë të mjeku. Ndryshe, ajo thotë se e do shkollën:

Nuk mungoj kurrë në shkollë. Ose të paktën përpiqem të mos e bëj. Përveç nëse jam e sëmurë ose vizitoj një mjek, atëherë po. Sepse nëse shkojmë te mjeku, duhet të udhëtojmë për në Mitrovicë që më harxhon një pjesë të ditës. Natyrisht, në ato raste mungoj në shkollë.

Ajo thotë se aktivitetet e saj të rregullta ditore konsistojnë në shkollimin, lojërat me miqtë dhe më pas dedikimin e kohës për aktivitetet bujqësore:

Një ditë e zakonshme për mua përfshin zgjimin në mëngjes, shkuarjen në shkollë, kthimin në shtëpi për drekë dhe më pas punën në arë. Gjithashtu, herë pas here shoqërohem edhe me miqtë e mi, na pëlqen të dalim në fusha dhe të luajmë ndonjë sport. Unë preferoj futbollin.

6.2.3 Arsyet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor

Përfshirja e saj në punën e fermës nxitet nga një ndjenjë e fortë e obligimeve familjare dhe vullnetit për të mbështetur aktivitetet bujqësore të familjes. Ajo merr pjesë aktive në punë të ndryshme si mbjellja e arës dhe ndihma në punët shtëpiake. Ajo shpjegon se për shkak se nëna e saj nuk është aty për të ndihmuar, ajo zakonisht merr punët e gatimit, veçanërisht për festat si Bajrami, ku pritet një fluks njerëzish për të vizituar:

Kur familja ime vjen për iftar, unë e përgatis vetë ushqimin dhe bëj ëmbëlsirat. Më pelqen kjo punë. Unë gjithashtu ua shes prodhimet shtesë fqinjëve tanë. Kjo lloj pune është vërtet e këndshme.

Ajo shpjegon gjithashtu se ka disa lloje të punëve bujqësore të cilat i konsideron të rrezikshme ose thjesht nuk ka dëshirë t'i bëjë, por ajo duhet t'i ndihmojë familjes së saj:

Ndonjëherë nuk kam dëshirë të bëj punët shtëpiake ose të punoj jashtë, por nuk kam asnjë mundësi tjetër. Unë duhet të ndihmoj familjen time.

Për më tepër, ajo pohon se gjarpërinjtë dhe kafshët e tjera të egra janë gjithmonë një faktor rreziku kur bëhen punë bujqësore, si për shembull kujdesi për bagëtinë. Ajo shpjegon se shpesh i duhet të kujdeset për lopët vetëm, duke i nxjerrë në fushë për të kullotur, dhe aty duhet të jetë shumë e kujdesshme ndaj kafshëve të egra:

Ndonjëherë shkoj vetëm në punë, por është e rrezikshme. Një herë pashë një gjarpër dhe më kafshoi. U largova shpejt. Nuk kisha dëshirë t'i tregoja askujt për këtë, sepse nuk ishte një dëmtim i madh, kështu që nuk doja që njerëzit të shqetësoheshin. Disa nga rreziqet gjatë punës në fusha janë gjarpërinjtë, ujqërit, derrat e egër. U ndesha me një dhe e godita me shkop.

Ajo gjithashtu tregon se shpesh punon me pesticide, por nuk përmendi përdorimin e dorezave ose pajisjeve të tjera mbrojtëse ndërsa e bën këtë:

Unë përdor një sprej për të mbrojtur të mbjellat nga dëmtuesit, por nuk përdor maska. Gjithashtu, nuk e bëj shumë shpesh.

Ajo shpjegon se babai dhe vëllai i saj kanë luajtur një rol kyç në trajnimin e saj për punë të sigurtë bujqësore, ose të paktën për t'u kujdesur për veten kur kryen punë të ndryshme bujqësore. Përveç babait dhe vëllait të saj, thotë ajo, ajo nuk ka marrë ndonjë trajnim tjetër nga anëtarë të tjerë të familjes dhe/ose në shkollë apo institucion tjetër.

Vajza thotë gjithashtu se ndërkohë që ka pasur raste që është lënduar gjatë punës në arë, rastet kanë qenë të lehta dhe nuk kanë kërkuar ndihmë mjekësore. Megjithatë, nëse lind nevoja në rast urgjence, ajo shpjegon se spitali më i afërt është larg (të paktën 25 minuta rrugë) dhe duke qenë se familja nuk ka makinë, ata duhet të presin që një fqinj ose dikush tjetër me makinë t'i dërgojë. Ajo sqaron se edhe pse ka një ambulancë në fshat, ndonjëherë nuk ka mjekë:

Jam lënduar duke kryer punë bujqësore, por asnjëherë nuk ka qenë shumë e rëndë. Nëse do të ishte, atëherë do të na duhej të udhëtonim për në Mitrovicë, por nëse askush me veturë nuk është në shtëpi, do të duhej të prisnim makinën. Pra, sigurisht që është pak e rrezikshme, veçanërisht nëse lëndimi është serioz. Ne kemi ambulancën e fshatit, por mjekët atje nuk paraqiten gjithmonë rregullisht ose çdo të dytën të premte.

6.3 Rasti i studimit në rajonin e Prishtinës/Podujevë

6.3.1 Karakteristikat e fëmijës dhe familjes

Rasti studimor nga Podujeva është një djalë i grupmoshës 15-18 vjeç, që jeton në një familje të përbërë nga tetë anëtarë: katër vëllezër e motra, nëna dhe babai dhe gjyshërit. Ai thotë se për shkak se njëri nga vëllezërit e motrat e tij është në arsimin e lartë dhe dy të tjerët janë më të vegjël, ata shpesh nuk janë në gjendje të marrin pjesë në punët bujqësore, kështu që zakonisht ai duhet të balancojë punët me shkollën, duke u siguruar që të mbajë ndjekjen e rregullt në të dyja. Ai është kryesisht përgjegjës për ndarjen e punëve bujqësore mes vetes dhe vëllezërve të tij, por shpesh merr ndihmë nga gjyshi i tij:

Gjyshi im ka qenë udhërrëfyesi im për gjithçka. Ai më ka mësuar si të vozis traktorin, për shembull, dhe si të përdor pajisjet që ne përdorim. Ka pasur raste që kam bërë video të gjyshit duke punuar vetëm për t'i parë më vonë dhe për të mësuar. E dini, për kur jam jashtë vetëm.

Ai thotë se ka filluar të merret me punë bujqësore që në moshë shumë të vogël. Ai shpjegon se familja e tij ka njëzet hektarë tokë dhe se që në moshën shtatë vjeçare ka mësuar ta menaxhojë tokën bashkë me familjen.

Ne kemi njëzet hektarë tokë dhe tani mendoj se i kam zotëruar aftësitë që më duhen. Unë kam filluar të punoj që në moshë shumë të vogël, kur isha rreth shtatë vjeç.

6.3.2 Ndjekja e shkollës dhe aktivitetet e rregullta ditore

Djali thekson se e ndjek rregullisht shkollën dhe se me siguri ka munguar maksimumi pesë herë gjatë një viti shkollor. Ai tregon se edhe kur mungon në shkollë, kjo është për shkak të ndonjë sëmundjeje dhe për asnjë arsye tjetër. Ai shton se prindërit e tij e kanë theksuar rëndësinë e edukimit që në moshë të vogël:

Unë rrallë, për të mos thënë asnjëherë, mungoj në shkollë. Vitin e kaluar, për shembull, ndoshta nuk kam marrë pjesë pesë herë gjithsej. Unë isha i sëmurë, prandaj. Për më tepër, unë përpiqem të jem shumë vigjilent. Mami dhe babi më kanë thënë se duhet ta mendoj punën në bujqësi si një hobi më shumë sesa si një karrierë me kohë të plotë. Ata më kanë theksuar rëndësinë e arsimit të mirë, sepse kanë vuajtur shumë pasi nuk kishin arsimin që duhej për të ecur përpara në jetë. Prandaj, përpiqem të jem shumë vigjilent për këtë.

Ai shpjegon se i pëlqen të kalojë kohë me miqtë gjatë momenteve të tij të lira dhe bën përpjekje për të menaxhuar me efektivitet orarin e tij, duke balancuar angazhimet e shkollës dhe punës, por duke lënë pak hapësirë për kohën e lirë. Ai përmend se fle shumë pak, afërsisht dy deri në tre orë në natë - shumë më poshtë se orët e rekomanduara të gjumit për një adoleshent - pasi duhet të zgjohet herët në orën 2 të mëngjesit për të marrë pjesë në tregun e fermerëve dhe për të ndihmuar familjen e tij të shesë prodhimet.

Gjatë ditëve të shkollës, ai redukton përfshirjen e tij në aktivitetet bujqësore dhe shitjen e prodhimeve, por ai ende e gjen veten duke punuar vonë, shpesh nuk kthehet në shtëpi deri rreth orës 23:00:

Zgjohem shumë herët - 2 ose 3 të mëngjesit duhet të dal dhe të shes prodhimet tona në tregun e fermerëve herët në mëngjes. Pastaj nëse kam shkollë, do të shkoj në shkollë, por pastaj do të kthehem dhe do të punoj përsëri deri vonë. Ndonjëherë nuk kthehem në shtëpi deri në orën 23:00 ose më shumë. Por për mua është e mjaftueshme të mësoj vetëm 1-1.5 orë në ditë. Nëse mund ta bëj këtë, përfundoj duke marrë nota të shkëlqyera.

6.3.3 Arsyet për punën e fëmijëve dhe qasja në kujdesin shëndetësor

Djali shpjegon se motivimi i tij kryesor për t'u angazhuar në punë bujqësore është të mbështesë familjen e tij në rritjen e të ardhurave të tyre pasi e gjithë familja mbështetet shumë në të ardhurat nga bujqësia. Për shkak të moshës së tij, ai mban pjesën më të madhe të përgjegjësisë bujqësore në krahasim me vëllezërit e motrat e tij. Ai përshkruan kryerjen e punëve të ndryshme bujqësore, duke filluar nga korraja e kulturave deri te trajtimi i pesticideve:

Gjatë sezonit të turshive, unë ndihmoj për të bërë turshi. Përveç kësaj, unë ndihmoj edhe në vjeljen e frutave dhe perimeve të ndryshme të stinës. Përdorimi i pesticideve është i domosdoshëm, por unë sigurohem që t'i mas dhe t'i zbatoj ato në mënyrë korrekte për të garantuar sigurinë dhe efektivitetin. Siç e përmenda edhe më parë, shpesh kërkoj edhe video që kam bërë nga gjyshi/vëllai im më i madh, në mënyrë që edhe unë të di t'i zbatoj siç duhet. Por gjithsesi, sa herë që mundet babai im, ai zakonisht kujdeset për këtë punë, sepse nuk do që unë të jem pranë pesticideve.

Ai përmend se për shkak të presionit të lartë të gjakut të babait të tij, ai ndjen një ndjenjë të fortë përgjegjësie për të ndihmuar në punët bujqësore sa herë që është e mundur. Kjo dëshirë për të kontribuar e ka bërë atë të bëhet i pavarur që në moshë të re, madje duke marrë përsipër përgjegjësi siç janë ngasja e traktorit:

Traktorin e kam vozitur qysh herët. Ndoshta kur isha 10 apo më shumë. Që atëherë, unë marr përsipër shumicën e përgjegjësisë bujqësore që ka familja jonë. Mund të them se bëj rreth 60 përqind të punës apo më shumë.

Ai përmend se kishte pasur disa aksidente, veçanërisht në fillim kur mungesa e përvojës solli në fatkeqësi të shumta, disa prej të cilave ishin mjaft të rënda. Ato prekën jo vetëm atë, por edhe anëtarët e tjerë të familjes dhe kryesisht përfshinin makineri, veçanërisht gjatë përdorimit të traktorëve dhe instalimeve të pajisjeve. Ai kujton një aksident të veçantë kur punonte me traktorin dhe ndonëse arriti të shpëtonte me lëndime të lehta, ai mund të ishte fatal. Në mënyrë të ngjashme, gjatë përdorimit të transportit tjetër, një aksident rezultoi në një gisht të shtypur, i cili duhej të kërkonte kujdes të menjëhershëm mjekësor.

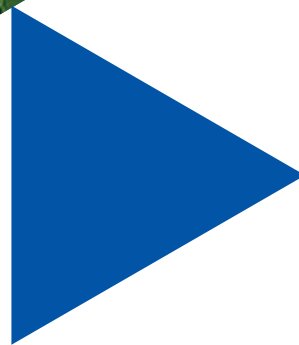
Ai shton se incidente të tilla kanë pasur edhe pasoja ekonomike, pasi produktet e pashitura prishen. Pavarësisht përballjes me këto sfida, si dhe me infeksione, vendosmëria e tij për të trajtuar vetë lëndimet ka kontribuar në mirëqenien ekonomike të gjithë familjes. Ai pranon se profesioni përmban rreziqe të konsiderueshme, veçanërisht kur përdoren pajisje teknologjike, ku edhe shitësit me përvojë mund të mos i shpjegojnë në mënyrë adekuate metodat e funksionimit blerësve potencialë të cilëve u mungon njohja me pajisjet. Ai thekson rëndësinë e të kuptuarit tërësisht të zanatit për të zbutur rreziqet e mundshme që lidhen me këto mjete;

Këto incidente jo vetëm që më prekën mua, por ndodhën edhe brenda familjes sime, veçanërisht gjatë përdorimit të traktorëve dhe instalimit të pajisjeve. Një herë, më kujtohet se pata një aksident me një nga automjetet tona bujqësore. Gishti im ishte lënduar keq, por nuk kisha kohë të shkoja te mjeku sepse do të humbnim shitjen e produkteve.

Djali thekson se ata kanë qasje në kujdesin shëndetësor, por për shkak se lëndimet zakonisht kanë qenë të lehta dhe mund të trajtohen pa kujdes mjekësor, ai rrallë herë ka vizituar një qendër mjekësore për trajtim.

Përfundime dhe rekomandime

7.1 Përfundime

Ky vlerësim i shpejtë hedh dritë mbi çështjen e punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, duke zbuluar gjetje dhe sfida të rëndësishme që kërkojnë vëmendje të menjëhershme. Vlerësimi zbuloi se puna e fëmijëve është mbizotëruese, me një pjesë të konsiderueshme të familjeve që angazhojnë fëmijët dhe adoleshentët në punë bujqësore. Bujqësia për mbijetesë është një praktikë e zakonshme, ndërsa bujqësia për tregun lokal dhe agrobiznesi ofrojnë mundësi potenciale për krijimin e të ardhurave.

Studimi theksoi mungesën e fuqisë punëtore, ndryshimet klimatike (reshjet e shiut/breshërin) dhe qasjen e kufizuar në sistemet e ujitjes si sfidat kryesore me të cilat përballen komunitetet bujqësore. Qasja e kufizuar në tregje dhe blerës, mungesa e njohurive për hulumtimin e tregut dhe mungesa e njohurive dhe/ose aftësive për rritjen e prodhimit dhe përdorimit të teknologjisë së re u theksuan gjithashtu si sfida dytësore. Këto sfida ndryshojnë në rajone të ndryshme, duke kërkuar ndërhyrje të synuara për të adresuar nevojat e tyre specifike.

Një nga aspektet e identifikuara si shqetësuese është ekspozimi i fëmijëve dhe adoleshentëve ndaj punëve të rrezikshme në bujqësi. Trajtimi i pesticideve, përdorimi i makinerive të rënda dhe puna në lartësi janë disa nga aktivitetet e rrezikshme në të cilat përfshihen fëmijët, duke ngritur shqetësime për shëndetin dhe sigurinë e tyre. Për më tepër, ofrimi i trajnimeve dhe pajisjeve të sigurisë mbetet i pamjaftueshëm, veçanërisht në mesin e familjeve që merren me bujqësi për mbijetesë, duke theksuar nevojën për ndërgjegjësim dhe masa parandaluese.

Studimi theksoi gjithashtu rëndësinë e mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve dhe sigurimin e qasjes së tyre në arsim. Nëpërmjet intervistave të informatorëve kyç, ai zbuloi nevojën për ligje dhe politika gjithëpërfshirëse që rregullojnë punën e fëmijëve në sektorin e bujqësisë, si dhe bashkëpunimin midis ministrive të ndryshme, organizatave të shoqërisë civile dhe sektorit privat për të adresuar në mënyrë efektive këtë çështje.

Për më tepër, përpjekjet për të luftuar punën e fëmijëve nuk duhet të fokusohen vetëm në parandalimin e përfshirjes së fëmijëve në punë të rrezikshme, por edhe në promovimin e praktikave bujqësore të qëndrueshme dhe të sigurta. Ndihma financiare dhe trajnimi profesional mund të ndihmojnë në përmirësimin e mundësive të punësimit të të rinjve në bujqësi, duke çuar në një mirëqenie më të mirë ekonomike për familjet fermere.

Si përfundim, ky vlerësim i shpejtë thekson urgjencën e trajtimit të punës së fëmijëve në bujqësi në Kosovë. Ai bën thirrje për përpjekje kolektive nga qeveria, organizatat e shoqërisë civile dhe sektori privat për të zhvilluar dhe zbatuar legjislacionin mbrojtës dhe për të promovuar praktika të sigurta dhe të përgjegjshme bujqësore. Duke mbrojtur të drejtat e fëmijëve, duke siguruar masa adekuate të sigurisë dhe duke siguruar qasje në arsim, Kosova mund të krijojë një të ardhme më të mirë për brezin e saj të ri duke nxitur zhvillimin e qëndrueshëm bujqësor. Gjetjet e këtij studimi shërbejnë si një bazë thelbësore për hartimin e ndërhyrjeve të synuara dhe reformave të politikave për të eliminuar punën e rrezikshme të fëmijëve në sektorin e bujqësisë dhe për të kontribuar në mirëqenien e përgjithshme të fëmijëve në Kosovë.

Tabela 7.1 ofron një përmbledhje të gjetjeve nga seksionet e mësipërme, duke u fokusuar në tetë pyetjet e hulumtimit të përshkruara në fillim të këtij raporti.

► **Tabela 7.1. Përgjigjet e objektivave të hulumtimit**

PH1: Sa është e përhapur puna e fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, dhe si dallon ajo në rajone të ndryshme?

Përfshirja e adoleshentëve: Nga të dhënat e mostrës, afërsisht katër nga dhjetë familje (40 përqind) në Kosovë angazhojnë adoleshentët e moshës 13 deri në 17 vjeç në punë bujqësore. Kjo tregon se një pjesë e konsiderueshme e familjeve mbështeten në punën e adoleshentëve për të ushtruar veprimtarinë e tyre bujqësore.

Përfshirja e fëmijëve: Studimi zbuloi se puna e fëmijëve të moshës 5 deri në 12 vjeç është e pranishme në një në dhjetë familje (10 përqind). Edhe pse më pak e zakonshme se puna e adoleshentëve, ajo ende thekson pjesëmarrjen e fëmijëve më të vegjël në punët bujqësore.

Variacionet rajonale: Në mesin e punëtorëve fëmijë dhe adoleshentë, familjet në Ferizaj kanë angazhimin më të lartë të adoleshentëve në punët bujqësore, me 88 përqind të familjeve të tilla që përfshijnë adoleshentë. Më poshtë vijojnë familjet në Pejë, ku 47 përqind e tyre angazhojnë adoleshentë në aktivitete bujqësore dhe Prizreni me 42 përqind. Këto rajone tregojnë një mbështetje më të madhe të puna e adoleshentëve në praktikën e tyre bujqësore.

Puna e fëmijëve në rajone të ndryshme: Kur fokusohemi në punën e fëmijëve në veçanti, Gjilani, Ferizaj dhe Prishtina janë tre rajonet kryesore me përqindjen më të lartë të familjeve që angazhojnë fëmijë të moshës 5 deri në 12 vjeç në punë bujqësore. Përqindjet e familjeve që përfshijnë fëmijë në këto rajone janë përkatësisht 15, 13 dhe 11 përqind.

PH2: Cilat janë llojet e zakonshme të punës që kryejnë fëmijët në sektorin bujqësor, duke përfshirë llojet e kulturave të kultivuara, orët e punës dhe llojet e punëve të kryera?

Aktivitetet kryesore bujqësore: Studimi zbuloi se 89 përqind e fëmijëve në sektorin e bujqësisë janë të angazhuar në kultivimin e kulturave bimore, duke e bërë atë aktivitetin më të përhapur. Rritja dhe kujdesi për bagëtinë pasojnë me 35 përqind. Sipas rajonit, fëmijët nga Peja (72 përqind) dhe Gjakova (45 përqind) ishin më të përfshirë në rritjen e bagëtive në krahasim me rajonet e tjera. Djemtë (44 përqind) ishin më të angazhuar në rritjen e bagëtive sesa vajzat (19 përqind), dhe fëmijët më të mëdhenj (15-17 vjeç) (41 përqind) kishin më shumë gjasa të përfshiheshin në këtë detyrë sesa fëmijët më të vegjël. Modele të ngjashme u vunë re sipas nivelit të shkollës, ku të miturit në nivele të larta të shkollimit (40 përqind) ishin më të përfshirë në rritjen e bagëtive sesa nivelet e ulëta të shkollës (30 përqind).

Llojet e kultivimit të kulturave: Brenda kategorisë së kultivimit të kulturave bimore, shumica e fëmijëve dhe adoleshentëve (78 përqind) janë të angazhuar kryesisht në mbjelljen dhe kujdesin e të korrave, ndërsa 73 përqind janë të përfshirë në korrje dhe 72 përqind janë përgjegjës për ujitje. Për më tepër, rreth 10 përqind e fëmijëve dhe adoleshentëve përdorin makineri bujqësore dhe 14 përqind merren me aplikimin e pesticideve ose plehrave. Përfshirja në punë potencialisht të rrezikshme, si përdorimi i makinerive të rënda dhe trajtimi i pesticideve, është më i përhapur në rajonin e Gjilanit dhe Ferizajt, ku respektivisht 44 dhe 36 përqind e të miturve angazhohen në aktivitete të tilla.

Llojet e zakonshme të punës: Trajtimi ose aplikimi i pesticideve kishte përqindjen më të lartë të punëve të rrezikshme të kryera nga fëmijët, duke përbërë 16 përqind të rasteve të raportuara. Sipas rajonit, fëmijët nga Prizreni (51 përqind) dhe Gjilani (32 përqind) kishin më shumë gjasa të përfshiheshin në aplikimin e pesticideve. Përdorimi i makinerive të rënda dhe puna në lartësi përbënin secila 16 përqind të punëve të rrezikshme. Sipas rajonit, fëmijët nga Ferizaj (60 përqind) kishin më shumë gjasa të punonin në lartësi, dhe ata nga Gjakova (39 përqind) ishin më të përfshirë në përdorimin e makinerive të rënda. Përdorimi i mjeteve ose pajisjeve të mprehta përbënte 10 përqind të rasteve, ndërsa format e tjera të punës përbënin 11 përqind të punëve të raportuara.

PH3: Cilat janë shkaqet kryesore të punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë, duke përfshirë faktorët që lidhen me varfërinë, mungesën e arsimit dhe dinamikën e familjes?

Diskutimet nga grupet e fokusit zbuluan se shkaqet kryesore të punës së fëmijëve në sektorin e bujqësisë në Kosovë lidhen me dinamikën e familjes dhe faktorët që kanë të bëjnë me varfërinë. Palët e interesit theksuan faktin se familjet në privim ekonomik që janë të marginalizuara kanë më shumë gjasa të angazhojnë fëmijët e tyre në punë potencialisht të rrezikshme bujqësore sesa të tjerët.

PH4: Cilat janë karakteristikat socio-ekonomike të fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore, duke përfshirë moshën, gjininë, nivelin arsimor dhe të ardhurat e familjes? familjare??

Shpërndarja e moshës: Fëmijët e angazhuar në punë bujqësore kanë më shumë gjasa të jenë adoleshentë midis moshës 13 dhe 17 vjeç, sesa fëmijë më të vegjël të moshës 5 deri në 12 vjeç. Kjo sugjeron që adoleshentët luajnë një rol më të rëndësishëm në aktivitetet bujqësore sesa fëmijët më të vegjël.

Burimi i të ardhurave familjare: Studimi nxjerr në pah marrëdhënien midis burimit të të ardhurave familjare dhe përfshirjes së adoleshentëve dhe fëmijëve në punët bujqësore. Ndër familjet që mbështeten te pagat si burimi kryesor i të ardhurave, 47 përqind angazhojnë adoleshentët dhe fëmijët në aktivitetet bujqësore. Për familjet, burimi kryesor i të ardhurave të të cilave është bujqësia, kjo rritet në 54 përqind. Për më tepër, 51 përqind e familjeve të varura nga ndihma sociale ose remitanca të përfshijnë gjithashtu adoleshentët dhe fëmijët e tyre në punë bujqësore. Këto gjetje sugjerojnë se familjet që mbështeten në të ardhurat e lidhura me bujqësinë dhe asistencën sociale kanë më shumë gjasa të angazhojnë fëmijët e tyre në aktivitetet bujqësore.

Lloji i bujqësisë: Lloji i praktikës bujqësore ndikon edhe në pjesëmarrjen e fëmijëve dhe adoleshentëve në punët bujqësore. Ndër familjet që merren me bujqësi për mbijetesë, 44 përqind përfshijnë fëmijë dhe adoleshent në aktivitetet bujqësore. Në të kundërtën, familjet që ushtrojnë bujqësi për tregun lokal kanë një përqindje më të lartë të përfshirjes prej 52 përqind.

Pabarazitë gjinore: Pabarazi gjinore ekzistojnë brenda sferës së punës bujqësore, ku djemtë kanë më shumë gjasa të punojnë më shumë se vajzat. Përafërsisht 50 përqind e të anketuarve e pranuan praninë e dallimeve të tilla. Për më tepër, të anketuarit nga rajone të ndryshme duke përfshirë Mitrovicën, Gjakovën, Gjilanin dhe Ferizajn ishin më të prirur të perceptojnë se djemtë janë të ekspozuar ndaj orëve më të gjata të punës sesa vajzat. Asnjë rajon nuk raportoi besimin se vajzat punojnë më shumë se djemtë. Intervistat me informatorët kyç zbuluan gjetje të ngjashme. Ata ia atribuon dallimet gjinore forcës fizike, duke vënë në dukje faktin se gratë dhe vajzat janë më pak të prirura ndaj rreziqeve në punën bujqësore sesa burrat dhe djemtë.

Karakteristikat socio-ekonomike: Studimi zbuloi se djemtë kishin më shumë gjasa të angazhoheshin në përdorimin e makinerive të rënda (22 përqind) sesa vajzat (5 përqind). Fëmijët më të rritur gjithashtu kishin më shumë gjasa të përfshiheshin në aplikimin e pesticideve, përdorimin e makinerive të rënda dhe përdorimin e mjeteve ose pajisjeve të mprehta. Në mënyrë të ngjashme, fëmijët më të mëdhenj kishin një probabilitet më të lartë për t'u ngarkuar me punë të rrezikshme sesa ata më të vegjël. Për sa i përket karakteristikave familjare, u zbulua se familjet e përfshira në agrobiznes kishin më shumë gjasa të kishin fëmijë të angazhuar në punë të rrezikshme sesa ato që ushtronin bujqësi për mbijetesë.

PH5: Si ndikojnë kushtet e punës dhe mjedisi në shëndetin dhe sigurinë e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore në Kosovë?

Ekspozimi ndaj aktiviteteve të rrezikshme: Studimi tregon se një përqindje e konsiderueshme e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore janë të ekspozuar ndaj punëve potencialisht të rrezikshme që mund të rrezikojnë mirëqenien e tyre. Përafërsisht 20 përqind e fëmijëve janë të angazhuar në punë në lartësi, 17 përqind në përdorimin e makinerive të rënda dhe 17 përqind në trajtimin dhe/ose aplikimin e pesticideve. Për më tepër, 13 përqind e fëmijëve janë të përfshirë në përdorimin e mjeteve ose pajisjeve të mprehta. Rajonet e Ferizajt, Gjakovës dhe Prizrenit shfaqin nivele më të larta të fëmijëve të përfshirë në aktivitetet të tilla të rrezikshme sesa rajonet tjera.

Rreziqet e sigurisë: Përderisa vetëm 14 përqind e të anketuarve në përgjithësi shprehën besim në ekzistencën e rreziqeve të sigurisë, të anketuarit nga Ferizaji (28 përqind) dhe Gjakova (32 përqind) ishin dukshëm më të prirur për të pranuar praninë e rreziqeve të tilla sesa të anketuarit nga rajonet tjera. Llojet e rreziqeve të sigurisë të raportuara përfshijnë përdorimin e mjeteve ose makinerive të mprehta (48 përqind), ngritjen e objekteve të rënda (48 përqind), punën në kushte ekstreme të motit (35 përqind) dhe punën në lartësi të mëdha (35 përqind), ndër të tjera..

Nevoja për masa sigurie: Palët e interesit, duke përfshirë prindërit dhe pjesëmarrësit e tjerë, theksuan rëndësinë e ndërhyrjes së hershme, ndërgjegjësimin për rreziqet e punës së fëmijëve dhe nevojën për trajnimin e duhur dhe ofrimin e masave të sigurisë për të mbrojtur fëmijët e përfshirë në punë bujqësore. Duhet të bëhen përpjekje për të siguruar që bizneset dhe familjet të ofrojnë trajnime të përshtatshme për sigurinë dhe pajisje mbrojtëse për të parandaluar aksidentet dhe lëndimet.

Ndikimi në shëndet dhe siguri: Nëntë përqind e të anketuarve besonin se fëmijët e angazhuar në punë bujqësore ishin të ekspozuar ndaj rreziqeve. Djemtë u perceptuan të jenë në rrezik më të lartë (12 përqind) sesa vajzat (6 përqind). Familjet që mbështeteshin në të ardhurat bujqësore (11 përqind) kishin më shumë gjasa të besonin në rreziqe sesa ato që vareshin nga paga (8 përqind). Pavarësisht nga ky ndërgjegjësim, shumica e të anketuarve (57 përqind) nuk kishin ndërmarrë asnjë veprim për të adresuar çështjen e rreziqeve në aktivitetet bujqësore që përfshijnë fëmijët; 27 përqind kishin marrë hapa për të reduktuar ose eliminuar rreziqet, 16 përqind kishin kërkuar trajtim mjekësor për çështje shëndetësore dhe 6 përqind ishin të pasigurt.

PH6: Cilat janë barrierat për arsimimin dhe mundësitë e tjera për fëmijët e angazhuar në punë bujqësore dhe si mund të adresohen këto për të parandaluar punën e fëmijëve?

Arsyet e mungesës në shkollë: Arsyet kryesore pse fëmijët mungojnë në shkollë përfshijnë punën në fermën/arat familjare, mungesën e interesit për të ndjekur shkollën ose sëmundjet/çështjet shëndetësore. Fëmijët që punojnë në pylltari shpesh mungojnë gjithashtu në shkollë për shkak të largësisë së vendit të tyre të punës dhe mungesës së mjeteve të transportit për në shkollë.

Në përgjithësi, nga të dhënat sasiore, jo shumë fëmijë humbasin shkollën për të ndjekur punët bujqësore. Në fakt, të anketuarit raportuan se në 96 përqind të rasteve, fëmijët ndjekin shkollën rregullisht, ndërsa nga ata që mungojnë, 23 përqind e rasteve humbin më shumë se dy ditë në javë.

Të dhënat cilësore tregojnë se fëmijët në fakt mungojnë në shkollë dhe se ndjekja e shkollës nga ta nuk mund të lihet vetëm në diskrecionin e prindërve. Institucionet arsimore si Ministria e Arsimit duhet të sigurojnë që çdo fëmijë i angazhuar në punë bujqësore duhet të ndjekë edhe shkollën. Bashkëpunimi mes ministrive do të ishte edhe më mirë.

PH7: Cilat janë të drejtat e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore dhe si mund të mbrohen dhe promovohen ato përmes politikave dhe legjislacionit?

Të drejtat e fëmijëve të angazhuar në punë bujqësore përfshijnë të drejtën për arsimim, të drejtën për mbrojtje nga puna e rrezikshme, të drejtën për kohë të lirë dhe lojë, dhe të drejtën për të qenë të lirë nga shfrytëzimi.

Ligjet dhe politikat ekzistuese në Kosovë ofrojnë njëfarë niveli të mbrojtjes për punëtorët fëmijë në bujqësi, por ka boshllëqe që duhet të adresohen. Ligji i Punës i lejon fëmijët e moshës 15 vjeç e lart të angazhohen në lloje specifike të punëve jo të rrezikshme, por ka nevojë për rregullim të punës së lehtë, për fëmijët e moshës 13-15 vjeç.

Rregullimi i punës së lehtë mund të jetë i dobishme në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve dhe rritjen e ndërgjegjësimin të komuniteteve bujqësore. Për më tepër, duhet të vendosen përkufizime të qarta të punëve të lejuara dhe të ndaluara për fëmijët përmes rregulloreve të shkruara për të lehtësuar zbatimin.

PH8: Si mund të zbatohen masat parandaluese dhe mbrojtëse për të adresuar çështjen e punës së fëmijëve në sektorin bujqësor të Kosovës, duke përfshirë opsionet e politikave, legjislacionin dhe ndërhyrjet e tjera?

Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve qeveritare, organizatave të shoqërisë civile dhe sektorit privat është thelbësor për të rregulluar punën e fëmijëve dhe për të rritur ndërgjegjësimin.

Duhet të zhvillohen politika dhe legjislacion specifik për të dalluar punën e rrezikshme dhe jo të rrezikshme për fëmijët e moshës 13 vjeç e lart.

Duhet të zhvillohen fushata edukative për të informuar prindërit dhe komunitetet bujqësore për rreziqet që lidhen me punën e fëmijëve dhe për të promovuar praktika të sigurta.

Duhet të krijohen mekanizma monitorimi për të siguruar që fëmijët e angazhuar në punë të lehta bujqësore të mos privohen nga të drejtat e tyre themelore të njeriut, si qasja në arsim dhe kujdes shëndetësor.

Inspektimet, rregulloret dhe zbatimi i ligjeve ekzistuese janë thelbësore për reduktimin e rreziqeve dhe mbrojtjen e mirëqenies së fëmijëve.

7.2 Rekomandime

Bazuar në gjetjet nga të dhënat parësore, janë nxjerrë rekomandimet e mëposhtme:

Forcimi i legjislacionit: Zhvillimi dhe zbatimi i legjislacionit gjithëpërfshirës që trajton në mënyrë specifike punën e fëmijëve në bujqësi, veçanërisht në lidhje me punën e lehtë për adoleshentët e moshës 13-15 vjeç. Forcimi i legjislacionit do të siguronte masat e duhura kundër autorëve dhe do të siguronte bazën ligjore të mbrojtjes.

Rritja e ndërgjegjësimit, veçanërisht në nivelin e familjes: Nisja e fushatave ndërgjegjësuere publike për të edukuar prindërit, komunitetet dhe akterët e bujqësisë për ndikimin negativ të punës së fëmijëve në shëndetin, arsimin dhe mirëqenien e përgjithshme të fëmijëve. Këto fushata duhet të nxjerrin në pah pasojat ligjore të punës së fëmijëve dhe të promovojnë rëndësinë e arsimit për perspektivat e fëmijëve.

Aftësimi profesional: Futja e programeve të aftësimit profesional në shkolla dhe komunitete për t'i pajisur adoleshentët me aftësi praktike që janë të rëndësishme për bujqësinë. Të dhënat parësore zbuluan se mungesa e fuqisë punëtore në bujqësi është e madhe. Një mënyrë për të adresuar këto mungesa është duke e bërë tërheqëse punën bujqësore, qoftë nëpërmjet programeve të trajnimit ose kompenzimit adekuat. Për më tepër, kjo mund të ofrojë mundësi alternative për punësimin e të rinjve në këtë sektor duke dekurajuar punën e fëmijëve.

Programet e mbështetjes sociale: Zbatimi i programeve të mbështetjes sociale për familjet e angazhuara në bujqësi për të zbutur varfërinë dhe për të zvogëluar nevojën për punë të fëmijëve. Këto programe mund të përfshijnë asistencë financiare, qasje në kredi dhe mbështetje për aktivitetet bujqësore që krijojnë të ardhura për të përmirësuar situatën ekonomike të familjeve në nevojë. Siç zbuluan të dhënat parësore, familjet që merren me bujqësi për mbijetesë kanë gjasa më të vogla për të marrë ndihmë financiare nga organet institucionale.

Përmirësimi i produktivitetit bujqësor: Rritja e produktivitetit bujqësor dhe të ardhurave për fermerë, me qëllim reduktimin e varësisë nga puna e fëmijëve. Kjo mund të arrihet përmes trajnimit në teknikat moderne të bujqësisë, përmirësimit të qasjes në teknologji nëpërmjet subvencioneve dhe ndërlidhjes me të mirë të produkteve bujqësore me tregun.

Mbështetja e bujqësisë rezistente ndaj klimës: Zhvillimi dhe promovimi i praktikave bujqësore që janë më fleksibile ndaj ndryshimeve klimatike, siç janë varietetet e bimëve rezistente ndaj thatësirës, sistemi i përmirësuar i ujitjes dhe teknikat e qëndrueshme bujqësore. Raporti tregoi se familjet që përballen me sfidat e ndryshimeve klimatike kanë një tendencë më të lartë për të angazhuar fëmijët në bujqësi. Ndiurma e tyre për të luftuar sfidat bujqësore që kanë të bëjnë me ndryshimet klimatike mund të lehtësojë në mënyrë indirekte punën e fëmijëve në bujqësi.

Forcimi i mekanizmave për mbrojtjen e fëmijëve: Krijimi dhe forcimi i mekanizmave të mbrojtjes së fëmijëve në zonat rurale për të identifikuar dhe raportuar rastet e punës së fëmijëve. Kjo mund të përfshijë trajnimin e mësuesve, punonjësve shëndetësorë dhe drejtuesve të komunitetit për të njohur shenjat e punës së fëmijëve dhe për ta raportuar atë në qendrat për punë sociale. Trajtimi i punës së fëmijëve përmes politikave për mbrojtjen e fëmijëve është thelbësor, sepse puna e fëmijëve mund të dëmtojë zhvillimin dhe mirëqenien e fëmijës. Një pjesë e konsiderueshme e punës së fëmijëve është e përhapur në familjet rurale ku autoritetet e inspektimit të punës nuk kanë juridiksion. Qendrat për punë sociale fokusohen kryesisht në rastet e raportuara të neglizhencës ose dhunës, duke lënë punën e fëmijëve të pambykësuar. Për të luftuar efektivisht punën e fëmijëve, është e nevojshme të njihet ajo si një çështje më e gjerë dhe të përfshihen akterë të ndryshëm në përpjekjet parandaluese.

Monitorimi dhe vlerësimi: Zhvillimi i një sistemi të fuqishëm monitorimi dhe vlerësimi për të gjurmuar progresin në reduktimin e punës së fëmijëve në bujqësi. Përsëri, kjo përfshin bashkëpunimin ndërmjet ministrive të ndryshme dhe institucioneve publike. Vlerësimet e rregullta do të ndihmojnë në identifikimin e mangësive dhe fushave për përmirësim në intervenime/ndërrhyrje dhe politika.

Qasja bashkëpunuese: Nxitja e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve qeveritare, organizatave të shoqërisë civile, entiteteve të sektorit privat dhe partnerëve ndërkombëtarë për të trajtuar në mënyrë gjithëpërfshirëse punën e fëmijëve në bujqësi. Kjo përpjekje bashkëpunuese mund të bashkojë burimet, të ndajë ekspertizën dhe të promovojë një qasje të unifikuar për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve.

► Referencat

Fjalori i Kembrixhit. p.d. Edicioni Online në <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.

CRIN (Rrjeti Ndërkombëtar i të Drejtave të Fëmijëve). p.d. Masat e Përgjithshme të Zbatimit. <https://archive.crin.org/en/guides/un-international-system/national-mechanisms/general-measures-implementation.html>.

ONP. 2018. Vlerësim i Shpejtë i Punës së Fëmijëve në Bujqësi në Republikën e Serbisë.

—. 2021. Profili i Sugurisë dhe Shëndetit në Punë (Profili i Sigurisë dhe Shëndetit në Punë). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_797502.pdf.

—. 2022. Puna e Fëmijëve në Kosovë: Një Hetim mbi Shkaqet dhe Ndikimin e Punës së Fëmijëve. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_867112.pdf

- dhe UNICEF (Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët). (2021). Puna e fëmijëve, Vlerësimet Globale 2020: Trendet dhe rruga përpara. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_797515.pdf.

Republika e Kosovës. 2013. Ligji Nr. 08/L-137 për Pyjet. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2566&langid=2>.

—. 2014. Ligji Nr. 03/L-212 i Punës. <https://mpms.rks-gov.net/en/wpdm-package/law-no-03-l-212-law-on-labour-pdf/?wpdmdl=1378&ind=TGF3IE5vLjAzIEwtMjEyIEExBVyBPTiBM-QUJPV>.

—. 2019a. Kodi Nr. 06/L-074 Kodi Penal i Republikës së Kosovës. <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>.

—. 2019b. Ligji Nr. 06/L-084 për Mbrojtjen e Fëmijës. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20844&langid=2>.

—. 2019c. Strategjia për të Drejtat e Fëmijëve 2019-2023. <https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/40542-UpdEn.pdf>.

—. 2022. Udhëzimi Administrativ për Parandalimin dhe Ndalimin e Formave të Rrezikshme të Punës së Fëmijëve në Kosovë.

—, ASK (Agjencia e Statistikave të Kosovës). 2022. Anketa e Fuqisë Punëtore 2020. <https://askapi.rks-gov.net/Custom/342f41f3-5aab-4880-9807-ad224324c>.

Latruffe Laure dhe Desjeux Yann . 2014. "Vazhdimësia e bujqësisë për mbijetesë në Kosovë: roli i integritetit të fermave në tregjet e inputeve". Post- Communist Economies, 26:1, 137-148.

—, MBPZHR (Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural). 2022a. "Strategjia për Bujqësi dhe Zhvillim Rural". https://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/STRATEGJIA_20222028_FINAL_ENG_Web_Noprint_final_me_04.07.2022.pdf

—, MBPZHR (Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural). 2022b. "Puna e rrezikshme e fëmijëve në bujqësi dhe pylltari: Udhëzues për këshilltarët komunalë për bujqësi dhe zhvillim rural". https://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/Udhëzuesi_per_Keshilltare_komunal_ENG.pdf.

— Ministria e Financave, e Punës dhe e Transfereve. p.d. Procedurat Standarde të Veprimit për Fëmijë në Forma të Rrezikshme të Punës. https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/Eason.Mackenzie.H%40dol.gov/Kosovo%20Stnd%20operating%20procedures%20children%20in%20HCL_EN.pdf.

—, ASK dhe UNICEF. 2020. Anketa e grupimeve të treguesve të shumëfishtë 2019-2020 për Republikën e Kosovës dhe Anketa e grupimeve të treguesve të shumëfishtë 2019-2020 për komunitetet rom, ashkali dhe egjiptian në Republikën e Kosovës, Raporti i Gjetjeve të Anketës. https://ask.rks-gov.net/media/5765/republic-of-kosovo-national-and-roma-ashkali-and-egyptian-communities-2019-20-mics-sfr_albanian.pdf.

Thorlakson, Tannis dhe Henry Neufeldt. 2012. "Reduktimi i cenueshmërisë së fermerëve për mbi-jetesë ndaj ndryshimeve klimatike: Vlerësimi i kontributeve të mundshme të Agropylltarisë në Kenian Perëndimore." Bujqësia dhe Siguria Ushqimore 1 (15). <https://doi.org/10.1186/2048-7010-1-15>.

—. OKB Stats. 2022. Indikatorët e OZHQ. <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-08-07-01.pdf>

OKB Kosovë. 2022. "JO punës së rrezikshme të fëmijëve në bujqësi!", artikull online dhe video. <https://kosovoteam.un.org/en/188803-no-hazardous-child-labour-agriculture>.

—. USAID. 2016. USAID Profili i Shtetit: Të drejtat pronësore dhe qeverisja e burimeve në Kosovë. https://www.land-links.org/wp-content/uploads/2016/09/USAID_Kosovo_Country_Profile_2016.pdf

► Shtojcat

Shtojca 1. Kategorizimet ISCO-88 dhe ISCO-08

► Tabela A1.1. Grupet e vogla ISCO-88 dhe ISCO-08 (kategoritë me tre shifra)

ISCO- 88 kodi	Grupet e vogla ISCO-88	ISCO- 08 kodi	Grupet e vogla ISCO-08
313	Operatorë të pajisjeve optike dhe elektrike	223	Profesionistë të mjekësisë tradicionale dhe plotësuese
322	Profesionistë të bashkëpunëtorëve shëndetësorë	224	Praktikues paramjekësor
323	Mami infermiere	226	Profesionistë të tjerë shëndetësorë
516	Shërbimet mbrojtëse	312	Mbikëqyrësit e minierave, prodhimit dhe ndërtimit
614	Punonjësit e pylltarisë dhe të ngjashme	312	Teknikët e kontrollit të procesit
615	Peshkimi, gjuetarët dhe kurthët	321	Teknik mjekësor dhe farmaceutik
711	Minatorë, zjarre, prerëse guri dhe gdhendës	322	Profesionistë të bashkëpunëtorëve të infermierisë dhe mamisë
712	Korniza e ndërtimit dhe punëtorët e lidhur	324	Teknikë dhe asistentë veterinarë
713	Përfunduesit e ndërtimit	325	Profesionistë të tjerë të bashkëpunëtorëve shëndetësorë
721	Formuesit e metaleve, salduesit dhe punëtorët përkatës	352	Teknik të telekomunikacionit dhe transmetimit
722	Farkëtar, veglabërës dhe punëtorë të ngjashëm	541	Punonjësit e shërbimeve mbrojtëse
723	Makineri dhe montues	621	Punonjësit e pylltarisë dhe të ngjashme
724	Mekanikë dhe montues të pajisjeve elektrike, elektronike	622	Punëtorët e peshkimit, gjuetarët dhe grackuesit
731	Punëtorët e saktësisë në metal	711	Punëtorët e kornizave të ndërtimit dhe profesioneve të ngjashme
732	Poçarë, prodhues xhami dhe punëtorë të ngjashëm	712	Përfunduesit e ndërtimeve dhe punëtorët e profesioneve të ngjashme
811	Operatorë të impianteve të minierave, përpunimit të mineraleve	721	Punëtorët e llamarinave dhe metaleve strukturorë, shkrirësit dhe salduesit, dhe punëtorët e ngjashëm
812	Operatorë të impianteve të minierave, përpunimit të mineraleve	722	Farkëtarët, veglabërësit dhe punëtorët e zanateve të ngjashme

813	Operatorë të qelqit, qeramikës dhe fabrikave të ngjashme	723	Instalues dhe riparues të pajisjeve elektrike
814	Operatorë të impianteve të përpunimit të drurit dhe prodhimit të letrës	731	Instalues dhe riparues të elektronikës dhe telekomunikacionit
815	Operatorët e impianteve të përpunimit kimik	741	Punëtorët e tjerë artizanale dhe të ngjashëm
816	Prodhimi i energjisë, operatorët e lidhur me termocentralet	742	Operatorë të impianteve të minierave dhe të përpunimit të mineraleve
821	Operatorë të makinave metalike dhe minerale	754	Operatorë të impianteve të përpunimit dhe përfundimit të metaleve
822	Operatorët e makinerive kimike	811	Operatorë të impianteve dhe makinerive të produkteve kimike dhe fotografike
823	Operatorët e makinerive të gomës	812	Operatorë të makinerive të produkteve të gomës, plastikës dhe letrës
825	Operatorët e makinerive të produkteve të drurit	813	Operatorët e makinerive të produkteve të tekstilit, gëzofit dhe lëkurës
826	Operatorë makinerish tekstile, gëzofi, lëkure	814	Operatorët e makinerive të ushqimit dhe produkteve të ngjashme
827	Operatorët e makinerive ushqimore	815	Operatorët e makinerive të produkteve të tekstilit, gëzofit dhe lëkurës
828	montuesit	816	Operatorët e makinerive të ushqimit dhe produkteve të ngjashme
829	Operatorë të tjerë të makinerive	817	Operatorë të impianteve të përpunimit të drurit dhe prodhimit të letrës
832	Drejtnesit e mjeteve motorike	818	Operatorë të tjerë të palëvizshëm të impianteve dhe makinerive
833	Bujqësi, operatorë të tjerë të impianteve celulare	821	montuesit
834	Ekupazhi i kuvertës së anijeve, punëtorë të lidhur	832	Drejtnes makinash, furgonash dhe motoçikletash
911	Shitës ambulantë dhe punëtorë të lidhur	833	Shoferë të kamionëve dhe autobusëve të rëndë
912	Pastrim këpucësh, shërbime të tjera rrugore	834	Operatorët e impiantit celular
915	Lajmëtarë, derëtarë, derëtarë	835	Ekupazhet e kuvertës së anijeve dhe punëtorë të lidhur
916	Mbledhësit e mbeturinave, punëtorë të lidhur	921	Punëtorët e bujqësisë, pylltarisë dhe peshkimit
921	Peshkimi në bujqësi, punëtorë të lidhur	931	Punëtorët e minierave dhe ndërtimit
931	Punëtorët e minierave dhe ndërtimit	933	Punëtorët e transportit dhe magazinimit
933	Transportuesit dhe transportuesit e mallrave	951	Punëtorët e rrugëve dhe shërbimeve të ngjashme
		961	Punëtorët refuz
		962	Punëtorët e tjerë elementar

►Tabela A1.2. ISCO-08 (kategoritë me katër shifra)

ISCO- 88 kodi	Titulli i grupit të njësive ISCO-08
2240	Praktikues paramjekësor
2230	Profesionistë të mjekësisë tradicionale dhe plotësuese
2264	Fizioterapistë
2265	Dietologë dhe dietologë
2266	Audiologë dhe logopedë
2267	Optometristët dhe optikët okulistë
2269	Profesionistët shëndetësorë të pa klasifikuar diku tjetër
3121	Mbikëqyrësit e minierave
3122	Mbikëqyrësit e prodhimit
3123	Mbikëqyrësit e ndërtimit
3131	Operatorët e impianteve të prodhimit të energjisë elektrike
3132	Operatorët e inceneratorëve dhe impianteve të trajtimit të ujit
3133	Kontrollorët e impianteve të përpunimit kimik
3134	Operatorët e impianteve të përpunimit të naftës dhe gazit natyror
3135	Kontrollorët e procesit të prodhimit të metaleve
3211	Teknikë të pajisjeve mjekësore dhe terapeutike
3213	Teknik dhe asistent farmaceutik
3214	Teknikë protezash mjekësore dhe dentare
3221	Profesionistë të bashkëpunëtorëve të infermierisë
3222	Profesionistë të bashkëpunëtorëve të mamisë
3240	Teknikë dhe asistentë veterinare
3251	Asistentë dhe terapistë dentarë

3253	Punonjësit shëndetësorë në komunitet
3254	Okulistë shpërndarës
3255	Teknik dhe asistentë fizioterapie
3256	Asistentë mjekësorë
3257	Inspektorët dhe bashkëpunëtorët e mjedisit dhe shëndetit në punë
3259	Profesionistët e bashkëpunëtorëve shëndetësorë të pa klasifikuar diku tjetër
3431	Fotografë
3521	Teknik të transmetimit dhe audio-vizual
5212	Shitësit e ushqimeve në rrugë
5243	Shitës derë më derë
5244	Kontaktoni me shitësit e qendrës
5411	Zjarrfikësit
5412	Oficerët e policisë
5413	Gardianët e burgut
5414	Rojet e sigurimit
5419	Punonjësit e shërbimeve mbrojtëse të pa klasifikuar diku tjetër
6210	Punonjësit e pylltarisë dhe të ngjashme
6221	Punëtorët e akuakulturës
6222	Punëtorët e peshkimit në ujërat e brendshme dhe bregdetare
6223	Punëtorët e peshkimit në det të thellë
6224	Gjuetarët dhe kurthët
7111	Ndërtuesit e shtëpive
7112	Muratorë dhe punëtorë të ngjashëm
7113	Gurëgdhendësit, gdhendjet e gurit, ndarësit dhe gdhendësit

7114	Vendosësit e betonit, përpunuesit e betonit dhe punëtorët përkatës
7115	Karpentjerët dhe marangozët
7119	Punëtorët e kornizave të ndërtimit dhe profesioneve të lidhura me to, të pa klasifikuar diku tjetër
7121	Çatitë
7122	Shtresat e dyshemesë dhe vendosësit e pllakave
7123	Suvatorët
7124	Punëtorët e izolimit
7125	Xhamorët
7126	Hidraulik dhe montues tubash
7127	Mekanika e klimatizimit dhe ftohjes
7211	Formuesit dhe bërthambërësit e metaleve
7212	Saldatorë dhe flakëprerës
7213	Punëtorët e llamarinës
7214	Përgatitësit dhe montuesit strukturorë-metalorë
7215	Riggers dhe splicers kablllo
7221	Farkëtarët, farkëtarët dhe punëtorët e shtypit të falsifikimit
7222	Prodhuesit e veglave dhe punëtorët e lidhur
7223	Vendosësit dhe operatorët e veglave të makinerive për punimin e metaleve
7224	Lustrues metali, bluar rrotash dhe mprehës veglash
7231	Mekanikë dhe riparues të mjeteve motorike
7232	Mekanikë dhe riparues të motorëve të avionëve
7233	Mekanikë dhe riparues të makinerive bujqësore dhe industriale
7234	Riparues të biçikletave dhe të ngjashme
7311	Prodhuesit dhe riparuesit e instrumenteve precize
7312	Prodhuesit dhe sintonizuesit e instrumenteve muzikore

7313	Punëtorët e bizhuterive dhe metaleve të çmuara
7314	Poçarët dhe punëtorët e lidhur
7315	Prodhuesit e qelqit, prerëset, bluarësit dhe përpunuesit
7316	Shkrimtarë të shenjave, piktorë dekorativë, gdhendës dhe gravurë
7411	Elektricitistë ndërtimi dhe të lidhur
7412	Mekanika elektrike dhe montues
7413	Instalues dhe riparues të linjave elektrike
7421	Mekanikë dhe servisuës elektronikë
7422	Instalues dhe servisuës të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit
7541	Zhytësit nënujorë
7542	Qëlluan zjarrfikësit dhe plasësit
7549	Punëtorët artizanal dhe të lidhur me to, të pa klasifikuar diku tjetër
8111	Minatorët dhe guroret
8112	Operatorë të impianteve të përpunimit të mineraleve dhe gurëve
8113	Shpues dhe shpues pusesh dhe punëtorë të ngjashëm
8114	Operatorët e makinerive të çimentos, gurit dhe produkteve të tjera minerale
8121	Operatorët e impianteve të përpunimit të metaleve
8122	Operatorë të makinerive të mbarimit, veshjes dhe veshjes së metaleve
8131	Operatorë të impianteve dhe makinerive të produkteve kimike
8141	Operatorët e makinerive të produkteve të gomës
8142	Operatorët e makinerive të produkteve plastike
8143	Operatorët e makinerive të produkteve të letrës
8151	Operatorët e makinerive të përgatitjes, tjerrjes dhe mbështjelljes së fibrave
8153	Operatorë të makinave qepëse

8154	Operatorë të makinerive të zbardhimit, ngjyrosjes dhe pastrimit të pëlhurave
8155	Operatorë të makinave për përgatitjen e leshit dhe lëkurës
8156	Prodhi i këpucëve dhe operatorët e makinerive të ngjashme
8157	Operatorët e lavanderisë
8159	Operatorët e makinerive të produkteve të tekstilit, leshit dhe lëkurës së pa klasifikuar diku tjetër
8160	Operatorët e makinerive të ushqimit dhe produkteve të ngjashme
8171	Operatorë të impianteve të prodhimit të pulpës dhe letrës
8172	Operatorët e impianteve të përpunimit të drurit
8181	Operatorë të fabrikës së qelqit dhe qeramikës
8182	Operatorët e motorëve me avull dhe kaldajave
8183	Operatorë të makinerive të paketimit, mbushjes dhe etiketimit
8189	Operatorë stacionare të impianteve dhe makinerive të pa klasifikuar diku tjetër
8211	Montuesit e makinerive mekanike
8212	Montuesit e pajisjeve elektrike dhe elektronike
8219	Montues të pa klasifikuar diku tjetër
8321	Drejtuesit e motoçikletave
8322	Shofer makinash, taksie dhe furgonash
8331	Shoferët e autobusëve dhe tramvajit
8332	Drejtues kamionësh dhe kamionësh të rëndë
8341	Operatorët e lëvizshëm të fermave dhe impianteve pyjore
8342	Operatorët e tokës dhe impiantet përkatëse
8343	Vinç, ngritës dhe operatorë të impianteve të ngjashme
8344	Operatorët e kamionëve ngritës
8350	Ekui pazhet e kuvertës së anijeve dhe punëtorët e lidhur

9211	Punëtorët e fermave të kulturave
9212	Punëtorët e fermës blegtorale
9213	Punëtorët e fermave të përziera të kulturave dhe bagëtisë
9214	Punëtorët e kopshtit dhe kopshtarisë
9215	Punëtorët e pylltarisë
9216	Punëtorët e peshkimit dhe akuakulturës
9311	Punëtorët e minierave dhe gurorëve
9312	Punëtorët e inxhinierisë së ndërtimit
9313	Punëtorët e ndërtimit të ndërtesave
9331	Drejtues mjetesh me dorë dhe me pedale
9332	Drejtues të mjeteve dhe makinerive të tërhequra nga kafshët
9333	Trajtuesit e mallrave
9334	Mbushësit e rafteve
9510	Punonjësit e shërbimeve të rrugës dhe të ngjashme
9520	Shitësit ambulantë (me përjashtim të ushqimit)
9611	Mbledhësit e mbeturinave dhe riciklimit
9612	Refuzoni klasifikuesit
9613	Fshirës dhe punëtorë të ngjashëm
9621	Lajmëtarë, dërgues të paketave dhe transportues të bagazheve
9622	Personat me punë të çuditshme
9623	Lexues matësash dhe mbledhës makinash shitëse
9624	Mbledhësit e ujit dhe druve të zjarrit
9629	Punëtorët elementare të pa klasifikuar diku tjetër
9312	Punëtorët e inxhinierisë së ndërtimit

Shtojca 2. Format e rrezikshme të punës së fëmijëve në Kosovë

►Tabela A2.1. Aktivitetet e rrezikshme për fëmijët në sektorin e bujqësisë dhe pylltarisë

Aktivitetet	Rreziqet
Puna në ujitje me sisteme pompimi, kur burimet e ujit janë puse dhe burime të tjera.	Energji elektrike, ujë i ftohtë, infeksion, pesha të rënda.
Funksionimi i makinerive bujqësore dhe shtojcave bujqësore dhe mekanizmave gjurmues.	Rënia nga një mjet në lëvizje, përplasia me sende të tjera, përplasia.
Puna me pesticide dhe spërkatje.	Helmime nga pesticidet, djegie kimike.
Puna në korrje, krasitje dhe kositje.	Kontakti/thithja e pluhurit organik, kontakti me alergjenët, prerjet.
Puna me mjete bujqësore dhe hapja e gropave për mbjelljen e pemëve.	Ngarkesa e tepërt fizike dhe mendore, ekspozimi ndaj kushteve ekstreme atmosferike, orët e gjata të punës, shkurtimet.
Punë serë.	Temperaturat e larta, mbetjet e pesticideve, gazrat toksike.
Punime silvikulturore në pyje, pyllëzime dhe mbrojtje nga zjarri dhe sëmundjet.	Përdorimi i mjeteve të mprehta, mbajtja dhe bartja e peshave të rënda, lëvizjet e përsëritura, qëndrimi në pozicione të papërshtatshme gjatë operimit, zjarret në pyje.
Shfrytëzimi i lëndës drusore në pyje dhe përpunimi primar i drurit	Përdorimi i mjeteve të mprehta dhe të rrezikshme për prerjen e drurit (sharrë me zinxhir, sëpata, pyka, etj.). Trungje që bien, degë të thata. Orari i zgjatur i punës. Ekspozimi ndaj kushteve të papërshtatshme atmosferike. Terreni i papërshtatshëm. Manipulim me makineri bujqësore (traktor, kamion).
Puna në thertore dhe në industrinë e përpunimit të mishit.	Rreziku nga kafshët e thera; mjetet që përdoren për therje. Kontakti me agentë biologjikë dhe kimikë. Mbajtja e peshave të rënda. Trauma psikologjike.
Aktivitetet e gjuetisë dhe peshkimit.	Rrezik lëndimesh, aksidente fatale , etj. Përdorimi i energjisë elektrike dhe dinamitit për peshkim.
Grumbullimi i produkteve jodrusore në pyje.	Terreni i papërshtatshëm, kafshimet e gjarpërinjve.
Aktivitete në gjueti dhe bujqësi të kafshëve të egra.	Armët, kurthe, sulmet e kafshëve të egra, transmetimi i sëmundjeve nga kafshët e egra.

► Tabela A2.2. Aktivitetet e rrezikshme dhe të ndaluara për fëmijët që punojnë me bagëti

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Kujdesi për kafshët në stallë (mjelje, ushqyerje, heqje plehut organik).	Rrëshqitja në stallë kur nuk është pastruar mirë. Mbajtja e peshave të rënda. Ekspozimi ndaj gazrave të çliruar gjatë dekompozimit të plehrave organike.	Lëndimet nga rrëshqitja. Lodhje, dhimbje dhe lëndime të muskujve, kyçeve dhe organeve të tjera. Deformimet e trupit. Infeksioni ose helmimi nga plehra organike. Dëmtimi i sistemit të frymëmarrjes.
Manipulimi i prurjeve të ndryshme të koncentreve.	Koncentrate të ndryshme për ushqimin e kafshëve. Pesha të rënda.	Alergjitë. Deformimet e trupit. Dhimbje të kyçeve dhe muskujve.
Pastrim i mjeteve të punës që përdoren në stalla.	Mjete të mprehta ose të rënda.	Lëndimet fizike.
Kujdesi për kafshët në kullota.	Ekspozimi i zgjatur ndaj kushteve të papërshtatshme klimatike. Mungesa ose qasja e pamjaftueshëm në ujë të pijshëm. Ekspozimi ndaj kafshëve të egra, gjarpërinjve, insekteve. Terreni i papërshtatshëm.	Dehidratim. Dëme nga konsumimi i ujit të pijshëm të papërshtatshëm. Dëmtime, deri në fatalitet, nga aksidente të mundshme për shkak të terrenit të papërshtatshëm. Trauma nga frika e përhershme nga kafshët e egra. Sulmet nga kafshët e egra, kafshimet nga gjarpërinjtë, pickimet nga insektet e ndryshme. Plagë të ndryshme nga ferra, nga rrëshqitja, nga rrugët që kalohen me vështirësi.
Çdo aktivitet në thertore.	Përdorimi i mjeteve të mprehta. Ekspozimi ndaj kafshëve të thera	Trauma nga procesi i therjes së kafshëve. Lëndime të ndryshme me mjete të mprehta.

► **Tabela A2.3. Aktivitetet e rrezikshme dhe të ndaluara për fëmijët që punojnë në pemishte dhe vreshta**

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Përgatitja e tokës për ngritjen e pemishteve.	Përdorimi i mjeteve të rënda të punës. Orë të gjata pune. Ekspozimi i zgjatur ndaj zhurmës.	Lëndime të ndryshme. Lodhje e tepërt dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Dëmtimi i dëgjimit.
Spërkatja e pemëve (kur përdoren pesticide).	Ekspozimi ndaj pesticideve dhe substancave të tjera toksike.	Helmimi akut nga pesticidet dhe efektet e tyre afatgjata në shëndetin e fëmijëve (probleme respiratore, neurologjike deri kancerogjene).
Aplikimi i plehrave minerale.	Ekspozimi ndaj substancave toksike të përfshira në plehra të ndryshëm. Mbajtja e peshave të rënda. Orë të gjata pune. Kushtet e papërshtatshme atmosferike.	Helmimet. Lodhje dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Deformimet e trupit. Irritim i lëkurës, çrregullime diarreike, të vjella, dehidrim dhe goditje nga dielli.
Përdorimi i automjeteve për mirëmbajtjen e tokës në pemishte	Rreziku i mundshëm i aksidenteve (veçanërisht në terrene të papërshtatshme).	Lodhje, lëndime (pasi këto automjete zakonisht janë të vështira për t'u përdorur nga fëmijët). Lloje të ndryshme dëmtimesh si pasojë e dridhjeve dhe zhurmave të krijuara nga automjetet.
Përdorimi i pompave ose puseve për ujitje.	Elektricitet. Puset dhe kanalet.	Lëndimet fizike nga pompat me energji elektrike. Dëmtime deri në mbytje në puse ose kanale që përdoren për ujitje.
Puna e krasitjes dhe korrjes.	Shkallët. Punoni në lartësi. Mjetet e krasitjes. Orë të gjata pune. Mbajtja e trupit në një pozicion të papërshtatshëm. Ekspozimi ndaj kushteve të pafavorshme të motit.	Lëndime të ndryshme fizike deri në thyerje të gjymtyrëve, nga rënia nga shkallët apo nga pema. Deformimet e trupit si rezultat i shtrirjes së vazhdueshme për korrje. Irritim i lëkurës, çrregullime diarreike, të vjella, dehidrim dhe goditje nga dielli.
Transporti i frutave të vjela	Pesha të rënda. Orë të gjata pune. Automjete ose pajisje për transportin e pemëve.	Lodhje dhe dhimbje në muskuj dhe kyçe. Deformimet e trupit. Lëndime të ndryshme nga makineritë ose pajisjet e ndryshme që përdoren për transportin e frutave të vjela.

► **Tabela A2.4. Aktivitete që kërkojnë kujdes të shtuar nga fermerët në kultivimin e tokës së punueshme**

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Përgatitja e tokës për mbjellje.	Përdorimi i makinerive të rënda. Orë të gjata. Ekspozimi ndaj zhurmës.	Dëmtime nga automjetet, deri në viktima, nga aksidente të mundshme. Lodhje e tepërt dhe deformime trupore. Dëmtimi i dëgjimit.
Masat e kujdesit gjatë vegjetacionit.	Orë të gjata në terren. Përdorimi i mjeteve të ndryshme të punës për këto masa paraprake.	Llojet e ndryshme të dëmtimeve si pasojë e ekspozimit të zgjatur ndaj kushteve të pafavorshme klimatike (temperatura të larta, të ftohtë). Lëndime të ndryshme nga veglat e punës dhe funksionimi i automjetit (p.sh. motokultivator).
Puna me pesticide (përfshirë trajtimin e farës).	Ekspozimi ndaj pesticideve dhe agjentëve të tjerë toksikë.	Helmimi akut nga pesticide (dhe me substanca që përmbajnë plehra minerale). Efektet afatgjata në shëndetin e fëmijëve (probleme respiratore, neurologjike deri në kancerogjene).
Plehërimi.	Mbajtja e peshave të rënda. Orë të gjata. Ekspozimi ndaj substancave toksike të përfshira në plehra të ndryshëm.	Lodhje dhe dhimbje në nyje dhe muskuj. Deformimet e trupit. Helmimi akut nga plehra toksike. Efektet afatgjata të substancave toksike në shëndetin e fëmijëve (probleme respiratore, neurologjike deri në kancerogjene).
Transporti i farës.	Makineri bujqësore. Pesha të rënda. Farat e trajtuara.	Dëmtime nga automjetet, deri në viktima, nga aksidente të mundshme. Lodhje dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Deformimet e trupit. Helmimi akut nga farat e trajtuara. Efektet afatgjata të substancave toksike në shëndetin e fëmijëve (probleme respiratore, neurologjike deri në kancerogjene).
Kositje, gjermim, korrje dhe shirje.	Përdorimi i mjeteve të mprehta, gërrhëreve, lopata gjermimi etj. Orë të gjata pune. Mbajtja e peshave të rënda gjatë transportit të produkteve të korrura. Ekspozimi ndaj kushteve të pafavorshme klimatike.	Lëndimet nga mjetet e mprehta. Deformime afatgjata për shkak të pozicionit joadekuat të punës. Lodhje e tepërt nga ngarkesa fizike. Irritim i lëkurës, çrregullime diarreike, të vjella, dehidrim dhe goditje nga dielli.
Puna në serra.	Temperaturat e larta. Mbetjet e pesticideve. Gazet helmuese.	Dehidratim dhe lodhje ekstreme, të fikët. Dëmtimi i organeve të frymëmarrjes. Helmimi nga mbetjet e pesticideve dhe gazeve të tjera serrë (veçanërisht kur nuk ajrohen mirë).
Zëvendësimi i fidanëve të perimeve.	Orë të gjata pune. Qëndrimi i zgjatur i trupit në një pozicion të pafavorshëm për fëmijët.	Lëndimet e muskujve të këmbës. Lodhje e madhe. Dëmtime të frymëmarrjes për shkak të kushteve të pafavorshme në serra.

► **Tabela A2.5. Veprimtaritë e rrezikshme në punën e kujdesit ndaj bimëve**

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Përgatitja e tretësirës për spërkatje.	Lëndët aktive të ndryshme të pesticideve.	Helmimi akut nga pesticide (dhe me substanca që përmbajnë plehra minerale). Efektet afatgjata në shëndetin e fëmijëve (probleme respiratore, neurologjike deri në kancerogjene).
Hapja ose trajtimi i kontejnerëve të pesticideve (paketimit).		
Trajtimi i bimëve (spërkatje).		
Pajisjet e pastrimit të përdorura për spërkatjen e bimëve.		

► **Tabela A2.6. Veprimtaritë bujqësore që nuk duhet të kryhen nga fëmijët**

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Transporti i pajisjeve vaditëse (pompa, tuba etj.).	Pesha të rënda. Mjete të ndryshme transporti.	Lëndime të mundshme nga përdorimi i mjeteve të ndryshme transportuese. Lodhje dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Deformimet e trupit.
Manipulimi i pompave të ujitjes elektrike ose me naftë.	Rrezik elektrik. Rreziku nga përdorimi i karburantit.	Lëndime të ndryshme nga energjia elektrike ose karburanti i përdorur në pompat e ujitjes.
Puna me pesticide.	Rreziqet e ekspozimit.	Lëndime të ndryshme.
Qëndrimi pranë kanaleve ujore apo puseve të thella që shërbejnë si burim uji.	Kanalet e ujit. Puset.	Lëndime të ndryshme nga rrëshqitja, deri në fatalitet. Trauma të ndryshme.

► **Tabela A2.7. Aktivitetet e ndaluara metë plehra**

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Shpërndarja e plehrave.	Bartja e plehrave nga era. Mbajtja e peshave të rënda. Orë të gjata pune.	Helmimi i mundshëm nga substancat që përmbajnë plehra minerale. Deformimet e trupit. Lodhje e madhe.
Makinat e drejtimit dhe të trajtimit për shpërndarjen e plehrave.	Makina për shpërndarjen e plehrave.	Dëmtime, deri në fatalitet, nga aksidente të mundshme.
Transporti i plehrave (minerale ose organike).	Mjetet e transportit. Pesha të rënda.	Dëmtime, deri në fatalitet, nga aksidente të mundshme. Lodhje dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Deformimet e trupit.
Ngjitja dhe servisi i makinerive për shpërndarjen e plehrave.	Pesha të rënda. Mjete për fiksimin ose riparimin e makinerive.	Lëndimet fizike të gjymtyrëve. Lodhje dhe dhimbje të muskujve dhe kyçeve. Deformimet e trupit.

► Tabela A2.8. Rreziqet në aktivitetet pyjore

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Përdorimi i lëndës drusore në pyje.	Funksionim me makineri (traktor, kamion) në terrene të papërshtatshme. Përdorimi i mjeteve të mprehta dhe të rrezikshme për prerjen e drurit (sharrë elektrike me zinxhir, sëpata, pyka, etj.). Orë të gjata pune. Kafshët e egra, insektet, gjarpërinjtë. Ekspozimi ndaj kushteve të papërshtatshme atmosferike. Pesha të rënda.	Dëmtime deri në fatalitet nga drejtimi dhe kontrolli i dobët i makinerive të përdorura për tërheqjen dhe transportin e lëndës drusore. Lëndime të ndryshme nga mjetet e përdorura për prerje. Dëmtime, deri në fatalitet, nga rënia e trungjeve dhe degëve të thata. Lëndime të ndryshme nga rrëshqitja, nga rrugët që janë të vështira për t'u kaluar për të tërhequr dhe mbajtur trungje të prera. Plagë të ndryshme nga gjembat e pemëve. Lëndimet nga sulmet e kafshëve të egra, helmimi nga pickimi i gjarpërve ose infeksionet nga pickimet e insekteve të ndryshme. Trauma nga frika e përhershme nga kafshët e egra dhe gjarpërinjtë. Irritim i lëkurës, çrregullime diarreike, të vjella, dehidrim dhe goditje nga dielli.
Tërheqja dhe transportimi i materialeve të drurit.		Dëmtime deri në fatalitet nga drejtimi dhe kontrolli i dobët i makinerive të përdorura për tërheqjen dhe transportin e lëndës drusore. Lëndime të ndryshme të muskujve dhe/ose kockave nga bartja e drurit të rëndë.
Përpunimi primar dhe dytësor i drurit.	Pajisje dhe makineri për përpunimin primar dhe dytësor të drurit. Pluhuri. Zhurma.	Lëndime të ndryshme nga mjetet e përdorura për përpunim. Probleme me sistemin e frymëmarrjes. Dëmtimi i shikimit dhe/ose dëgjimit, etj.
Puna në silvikulturë në pyje, pyllëzim dhe mbrojtje nga zjarri dhe sëmundjet.	Përdorimi i mjeteve të mprehta. Mbajtja e peshave të rënda. Lëvizjet e përsëritura. Qëndrimi në pozicione të papërshtatshme gjatë operacionit. Zjarret në pyje.	Çrregullime muskulare Lëndime të ndryshme të gjymtyrëve nga mjetet e punës. Djegia nga zjarri. Asfiksia nga tymi.
Grumbullimi i produkteve jo drunore në pyje (bimë mjekësore, aromatike dhe fruta mali).	Qëndrimi vetëm në pyll për periudha të gjata kohore. Lëvizja në terrene të papërshtatshme gjatë grumbullimit të produkteve jo drusore. Sulmet nga kafshët e egra. Kafshimet nga insektet e ndryshme, gjarpërinjtë. Kushtet atmosferike.	Lëndime të ndryshme nga rrëshqitja. Lëndimet nga sulmet e kafshëve të egra, helmimi nga pickimi i gjarpërve ose infeksionet nga pickimet e insekteve të ndryshme. Trauma nga frika e përhershme nga kafshët e egra ose gjarpërinjtë. Lodhje e madhe. Dëmtimi i muskujve dhe kockave.
Aktivitete në gjuetinë dhe kultivimin e kafshëve të egra.	Armët. Kurthe. Sulmet nga kafshët e egra. Pesha të rënda Sëmundjet e kafshëve të egra.	Dëmtime nga armët e gjahut, deri në fatalitet. Lëndimet nga kurthe. Lëndimet nga kafshët e egra. Lëndimet e muskujve ose organeve të tjera si rezultat i mbajtjes së peshave të rënda. Deformimet e trupit. Trauma psikologjike. Epidemitë dhe sëmundjet nga kafshët e egra.

► Tabela A2.9. Aktivitetet e ndaluara në infrastrukturën organike

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Mbledhja e bimëve aromatikë mjekësore në pyje.	Qëndrimi vetëm për një kohë të gjatë në pyll. Terreni i papërshtatshëm. Sulmet nga kafshët e egra, pickimet nga insektet dhe gjarpërinjtë e ndryshëm.	Lëndime të ndryshme nga rrëshqitja dhe nga rrugët e vështira për t'u kaluar. Lëndimet nga sulmet e kafshëve të egra, helmimi nga pickimi i gjarpërit ose infeksionet nga pickimet e insekteve të ndryshme. Trauma nga frika e përhershme nga kafshët e egra dhe gjarpërinjtë. Lodhje e madhe. Dëmtimi i muskujve dhe kockave.
Përgatitja e tokës për mbjellje.	Përdorimi i makinerive bujqësore. Zhurmë me zë të lartë. Qëndrim i gjatë në fushë/ekspozim ndaj kushteve të pafavorshme të motit.	Dëmtime deri në fatalitet nga drejtimi i keq dhe kontrolli i makinerive bujqësore. Dëmtimi i dëgjimit. Irritim i lëkurës, çrregullime diarrike, të vjella, dehidrim dhe goditje nga dielli.
Transporti i produkteve.	Përdorimi i makinerive Pështa të rënda	Dëmtime deri në fatalitet nga drejtimi i keq dhe kontrolli i makinerive bujqësore. Lëndimet e muskujve ose organeve të tjera si rezultat i mbajtjes së peshave të rënda.
Përpunimi i produkteve organike.	Tharëse të produkteve organike. Pajisjet e mprehta të përpunimit.	Lëndimet nga tharëset dhe pajisjet e tjera të përdorura për tharje dhe përpunim.

► Tabela A2.10. Aktivitetet e ndaluara në agropërpunim

Aktiviteti	Rrezik	Efektet në shëndetin e fëmijëve
Transporti i lëndës së parë për përpunim.	Përdorimi i automjeteve. Pështa të rënda.	Aksidentet me automjete. Lëndime të ndryshme (si pasojë e mbajtjes së peshave të rënda), me pasojë afatgjatë për fëmijën.
Bartja e produkteve të ndryshme të përpunuara.		
Puna me pajisjet e përpunimit.	Mullinj bluarje, prerëse të ndryshme.	Lëndime të ndryshme deri në fatalitet.
Punoni me energjinë që furnizon pajisjet.	Rreziqet elektrike.	Lëndime të ndryshme elektrike.
Servisimi i pajisjeve.	Rrezik për lëndime të ndryshme fizike.	Lëndimet nga pajisjet që mund të jenë mjaft delikate në njësitë e përpunimit.
Puna në thertore dhe përpunimi i mishit.	Mjetet e përdorura për therje. Ekspozimi ndaj procesit të therjes. Pështa të rënda.	Amputime dhe lëndime të gjymtyrëve. Trauma psikologjike. Lëndime të ndryshme (si pasojë e manipulimit me peshë të madhe), me pasojë afatgjatë për fëmijën.

Shtojca 3. Udhëzues diskutimi në fokus grup për fëmijë

Udhëzues diskutimi për fokus grupet me fëmijët në lidhje me punën bujqësore dhe përfshirjen e fëmijëve, rreziqet dhe mundësitë

Qëllimi: Të kuptojmë përfshirjen e fëmijëve në punët bujqësore dhe si ndikon në zgjedhjet e jetës së trashëgimtarëve, mundësitë, si dhe në mirëqenien e tyre fizike dhe mendore.

Kohëzgjatja: Përafërsisht 1.5-2 orë

Vendndodhja: Të vendoset

Numri i pjesëmarrësve: 6–8 pjesëmarrës për fokus grup

Prezantimi

Mirë [mëngjes/pasdite/mbrëmje]. Emri im është [emri i moderatorit], dhe jam këtu me IDRA Research and Consulting – Kosova, një kompani private e tregut dhe kërkimeve sociale.

Sot po zhvillojmë një fokus grup për Organizatën Ndërkombëtare të Punës në Kosovë dhe jemi të interesuar të dëgjojmë për rutinat tuaja të përditshme, punën, shkollën dhe qasjen në aktivitete shëndetësore dhe sociale.

Ne duam të theksojmë se nuk ka përgjigje të sakta ose të gabuara, dhe ne jemi të interesuar për mendimet dhe përvojat tuaja personale. Përgjigjet tuaja do të mbahen konfidenciale, ndaj ju lutemi mos ngurroni të jeni sa më të hapur dhe të sqartë.

Për të filluar, le të prezantojmë veten dhe të krijojmë një atmosferë komode dhe mikpritëse. Do të fillojmë me disa pyetje ngrohëse për hobi dhe moshën tuaj, për t'u njohur më mirë me njëri-tjetrin.

Lojëra

Për FG-të me fëmijë të moshës 10-14 vjeç: Lojë me vizatim: Jepuni fëmijëve letra dhe shkurtesa me ngjyra dhe kërkojuni të vizatojnë një pikturë të ditës së tyre të zakonshme. Nxitini ata të përfshijnë gjithçka që bëjnë, duke përfshirë aktivitetet në shkollë, në shtëpi dhe në fusha. Pasi të kenë mbaruar, kërkojuni të shpjegojnë vizatimet e tyre dhe të identifikojnë çdo pjesë të ditës së tyre që u pëlqen ose i duket sfiduese. Kjo mund të ndihmojë në zbulimin e çdo shqetësimi që mund të kenë në lidhje me përfshirjen e tyre në punët bujqësore.

Për FG me fëmijë të moshës 15-18 vjeç: Tregim: Kërkojuni adoleshentëve të tregojnë një histori për diçka që u ka ndodhur kohët e fundit. Kjo mund të japë njohuri për jetën dhe aktivitetet e tyre të përditshme, si dhe për interesat dhe shqetësimet e tyre.

Diskutim:

1. Cilat janë disa nga lojërat ose aktivitetet që ju pëlqen të luani ose të bëni gjatë kohës së lirë? A ju pëlqen të luani lojëra që përfshijnë vrapim, si etiketë apo futboll? Apo preferoni lojëra më të qeta, si leximi i librave apo bërja e enigmave?
2. A mund të më përcillni ditën tuaj të zakonshme, që nga koha kur zgjoheni deri në shtrat? Çfarë bëni zakonisht gjatë ditës? A keni ndonjë rutinë apo orar të caktuar që ndiqni?
3. A shkoni në shkollë dhe nëse po, cila është lënda juaj e preferuar? A ka ndonjë temë të veçantë që ju duket vërtet interesante apo emocionuese për të mësuar?

4. A e keni ndihmuar ndonjëherë familjen tuaj me ndonjë punë në fermë apo në ara? Ndoshta keni ndihmuar me mbjelljen ose korrjen e të lashtave, ose ushqyerjen e kafshëve në fermë? Si ndiheni për të bërë këtë punë?
5. Ju pëlqen të kaloni kohë jashtë apo brenda? Nëse ju pëlqen të jeni jashtë, çfarë lloj gjërash ju pëlqen të bëni? Ndoshta ju pëlqen të ngasni biçikleta, të luani me miqtë tuaj ose të eksploroni natyrën?
6. Çfarë lloj librash ju pëlqen të lexoni, apo çfarë shfaqje televizive ju pëlqen të shikoni? A keni ndonjë personazh të preferuar ose histori që ju pëlqen të ndiqni?
7. A jeni lënduar ndonjëherë gjatë lojës apo punës? Çfarë ndodhi dhe si e trajtuat atë? A i treguat një të rrituri për dëmtimin apo u përpoqët ta rregulloni vetë?
8. A keni ndonjë përgjegjësi apo punë në shtëpi, si të ndihmoni me gatimin apo pastrimin? Si ndiheni për këto punë? A mendoni se është e rëndësishme të ndihmoni në shtëpi?
9. Nëse ndonjëherë sëmureni ose lëndoheni, a keni qasje në kujdesin shëndetësor? A ju është dashur ndonjëherë të shkoni te mjeku ose spitali për trajtim mjekësor? Si u ndjetë për përvojën?
10. A shqetësoheni ndonjëherë për të qenë të sigurt ndërsa punoni në ara ose në fermë? Si të siguroheni që jeni të kujdesshëm dhe të qëndroni të sigurt ndërsa punoni ose luani jashtë?

Shtojca 4. Udhëzues diskutimi në fokus grup me prindërit

Udhëzues diskutimi për fokus grupet me prindërit në lidhje me punën bujqësore dhe përfshirjen e fëmijëve, rreziqet dhe mundësitë

Qëllimi: Të kuptojmë përfshirjen e përfshirjen e fëmijëve në punën bujqësore dhe si ndikon në zgjedhjet e tyre të jetës, mundësitë, si dhe mirëqenien e tyre fizike dhe mendore

Kohëzgjatja: përafërsisht 1.5-2 orë

Vendndodhja: Të vendoset

Numri i pjesëmarrësve: 6-8 pjesëmarrës për fokus grup

Prezantimi:

Mirë [mëngjes/dita/mbrëma]. Emri im është [emri i moderatorit], dhe jam këtu me IDRA Research and Consulting - Kosova, një kompani private e hulumtimeve të tregut dhe sociale.

Sot po zhvillojmë një fokus grup (ose intervistë) për Organizatën Ndërkombëtare të Punës në Kosovë dhe jemi të interesuar të dëgjojmë mendimin dhe njohuritë tuaja për fëmijët që janë të përfshirë në aktivitete bujqësore si mësues/ofrues i kujdesit shëndetësor/punonjës social/ përfaqësues i një komune.

Ne duam të theksojmë se nuk ka përgjigje të sakta ose të gabuara, dhe ne jemi të interesuar për mendimet dhe përvojat tuaja personale. Përgjigjet tuaja do të mbahen konfidenciale, ndaj ju lutemi mos ngurroni të jeni sa më të hapur dhe të sinqertë.

Për të filluar, le të prezantojmë veten dhe të krijojmë një atmosferë komode dhe mikpritëse. Do të fillojmë me disa pyetje ngrohëse për hobi, profesionin dhe moshën tuaj, për t'u njohur më mirë me njëri-tjetrin.

Diskutim

1. A mund të na tregoni më shumë për llojet e punëve bujqësore me të cilat merren fëmijët tuaj? A janë ata të përfshirë në kultivimin e kulturave, blegtorinë, peshkimin, pylltarinë apo lloje të tjera të punës?
2. Si e siguron mirëqenien e fëmijëve tuaj kur ata marrin pjesë në aktivitete bujqësore? A ka masa specifike që zbatoni për t'i mbrojtur ata nga ndonjë rrezik apo dëm i mundshëm?
3. A përdorin ndonjëherë fëmijët tuaj ndonjë pajisje në punën e tyre? Nëse po, çfarë lloj pajisjesh përdorin?
4. A ka ndonjë sfidë apo shqetësim të veçantë në lidhje me llojet specifike të punës bujqësore në të cilat marrin pjesë fëmijët tuaj? Si e siguron që masat e duhura janë vendosur për të mbrojtur fëmijët tuaj nga rreziqet ose vështirësitë e mundshme që mund të hasin?
5. A mendoni se arsimimi është i rëndësishëm për të ardhmen e fëmijëve tuaj? A është diçka që ju e keni prioritet në jetën e tyre?
6. Sa shpesh shkojnë fëmijët tuaj në shkollë? A ka ndonjë arsye apo vështirësi specifike që ndonjëherë i pengon ata të ndjekin mësimin/shkollën rregullisht?
7. Sipas mendimit tuaj, cilat mund të jenë pasojat e mundshme të qasjes së kufizuar në arsim për fëmijët e angazhuar në punë bujqësore? Si mendoni se mund të ndikojë në mundësitë e tyre në të ardhmen?
8. Si siguroheni që fëmijët tuaj të ndjekin rregullisht shkollën duke u përfshirë edhe në punë bujqësore? A ka ndonjë sfidë me të cilën përballeni në balancimin e punës së tyre dhe ndjekjes së shkollës?

9. Duke shikuar nga e ardhmja, si mendoni se arsimimi do të ndikojë në jetën e fëmijëve tuaj në planin afatgjatë? Çfarë shpresash apo aspiratash keni për të ardhmen e tyre duke pasur parasysh përfshirjen e tyre në punë bujqësore dhe mundësitë e tyre arsimore?
10. A jeni përballur ndonjëherë me ndonjë sfidë në qasjen e shërbimeve shëndetësore për fëmijët tuaj gjatë kohës që ata ishin të angazhuar në punë bujqësore? Si i kaloni këto sfida?
11. A diskutoni rreziqet dhe përfitimet e mundshme të punës bujqësore me fëmijët tuaj përpara se të fillojnë të punojnë në këtë fushë? Si i përfshini ata në vendimmarrje lidhur me përfshirjen e tyre në punët bujqësore?
12. A kanë përjetuar ndonjëherë fëmijët tuaj lëndime apo aksidente gjatë punës në bujqësi? Çfarë masash keni marrë për të adresuar këto incidente?
13. A jeni në dijeni të ligjeve dhe rregulloreve të punës së fëmijëve në lidhje me punën bujqësore? Si siguroheni që jeni në përputhje me këto ligje?
14. Si i balanconi përfitimet e përfshirjes së fëmijëve tuaj në punë bujqësore me sigurinë dhe mirëqenien e tyre? A ka ndonjë shqetësim apo sfidë specifike me të cilën përballeni në këtë akt balancues?
15. Si siguroheni që fëmijët tuaj të kenë pushim, ushqim dhe nevoja të tjera bazike gjatë punës në bujqësi? A ka ndonjë sfidë specifike me të cilën përballeni në përmbushjen e këtyre nevojave?
16. Për familjet e përfshira në kultivimin e kulturave, në cilat punë specifike angazhohen fëmijët tuaj? A marrin pjesë në mbjellje, ujitje, heqjen e barërave të këqija apo korrje?
17. Për familjet e përfshira në blegtori, çfarë punësh specifike angazhohen fëmijët tuaj me kafshët? A ndihmojnë me ushqimin, pastrimin apo mjeljen?
18. Për familjet e përfshira në peshkim ose akuakulturë, çfarë punësh specifike angazhohen fëmijët tuaj në varka ose në zonat e peshkimit? A ndihmojnë ata me vendosjen ose nxjerrjen e rrjetave, klasifikimin e peshkut ose pastrimin e varkave?
19. Për familjet e përfshira në pylltari ose prerje, çfarë punësh specifike angazhohen fëmijët tuaj në pyje ose zona pyjore? A ndihmojnë në mbledhjen e druve të zjarrit, pastrimin e furçës apo vjeljen e lëndës drusore?
20. A keni marrë ndonjëherë ndonjë trajnim ose udhëzim se si t'i përfshini fëmijët tuaj në mënyrë të sigurt dhe të përshtatshme në punët bujqësore? Nëse po, cilat burime ose mbështetje i keni gjetur më të dobishme?

Shtojca 5. Udhëzues diskutimi në fokus grup me palët e interesit

Udhëzues diskutimi për grupet e fokusit me akterë të tjerë në lidhje me punën bujqësore dhe përfshirjen e fëmijëve, rreziqet dhe mundësitë

Qëllimi: Të kuptojmë përfshirjen e përfshirjen e fëmijëve në punën bujqësore dhe si ndikon në zgjedhjet e tyre të jetës, mundësitë, si dhe mirëqenien e tyre fizike dhe mendore

Kohëzgjatja: përafërsisht 1.5-2 orë

Vendndodhja: Të vendoset

Numri i pjesëmarrësve: 6-8 pjesëmarrës për fokus grup

Prezantimi

Mirë [mëngjes/pasdite/mbrëmje]. Emri im është [emri i moderatorit], dhe jam këtu me IDRA Research and Consulting – Kosova, një kompani private e tregut dhe kërkimeve sociale.

Sot po zhvillojmë një fokus grup (ose intervistë) për Organizatën Ndërkombëtare të Punës në Kosovë, dhe jemi të interesuar të dëgjojmë mendimin dhe njohuritë tuaja, si mësues/ofrues i kujdesit shëndetësor/punonjës social/përfaqësues i një komune, për fëmijët që janë të përfshirë në veprimtari bujqësore

Ne duam të theksojmë se nuk ka përgjigje të sakta ose të gabuara, dhe ne jemi të interesuar për mendimet dhe përvojat tuaja personale. Përgjigjet tuaja do të mbahen konfidenciale, ndaj ju lutemi mos ngurroni të jeni sa më të hapur dhe të sinqertë.

Për të filluar, le të prezantojmë veten dhe të krijojmë një atmosferë komode dhe mikpritëse për t'u njohur më mirë me njëri-tjetrin.

Diskutim

1. A mund të përshkruani praktikat tipike bujqësore në Kosovë?
2. A përfshihen fëmijët zakonisht në punë bujqësore në Kosovë?
3. Cilat janë punët e zakonshme në të cilat përfshihen fëmijët kur bëhet fjalë për punët bujqësore?
4. Cilat janë grupmoshat e fëmijëve që zakonisht punojnë në bujqësi?
5. A ka ligje apo politika në fuqi për të rregulluar punën e fëmijëve në bujqësi në Kosovë? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
6. Cilat janë sfidat kryesore me të cilat përballen fëmijët që punojnë në bujqësi në Kosovë?
7. A ka ndonjë përfitim për fëmijët që punojnë në bujqësi? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
8. A ka ndonjë dallim në llojet e punës në të cilat merren djemtë dhe vajzat kur bëhet fjalë për punët bujqësore?
9. A ka dallime në rreziqet me të cilat përballen djemtë dhe vajzat që punojnë në bujqësi?
10. Cilat janë disa nga rreziqet shëndetësore që lidhen me përfshirjen e fëmijëve në punë bujqësore?
11. A ka ndonjë rrezik specifik me të cilin përballen fëmijët që punojnë në aktivitete pyjore?
12. Si mund të reduktojmë rreziqet me të cilat përballen fëmijët që punojnë në bujqësi dhe pylltari?

13. A ka ndonjë program apo iniciativë për trajtimin e punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari në Kosovë? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
14. Si mund të rrisim ndërgjegjësimin për rreziqet dhe pasojat negative të punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari?
15. Cilat janë disa nga praktikatat më të mira për angazhimin e fëmijëve në bujqësi dhe pylltari në një mënyrë të sigurt dhe të përgjegjshme?
16. Si mund të sigurohemi që fëmijët që punojnë në bujqësi dhe pylltari të marrin arsim dhe të jenë në gjendje të ndjekin shkollën rregullisht?
17. Çfarë roli mund të luajnë qeveria, organizatat e shoqërisë civile dhe sektori privat në trajtimin e punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari?
18. A ka ndonjë gjë tjetër që dëshironi të shtoni në lidhje me këtë temë?

Shtojca 6. Pyetësi i rastit të studimit

Pyetësor për rastet e studimit me fëmijët në lidhje me punën bujqësore dhe përfshirjen e fëmijëve, rreziqet dhe mundësitë

Kohëzgjatja: përafërsisht 1.5-2 orë

Vendndodhja: Të vendoset

Numri i pjesëmarrësve: 6-8 pjesëmarrës për fokus grup

Prezantimi:

Mirë [mëngjes/pasdite/mbrëmje]. Emri im është [emri i moderatorit], dhe jam këtu me IDRA Research and Consulting – Kosova, një kompani private e tregut dhe kërkimeve sociale.

Sot po e zhvillojmë këtë diskutim kokë më kokë si pjesë e një projekti që kemi me Organizatën Ndërkombëtare të Punës në Kosovë dhe jemi të interesuar të dëgjojmë për rutinat tuaja të përditshme, punën, shkollën dhe qasjen në aktivitetet shëndetësore dhe sociale.

Ne duam të theksojmë se nuk ka përgjigje të sakta ose të gabuara, dhe ne jemi të interesuar për mendimet dhe përvojat tuaja personale. Përgjigjet tuaja do të mbahen konfidenciale, ndaj ju lutemi mos ngurroni të jeni sa më të hapur dhe të sqartë.

Për të filluar, ndoshta mund të më tregoni më shumë se kush jeni, në cilën klasë jeni, cilat janë hobi, çfarë ju pëlqen të bëni për argëtim dhe çdo gjë tjetër që mund të dëshironi të ndani.

Diskutim

1. A mund të më tregoni ditën tuaj të zakonshme, që nga koha kur zgjoheni deri në shtrat? Çfarë bëni zakonisht gjatë ditës? A keni ndonjë rutinë apo orar të caktuar që ndiqni?
2. A shkoni në shkollë dhe nëse po, cila është lënda juaj e preferuar? A ka ndonjë temë të veçantë që ju duket vërtet interesante apo emocionuese për të mësuar?
3. A ju mungon ndonjëherë shkolla? Nëse po, cilat janë arsyt e mungesës së shkollës?
4. A e keni ndihmuar ndonjëherë familjen tuaj me ndonjë punë në fermë apo në ara? Ndoshta keni ndihmuar me mbjelljen ose korrjen e të lashtave, ose ushqyerjen e kafshëve në fermë? Si ndiheni për të bërë këtë punë?
5. A përdoren kimikate ose pesticide në aktivitetet bujqësore ku merrni pjesë? Nëse po, si i trajtoni ato dhe a keni ndonjë masë mbrojtëse?
6. A punoni vetëm apo me fëmijë apo të rritur të tjerë? Si i koordinoni punët dhe përgjegjësitë?
7. Çfarë ju pëlqen ose çfarë ju pëlqen të punoni në bujqësi? A ka ndonjë gjë që nuk ju pëlqen apo ju duket sfiduese në lidhje me të?
8. Ju pëlqen të kaloni kohë jashtë apo brenda? Nëse ju pëlqen të jeni jashtë, çfarë lloj gjërash ju pëlqen të bëni? Ndoshta ju pëlqen të ngasni biçikleta, të luani me miqtë tuaj ose të eksploron natyrën?
9. Çfarë lloj librash ju pëlqen të lexoni, apo çfarë shfaqje televizive ju pëlqen të shikoni? A keni ndonjë personazh të preferuar ose histori që ju pëlqen të ndiqni?
10. A jeni lënduar ndonjëherë gjatë lojës apo punës? Çfarë ndodhi dhe si e trajtuat atë? A i treguat një të rrituri për dëmtimin apo u përpoqët ta rregulloni vetë?

11. A keni ndonjë përgjegjësi apo punë në shtëpi, si të ndihmoni me gatimin apo pastrimin? Si ndiheni për këto punë? A mendoni se është e rëndësishme të ndihmoni në shtëpi?
12. Nëse ndonjëherë sëmurëni ose lëndoheni, a keni qasje në kujdesin shëndetësor? A ju është dashur ndonjëherë të shkoni te mjeku ose spitali për trajtim mjekësor? Si u ndjetë për përvojën?
13. A shqetësoheni ndonjëherë për të qenë të sigurt ndërsa punoni në ara ose në fermë? Si të siguroheni që jeni të kujdesshëm dhe të qëndroni të sigurt ndërsa punoni ose luani jashtë?
14. A jeni në dijeni të ndonjë rreziku shëndetësor që lidhet me punët bujqësore që kryeni? Nëse po, cilat janë ato dhe si mbron veten nga këto rreziqe?
15. A keni marrë ndonjëherë trajnime se si të praktikoni punë të sigurt në bujqësi? Nëse po, kush ju ofroi trajnimin?

Shtojca 7. Pyetjet e intervistës për FG-të dhe IIK-të

Udhëzues diskutimi për grupet e fokusit me akterë të tjerë në lidhje me punën bujqësore dhe përfshirjen e fëmijëve, rreziqet dhe mundësitë

Qëllimi: Të kuptojmë përfshirjen e përfshirjen e fëmijëve në punën bujqësore dhe si ndikon në zgjedhjet e tyre të jetës, mundësitë, si dhe mirëqenien e tyre fizike dhe mendore

Kohëzgjatja e intervistës: rreth 40-45 minuta

Vendndodhja: Të vendoset

Prezantimi:

Mirë [mëngjes/pasdite/mbrëmje]. Emri im është [emri i moderatorit], dhe jam këtu me IDRA Research and Consulting - Kosova, një kompani private e tregut dhe kërkimeve sociale.

Sot po zhvillojmë një fokus grup (ose intervistë) për Organizatën Ndërkombëtare të Punës në Kosovë, dhe jemi të interesuar të dëgjojmë mendimin dhe njohuritë tuaja, si mësues/ofrues i kujdesit shëndetësor/punonjës social/përfaqësues i një komune, për fëmijët që janë të përfshirë në veprimtari bujqësore

Ne duam të theksojmë se nuk ka përgjigje të sakta ose të gabuara, dhe ne jemi të interesuar për mendimet dhe përvojat tuaja personale. Përgjigjet tuaja do të mbahen konfidenciale, ndaj ju lutemi mos ngurroni të jeni sa më të hapur dhe të sinqertë.

Për të filluar, le të prezantojmë veten dhe të krijojmë një atmosferë komode dhe mikpritëse.

Diskutim:

1. A ka ligje apo politika në fuqi për të rregulluar punën e fëmijëve në bujqësi në Kosovë? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
2. A ka politika apo programe që mbështesin punësimin e të rinjve në punë të denjë në bujqësi? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
3. Cilat janë sfidat kryesore me të cilat përballen fëmijët që punojnë në bujqësi në Kosovë?
4. A ka ndonjë përfitim për fëmijët që punojnë në bujqësi? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
5. A ka ndonjë dallim në llojet e punës në të cilat merren djemtë dhe vajzat kur bëhet fjalë për punët bujqësore?
6. A ka dallime në rreziqet me të cilat përballen djemtë dhe vajzat që punojnë në bujqësi?
7. Sipas jush, cilat janë disa nga rreziqet shëndetësore që lidhen me përfshirjen e fëmijëve në punë bujqësore?
8. Sipas jush, a ka ndonjë rrezik specifik me të cilin përballen fëmijët që punojnë në aktivitete pyjore?
9. Si mund të reduktojmë rreziqet me të cilat përballen fëmijët që punojnë në bujqësi dhe pylltari?
10. A ka ndonjë program apo iniciativë për trajtimin e punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari në Kosovë? Nëse po, a mund t'i përshkruani ato?
11. Si mund të rrisim ndërgjegjësimin për rreziqet dhe pasojat negative të punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari?

12. Cilat janë disa nga praktikat më të mira për angazhimin e fëmijëve në bujqësi dhe pylltari në një mënyrë të sigurt dhe të përgjegjshme?
13. Si mund të sigurohemi që fëmijët që punojnë në bujqësi dhe pylltari të marrin arsim dhe të jenë në gjendje të ndjekin shkollën rregullisht?
14. Çfarë roli mund të luajnë qeveria, organizatat e shoqërisë civile dhe sektori privat në trajtimin e punës së fëmijëve në bujqësi dhe pylltari?
15. A ka ndonjë gjë tjetër që dëshironi të shtoni në lidhje me këtë temë?

Shtojca 8. Pyetësi i anketës për familjet rurale

MODULI I SHQYRTIMIT

Këto pyetje synojnë të identifikojnë familjet e përfshira në një sërë aktivitete bujqësore për të përcaktuar nëse duhet vazhduar me anketën apo jo. Nëse një familje deklaron se nuk zotëron tokë ose nuk ka tokë me qira për qëllime bujqësore dhe nuk është përfshirë në aktivitete bujqësore, anketa nuk do të vazhdojë.

S1	A ka aktualisht familja në pronësi apo me qira ndonjë tokë për qëllime bujqësore?	1. Po 2. Jo
S2	A keni qenë ju ose dikush në familjen tuaj të përfshirë në ndonjë aktivitet bujqësor si mbjellja, korrja ose kujdesi për bagëtinë vitin e kaluar?	1. Po 2. Jo Nëse S1=2 ose S2=2, MOS VAZHDONI anketën!

MODULI D: INFORMACION DEMOGRAFIK I TË ANKETUARIT DHE PËRBËRJES SË EKONOMISË FAMILJARE

D1	Gjinia:	1. Burrë 2. Grua
D2	Sa vjeç jeni?	Përgjigje e hapur ____
D3	Cila është përkatësia juaj etnike?	1. Shqiptar/e 2. Serb/e 3. Boshnjak/e 4. Goran/e 5. Turk/e 6. Rom/e 7. Ashkali/ke 8. Egjiptian/e 9. Tjetër (ju lutem specifikoni): _____ 10. Nuk e di/Refuzoj të përgjigjem
D4	Cili është niveli më i lartë i arsimimit që keni përfunduar?	1. Nuk kam asnjë nivel arsimit të përfunduar 2. Shkolla fillore (klasa 1-5) 3. Shkolla e mesme e ulët (klasa 6-9) 4. Shkolla e mesme e lartë (klasa 10-12 ose 10-13) 5. Diplomë Bachelor ose ekuivalente 6. Diplomë pasuniversitare
D5	Cili është statusi juaj martesor?	1. Beqar/e 2. I/e martuar 3. I/e divorcuar 4. I/e ve
D6	A keni fëmijë?	1. Po 2. Jo
D6.1	Nëse D6=1 Sa fëmijë keni?	Përgjigje e hapure ____
D7	Sa njerëz jetojnë në këtë familje?	Përgjigje e hapur ____
D7.1	Bazuar në numrin e njerëzve që më thatë se jetojnë në këtë familje, a mund të më thoni përbërjen e familjes bazuar në numrin e fëmijëve 0-17 vjeç, numrin e të rriturve 18-64 vjeç dhe numrin e të moshuar 65 ose më shumë vjeç? Përbërja e familjes	1. Unë jetoj vetëm 2. Numri i fëmijëve (0-17 vjeç - duke përfshirë fëmijë të tjerë që mund të mos jenë të të anketuarit - p.sh., nipërit/mbesat/vëllai/motra) që jetojnë në familje: ____ 3. Numri i të rriturve (18-64 vjeç - duke përfshirë të anketuarin, nëse është e aplikueshme) ____ 4. Numri i të moshuarve (65+ vjeç - duke përfshirë të anketuarin, nëse është e aplikueshme) ____
D7.2	<i>*Si pjesë e kësaj ankete, ne kemi një modul të veçantë që përfshin pyetje rreth fëmijëve të përfshirë në punë bujqësore, të cilat do të pyeten për një fëmijë të caktuar në familje që është nga moshë 10 deri në 17 vjeç.</i> Ju lutem mund të më thoni emrat e fëmijëve që jetojnë në familje të kësaj moshe (10-17 vjeç)?	1. ____ 2. ____ 3. ____ 4. ____ <i>*shtoni sa më shumë rreshta që nevojiten bazuar në numrin e fëmijëve të deklaruar sipas</i> <i>*Zgjidhni një fëmijë në mënyrë të rastësishme për të cilin do të realizoni MODULIN B</i>

MODULI A: INFORMACION PËR AKTIVITETIN BUJQËSOR TË EKONOMIVE FAMILJARE

Ky modul është krijuar për të mbledhur informacion në lidhje me aktivitetin bujqësor të ekonomive familjare, duke përfshirë nëse ato merren me bujqësi për arsye mbijetese apo komerciale. Për më tepër, ne do të bëjmë pyetje të përgjithshme për fëmijët e familjes dhe çdo punëtor të punësuar të përfshirë në aktivitetet bujqësore, me qëllim që të vlerësojmë përhapjen e punës së fëmijëve në ekonomitë familjare të anketuara dhe në çdo fermë të lidhur me ekonomitë familjare.

A1	Në përgjithësi, kur bëhet fjalë për aktivitetet e ekonomisë së familjes tuaj në bujqësi dhe pylltari, me cilin nga qëllimet e mëposhtme besoni se përputhen më shumë?	1. Bujqësia për mirëqenie/ekonomi familjare (për familjen e ngushtë): bujqësia që është e fokusuar kryesisht në prodhimin e ushqimit të mjaftueshëm për konsumin e familjes, me pak ose aspak tepricë për shitje 2. Bujqësi për tregun lokal: bujqësi që prodhon si për konsum familjar, ashtu edhe për shitje ose tregti brenda komunitetit lokal 3. Agrobiznes: bujqësi që fokusohet kryesisht në prodhimin komercial, me qëllim të shitjes së produkteve për përfitim në një shkallë më të madhe, përtej komunitetit lokal.
A1.1	Cilat janë burimet kryesore të të ardhurave për familjen tuaj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Paga 2. Të ardhurat nga biznesi 3. Të ardhurat nga bujqësia 4. Të ardhurat nga investimet 5. Të ardhurat e qirasë 6. Programi i ndihmës sociale 7. Remitancat (para të dërguara nga anëtarët e familjes që jetojnë jashtë vendit) 8. Kreditë 9. Tjetër (ju lutem specifikoni): _____
A1.2	Mesatarisht, sa të ardhura gjeneron familja juaj çdo muaj nga burimet e saj kryesore të të ardhurave? <i>*të gjitha të ardhurat nga të gjithë anëtarët e familjes</i> <i>Këshillë: paratë që ju kanë mbetur pas pagesës së taksave dhe/ose kontributeve pensionale</i>	1. €0 - €249 2. 250 € - 399 € 3. 400 € - 799 € 4. 800 € - 1199 € 5. 1200 - 2000 € 6. 2000 € ose më shumë 7. Nuk e di/Refuzoj të përgjigjem
A1.3	Në cilin nga aktivitetet e mëposhtme është e angazhuar kjo familje për secilin nga llojet e bujqësisë? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Kultivimi i kulturave bimore 2. Rritja/Ruajtja e bagëtive 3. Peshkimi ose akuakultura 4. Pylltaria ose prerja e pyjeve 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A2	Nëse kultivoni kultura bimore (nëse A1.3=1), cilat lloje të kulturave kultivon familja juaj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Drithëra (p.sh., grurë, oriz, misër) 2. Bishtaja (p.sh., fasulet, thjerrëzat, qiqrat) 3. Perime 4. Fruta 5. Fara vajore (p.sh., soja, luledielli) 6. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A3	Nëse rritni/ruani bagëti (nëse A1.3=2), cilat lloje të bagëtive rrit/ruan familja juaj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Gjedhë 2. Dhi 3. Dele 4. Derra 5. Shpezë (p.sh., pula, rosat, patat, fllanzat) 6. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____

A4	Nëse merreni me peshkim ose akuakulturë (nëse A1.3=3), cilin nga llojet e mëposhtme të peshqve ose frutave të detit kap ose kultivon familja juaj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Peshq të lumenjve 2. Peshq të liqeneve 3. Peshq të bazenave ujqor artificial 4. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A5	Nëse merreni me pylltari (prerje të drunjëve apo mbledhje të frutave pyjore/jo-drusore (nëse A1=4), ju lutem zgjedhni aktivitetet me të cilat merret familja juaj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Dru për nxemje 2. Dru për industri të prodhimit/përpunimit të drurit 3. Produkte pyjore jo-drusore (p/sh këpurdha, manaferra) 4. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A6	Cilat janë sfidat më të mëdha me të cilat përballlet familja juaj për angazhimin në aktivitete bujqësore / pyjore? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Mungesa e qasjes në kredi ose financim 2. Kushte të pavolitshme për kredi 3. Mungesa e qasjes në lëndë të parë (inpute) (p.sh. fara, plehra, pesticide) 4. Qasja e kufizuar në treg dhe blerës 5. Mungesa e njohurive për hulumtim të tregut 6. Ndryshimet klimatike (p.sh. reshjet e shiut/breshëri/thatësia) 7. Mungesa e njohurive për menaxhim të dëmtuesve dhe sëmundjeve 8. Mungesa e njohurive apo aftësive për rritje të prodhimit dhe përdorimit të metodave të reja 9. Mungesa e kufizuar në sisteme të ujitjes 10. Mungesa e fuqisë punëtore 11. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A7	A jeni subvencionuar ndonjëherë nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) apo komuna me subvencione në formë të granteve apo pagesave direkte vitin e kaluar? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Po nga Ministria 2. Po nga Komuna 3. Jo nga asnjëra
A8	Nëse po (nëse A7=1 or 2), çfarë lloj grantesh apo pagesa direkte keni marrë vitin e kaluar? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Grante nga programet për zhvillimin rural (p.sh. zhvillimi i infrastrukturës, mbështetja e biznesit) 2. Pagesa direkte për sipërfaqe (p.sh. drithërat, plehra, nafta, bujqësia organike, vreshtaria) 3. Pagesa direkte për bagëti (p.sh. kafshët dhe produktet e kafshëve- qumështi, shpezët) 4. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A9	Sa ka qenë përkrahja nga këto subvencione- grante dhe pagesa direkte vitin e kaluar?	1. Më pak se 100 € 2. €100 - €500 3. 500 € - 1000 € 4. 1000 € - 5000 € 5. Më shumë se 5000 € 6. Nuk e di/Refuzoj të përgjigjem
A10	A shet familja juaj ndonjë nga produktet bujqësore ose pyjore që prodhon?	1. Po 2. Jo
A11	Nëse po (nëse A10=1), në cilin nga tregjet e mëposhtme i shet familja juaj produktet e saj? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Treg lokal (shet në fshat/komunë, në treg të gjelbërt) 2. Pika grumbulluese (markete, supermarket) 3. Treg rajonal (eksportin në shtetet e rajonit) 4. Eksport- treg të eksportit (eksportin në shtetet përtej rajonit) 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____

A12	Sa ditë në javë punoni në aktivitete bujqësore dhe pyjore familja juaj?	1 ditë 2 ditë 3 ditë 4 ditë 5 ditë 6 ditë 7 ditë
A13	Sa orë në ditë punon familja juaj zakonisht në këto aktivitete bujqësore dhe pyjore?	1. Deri në 8 orë në ditë 2. 10-12 orë në ditë 3. 13-15 orë në ditë 4. Më shumë se 15 orë në ditë
A14	Cila është moshë e anëtarëve të familjes të angazhuar në bujqësi/pyjore në këtë familje? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Anëtarët e rritur të familjes (18-64 vjeç) 2. Anëtarët e familjes që janë adoleshentë (13-17 vjeç) 3. Anëtarët e familjes që janë fëmijë (5-12 vjeç) 4. Të rritur të punësuar (18-64 vjeç) 5. Adoleshentë të punësuar (13-17 vjeç) 6. Fëmijë të punësuar (5-12 vjeç) 7. Anëtarët e moshuar të familjes (65 ose më shumë vjeç)
A15	Nëse A14=2, ose 3, ose 5, ose 6, Çfarë punë kryejnë anëtarët dhe/ose punonjësit e familjes adoleshentë dhe fëmijë në aktivitetet bujqësore ose pyjore të familjes? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Kultivimi i kulturave bimore (pemë, perime, kopësht, drithëra) 2. Rritja/ruajtja e bagëtive 3. Peshkimi apo akuakultura 4. Pylltari ose prerje 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A15.1	Nëse A15=1 Në cilat aktivitete janë të përfshirë adoleshentët dhe fëmijët në kultivimin e kulturave bimore? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Mbjellja dhe kujdesi për kulturat (p.sh. misër, grurë, pemë, perime) 2. Vjelja e të korrave (p.sh. vjelja e frutave ose perimeve, prerja e drithërave) 3. Aplikimi i pesticideve ose plehrave 4. Ujitja e kulturave 5. Lërimi ose punimi i tokës 6. Përdorimi i makinerive siç janë traktorë, kombajna ose pajisje të tjera bujqësore
A15.2	Nëse A15=2 Në cilat aktivitete janë të përfshirë adoleshentët dhe fëmijët në rritjen apo ruajtjen e bagëtive? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Pastrimi i stallave ose kotecëve të kafshëve 2. Mjelja e lopëve ose dhive 3. Kullotja e kafshëve 4. Ndihma në lindjet e kafshëve 5. Operimi me makineri siç janë makina mjelëse ose traktorë
A15.3	Nëse A15=3 Në cilat aktivitete janë të përfshirë adoleshentët dhe fëmijët në peshkim apo akuakulturë? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Vendosja dhe monitorimi i pajisjeve të peshkimit (p.sh. rrjeta, kurthe, linja) 2. Klasifikimi dhe përpunimi i peshkut ose krijesave të tjera ujore 3. Pastrimi dhe mirëmbajtja e pajisjeve të peshkimit 4. Ndihma në mirëmbajtjen e anijes 5. Operimi me varka ose anije të tjera peshkim
A15.4	Nëse A15=4 Në cilat aktivitete janë të përfshirë adoleshentët dhe fëmijët në pylltari? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Vjelja e lëndës drusore 2. Mirëmbajtja dhe riparimi i pajisjeve (p.sh. sharra me zinxhir, kamionë për prerje) 3. Pastrimi i furçave ose mbetjeve 4. Mbjellja e pemëve të reja 5. Ndihma me djegiet e kontrolluara 6. Operimi me makineri siç janë rrëshqitës ose buldozerë
A16	Nëse A14=2, ose 3, ose 5, ose 6, Në përgjithësi, a janë fëmijët dhe/ose adoleshentët që punojnë në familje (ose fermë) të përfshirë në aktivitetet e mëposhtme? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Trajtimi ose aplikimi i pesticideve 2. Përdorimi i makinerive të rënda 3. Përdorimi i mjeteve ose pajisjeve të mprehta 4. Punë në lartësi 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____

A17	Nëse A14=2, ose 3, ose 5, ose 6, A mendoni se ka ndonjë rrezik sigurie që lidhet me punët e kryera nga anëtarët e familjes adoles- hente dhe fëmijë dhe/ose punonjësit adoleshentë dhe fëmijë në këto aktivitete?	1. Po 2. Jo 3. I/e pasigurt
A18	Nëse A17=1 Cilat janë disa nga këto rreziqe? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Puna me mjete ose makineri të mprehta 2. Ekspozimi ndaj kimikateve ose pesticideve 3. Ngritja e objekteve të rënda 4. Puna në kushte ekstreme të motit 5. Ekspozimi ndaj rreziqeve të lidhura me kafshët (p.sh. kafshimet, shkelmimet, etj.) 6. Puna në lartësi 7. Puna në ujë (p.sh. rreziku i mbytjes) 8. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
A19	Nëse A14=2, ose 3, ose 5, ose 6, A ka ndonjë dallim gjinor në llojin e punës së kryer ose numrin e orëve të punës nga anëtarët e familjes adoleshente dhe fëmijë dhe/ose punonjësit adoleshentë dhe fëmijë në këto aktivitete?	1. Po, djemtë prirën të kryejnë punë të ndryshme dhe/ose të punojnë më gjatë se vajzat 2. Po, vajzat prirën të kryejnë punë të ndryshme dhe/ose të punojnë më gjatë se djemtë 3. Jo, nuk ka dallime gjinore në llojin e punës së kryer apo numrin e orëve të punuara 4. I/e pasigurt
A20	Nëse A14=2, ose 3 A kompensohen anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë për punën e tyre në aktivitetet bujqësore ose pyjore të familjes dhe nëse po, si?	1. Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë kompensohen me para 2. Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë kompensohen me të mira 3. Anëtarët e familjes adoleshentë dhe fëmijë nuk kompensohen drejtpërdrejt për punën e tyre me para ose me të mira, por me përvetësimin e aftësive 4. Punonjësit adoleshentë dhe fëmijë kompensohen me para 5. Punonjësit adoleshentë dhe fëmijë kompensohen me të mira 6. Punonjësit adoleshentë dhe fëmijë nuk kompensohen drejt- përdrejt për punën e tyre me para ose me të mira, por me përvetësimin e aftësive
A21	Nëse jo (nëse A20.1=2 ose 3 ose A20.2=2 ose 3) pse nuk paguhen? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejnë për ju/familjen tuaj:	1. Ata janë shumë të rinj 2. Ata janë anëtarë të familjes 3. Ata nuk janë punonjës të përhershëm 4. Ata po mësojnë aftësitë 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____

MODULI B: AKTIVITET BUJQËSORE TË FËMIJËVE NË FAMILJE DHE/OSE FERMË

Ky modul synon të mbledhë informacion mbi përfshirjen e një fëmije në aktivitetet shtëpiake që lidhen me punën bujqësore. Ai gjithashtu përfshin informacion mbi pajisjet mbrojtëse, ushqimin, qasjen në kujdesin shëndetësor dhe arsimin. Të dhënat e mbledhura do të mundësojnë që të bëhen krahasime bazuar në faktorë të ndryshëm si gjinia, moshën, rajoni dhe lloji i punës në të cilën është i angazhuar fëmija.

B1	Gjinia e [emri i fëmijës së përzgjedhur]:	1. Djalë 2. Vajzë
B2	Sa vjeç është [emri i fëmijës së përzgjedhur]?	Përgjigje e hapur _____
B3	A po shkon aktualisht në shkollë [emri i fëmijës së përzgjedhur]?	1. Po 2. Jo
B4	Nëse B3=1, në cilin nivel është aktualisht [emri i fëmijës së përzgjedhur]?	1. Shkolla fillore (klasa 1-5) 2. Shkolla e mesme e ulët (klasa 6-9) 3. Shkolla e mesme e lartë e rregullt (klasa 10-12 ose 10-13) 4. Shkolla e mesme e lartë profesionale (klasa 10-12)
B5	Nëse B3=1, në cilën klasë është aktualisht [emri i fëmijës së përzgjedhur]?	Përgjigje e hapur _____
B5.1	Nëse B3=1, A mungon [emri i fëmijës së përzgjedhur] në shkollë çdo javë?	1. Po 2. Jo
B5.2	Nëse B5.1=1 Sa shpesh [emri i fëmijës së përzgjedhur] mungon në shkollë?	1. Më pak se 1 ditë në javë 2. 1-2 ditë në javë 3. Më shumë se 2 ditë në javë
B5.3	Nëse B5.1=1 Pse [emri i fëmijës së përzgjedhur] mungon në shkollë? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Për të punuar në fermën familjare ose në ara 2. Mungesa e interesit për të ndjekur shkollën 3. Pamundësia për të paguar tarifat ose pajisjet shkollore 4. Probleme me distancën ose transportin 5. Sëmundje ose probleme shëndetësore 6. Përgjegjësitë familjare, siç janë kujdesi për vëllezërit e motrat më të vegjël ose anëtarët e moshuar të familjes 7. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B6	Çfarë punësh specifike kryen [emri i fëmijës së përzgjedhur] në aktivitetet bujqësore ose pyjore të familjes? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Kultivimi i kulturave bimore (pemë, perime, kopësht, drithëra) 2. Rritja/ruajtja e bagëtive 3. Peshkimi apo akuakultura 4. Pylltari ose prerje 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B6.1	Nëse B6=1 Si përfshihet [emri i fëmijës së përzgjedhur] në procesin e kultivimit të të korrave? Çfarë punësh specifike i kryen ai/ajo? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Mbjellja dhe kujdesi për kulturat (p.sh. misër, grurë) 2. Vjelja e të korrave (p.sh. vjelja e frutave ose perimeve, prerja e drithërave) 3. Aplikimi i pesticideve ose plehrave 4. Ujitja e kulturave 5. Lërimi ose punimi i tokës 6. Përdorimi i makinerive siç janë traktorë, kombajna ose pajisje të tjera bujqësore 7. Tjetër (ju lutem specifikoni): _____
B6.2	Nëse B6=2 Si përfshihet [emri i fëmijës së përzgjedhur] në rritjen e bagëtive në fermë? Çfarë punësh specifike i kryen ai/ajo? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Pastrimi i stallave ose kotecëve të kafshëve 2. Mjelja e lopëve ose dhive 3. Kullotja e kafshëve 4. Ndhima në lindjet e kafshëve 5. Operimi me makineri siç janë makina mjelëse ose traktorë 6. Tjetër (ju lutem specifikoni): _____
B6.3	Nëse B6=3 Si përfshihet [emri i fëmijës së përzgjedhur] në aktivitetet e peshkimit dhe akuakulturës? Çfarë punësh specifike i kryen ai/ajo? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Vendosja dhe monitorimi i pajisjeve të peshkimit (p.sh. rrjeta, kurthe, linja) 2. Klasifikimi dhe përpunimi i peshkut ose krijesave të tjera ujore 3. Pastrimi dhe mirëmbajtja e pajisjeve të peshkimit 4. Ndhima në mirëmbajtjen e anijes 5. Operimi me varka ose anije të tjera peshkimi 6. Tjetër (ju lutem specifikoni): _____

B6.4	Nëse B6=4 Si përfshihet [emri i fëmijës së përzgjedhur] në aktivitetet e pylltarisë dhe prerjes së pyjeve? Çfarë punësh specifike i kryen ai/ ajo? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Vjelja e lëndës drusore 2. Mirëmbajtja dhe riparimi i pajisjeve (p.sh. sharra me zinxhir, kamionë për prerje) 3. Pastrimi i furçave ose mbetjeve 4. Mbjellja e pemëve të reja 5. Ndhurma me djegiet e kontrolluara 6. Operimi me makineri siç janë rrëshqitës ose buldozerë 7. Tjetër (ju lutem specifíkoni): _____
B7	Në përgjithësi, a përfshihet [emri i fëmijës së përzgjedhur] në aktivitetet e mëposhtme? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Trajtimi ose aplikimi i pesticideve 2. Përdorimi i makinerive të rënda 3. Përdorimi i mjeteve ose pajisjeve të mprehta 4. Punë në lartësi 5. Tjetër (ju lutem specifíkoni): _____
B8	A mendoni se ka ndonjë rrezik sigurie që lidhet me punët e kryera nga [emri i fëmijës së përzgjedhur] në këto aktivitete?	1. Po 2. Jo 3. I/e pasigurt
B8.1	Nëse B8=1 Nëse ka shqetësime të perceptuara për shëndetin ose sigurinë, çfarë hapash po ndërmerren për t'i adresuar ato? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Ne kemi kërkuar trajtim mjekësor për çdo problem shëndetësor 2. Ne kemi marrë hapa për të reduktuar ose eliminuar rreziqet e sigurisë 3. Nuk është marrë asnjë masë 4. I/e pasigurt
B9	Sa orë në ditë punon zakonisht [emri i fëmijës së përzgjedhur] në këto aktivitete?	1. Më pak se 1 orë 2. 1-2 orë 3. 2-4 orë 4. 4-6 orë 5. 6-8 orë 6. Më shumë se 8 orë
B9.1	Sa ditë në javë [emri i fëmijës së përzgjedhur] punon zakonisht në këto aktivitete? <i>*e hapur (e para-koduar; nuk lexohen përgjigjet)</i>	1. 1 ditë 2. 2 ditë 3. 3 ditë 4. 4 ditë 5. 5 ditë 6. 6 ditë 7. 7 ditë (çdo ditë)
B10	Çfarë lloj uji pi zakonisht [emri i fëmijës së përzgjedhur] ndërsa punon në bujqësi?	1. Ujë të çeshmes 2. Ujë në shishe 3. Ujë bunari 4. Ujë lumi/liqeni 5. Ujë me rënie të lirë (burimi) 6. Tjetër (ju lutem specifíkoni): _____
B11	Sa shpesh i konsumon [emri i fëmijës së përzgjedhur] llojet e mëposhtme të ushqimit në javë? Frutat Perimet Mishin Bylmetin (produktet e qumështit) Drithërat Gricka (çokollatë, ëmbëlsira, torte, patate të skuqura, karamela, etj.) <i>*pyetni veçmas për çdo lloj ushqimi</i>	1. Kurrë 2. Shumë rrallë (më pak se një herë në muaj) 3. Rrallë (1-2 herë në javë) 4. Ndonjëherë (3-4 herë në javë) 5. Shpesh (5-6 herë në javë) 6. Çdo ditë
B12	A ka [emri i fëmijës së përzgjedhur] qasje në ndonjë nga pajisjet mbrojtëse të mëposhtme gjatë punës në bujqësi? Ju lutemi zgjedhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Doreza 2. Çizme ose këpucë me majë të mbyllura 3. Kapelë ose helmetë 4. Mbrojtje të syve (syze ose të ngjashme) 5. Maskë për fytyrë ose respirator 6. Asnjë nga të mësipërmet
B13	Nëse [emri i fëmijës së përzgjedhur] nuk ka qasje në disa ose ndonjë pajisje mbrojtëse, cila është arsyeja? Zgjidhni të gjitha ato që aplikohen:	1. Ne nuk mund ta përballojmë atë financiarisht 2. Ne nuk kemi qasje në dyqanet që shesin veshje mbrojtëse 3. Nuk mendojmë se është e nevojshme 4. Ai/ajo nuk dëshiron të mbajë veshje mbrojtëse 5. Të tjera (ju lutem specifíkoni): _____ 6. Ai/ajo ka qasje në të gjitha pajisjet mbrojtëse të përmendura (N/A)

B14	A ka familja qasje në një klinikë apo qendër shëndetësore afër?	1. Po 2. Jo
B15	Sa larg është klinika ose qendra shëndetësore më e afërt?	1. Më pak se 10 km 2. 10-20 km 3. Më shumë se 20 km
B16	A është lënduar ose sëmurë ndonjëherë [emri i fëmijës së përzgjedhur] pavarësisht nëse pak apo shumë) gjatë punës në bujqësi?	1. Po 2. Jo
B17	Nëse B16=1 Çfarë ishte lëndimi ose sëmundja që mori [emri i fëmijës së përzgjedhur]? Ju lutemi zgjidhni të gjitha ato që aplikohen nëse ai/ ajo është lënduar ose është sëmurë më shumë se një herë:	1. Prerje ose gërvishtje 2. Djegie 3. Kocka të thyera 4. Pëlkim/Ndrydhje ose tërheqje e muskullit 5. Plagë nga shpimi 6. Lodhje nga nxehtësia ose sulm nga nxehtësia 7. Ekspozim kimik ose helmim 8. Kafshim ose pickim nga kafshët 9. Lëndim i lidhur me pajisjet 10. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B18	Nëse B16=1 Cilat ishin shkaqet e lëndimit/ sëmundjes? Ju lutemi zgjidhni të gjitha ato që aplikohen nëse ai/ ajo është lënduar ose është sëmurë më shumë se një herë:	1. Përdorimi jo i duhur i pajisjeve ose mjeteve 2. Rrëshqitja ose rrëzimi 3. Sulm apo aksident nga kafshët 4. Ekspozimi kimik ose helmim 5. Ekspozimi ndaj nxehtësisë ose diellit 6. Stërlodhje ose lodhje 7. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B19	Nëse B16=1 A ka marrë fëmija ndonjë trajtim mjekësor për lëndimin?	1. Po, ka marrë trajtim mjekësor 2. Jo, nuk ka marrë trajtim mjekësor
B19.1	Nëse B19=2 Pse jo?	1. Nuk ka qendra mjekësore afër 2. Mungesa e transportit për në qendra mjekësore 3. Kostoja e trajtimit mjekësor është shumë e lartë 4. Lëndimi nuk ishte aq serioz sa të duhej trajtim mjekësor 5. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B20	A është [emri i fëmijës së përzgjedhur] trajnuar mbi sigurinë apo pajisje sigurie përpara se të lëndohet?	1. Po, është trajnuar për siguri si dhe ka marrë pajisje sigurie 2. Po, ai/ajo është trajnuar për siguri 3. Po, ai/ajo ka marrë pajisje sigurie 4. Nuk kemi ofruar trajnime apo pajisje sigurie
B21	A ndihmon [emri i fëmijës së përzgjedhur] me punët e tjera të brendshme të shtëpisë përveç punës në bujqësi dhe pylltari?	1. Po 2. Jo
B22	Nëse B21=1 Në cilën nga punët e brendshme të shtëpisë së mëposhtme ndihmon [emri i fëmijës së përzgjedhur] Ju lutemi zgjidhni të gjitha ato që vlejné për ju/familjen tuaj:	1. Gatimi i ushqimit (përfshirë përgatitjen e vakteve, prerjen e perimeve, etj.) 2. Pastrimi i shtëpisë (përfshirë fshirjen, pastrimin, larjen e enëve, etj.) 3. Kujdesi për rrobat (duke përfshirë larjen, tharjen, palosjen, etj.) 4. Kujdesi për vëllezërit e motrat më të vegjël (përfshirë ushqimin, larjen, lojën me ta, etj.) 5. Kujdesi për të moshuarit ose anëtarët e familjes me aftësi të kufizuara (përfshirë ndihmën për aktivitetet e përditshme, kryerjen e punëve, etj.) 6. Kopshtaria ose puna në oborr (duke përfshirë ujitjen e bimëve, barërat e këqija, shkurtimin, etj.) 7. Tjetër (ju lutemi specifikoni): _____
B23	Sa orë në ditë shpenzon [emri i fëmijës së përzgjedhur] për punët e brendshme të shtëpisë, përveç punës në bujqësi dhe pylltari?	1. Më pak se 1 orë 2. 1-2 orë 3. 2-4 orë 4. 4-6 orë 5. 6-8 orë 6. Më shumë se 8 orë

Shtojca 9. Mostra e detajuar e përzgjedhjes

Ky studim është kryer me një mostër të rastësishme prej 1,000 familjesh rurale në Kosovë, ku popullata e synuar është përbërë nga qytetarët që jetonin në zonat rurale. Sipas Regjistrimit të vitit 2011 të publikuar nga Agjencia e Statistikave të Kosovës, 60% e popullsisë së Kosovës banon në zonat rurale, me përafer-sisht 1,025,123 banorë nga total 1,708,538 banorë.

Qëllimi i anketës ishte të mblidhte informacion mbi punën e fëmijëve në bujqësi dhe kjo anketë në nivel familjeje u konsiderua një mjet i dobishëm për këtë qëllim. Anketa u krye nga anketues të trajnuar, të cilët vizituan familjet individuale me njësi të caktuara të mostrimit parësor (kjo pjesë shpjegohet detajisht te pjesa e metodologjisë së anketimit) dhe mblodhën informacione përmes intervistave ballë për ballë me anëtarët e rritur të familjes, si dhe përmes vëzhgimit të aktiviteteve të ekonomive familjare. Për të mbledhur informacion mbi punën e fëmijëve në bujqësi, anketa përfshiu pyetje në lidhje me numrin dhe moshat e fëmijëve në familje, aktivitetet e tyre të punës, llojin e punës në të cilën ishin të angazhuar, orët që punonin dhe kushtet në të cilat ata punonin. Për më tepër, pyetjet në lidhje me përfshirjen e familjes në prodhimin bujqësor, si lloji i kulturave të kultivuara, madhësia e fermës dhe fuqia punëtore, u përdorën për të ofruar një kontekst të vlefshëm për të kuptuar shtrirjen e punës së fëmijëve në bujqësi. Anketa u krye në konfidencialitet të plotë, duke siguruar që privatësia dhe siguria e të gjithë të anketuarve ishin të mbrojtura.

Shënime të përgjithshme mbi anketën:

- Për të marrë informacion mbi punën e fëmijëve në bujqësi, pyetjet në lidhje me numrin dhe moshat e fëmijëve në familje, aktivitetet e tyre të punës, llojin e punës që bënin, orët që punonin dhe kushtet në të cilat punonin u përfshinë në anketë. Për më tepër, pyetjet rreth përfshirjes së familjes në prodhimin bujqësor u përdorën për të kontekstualizuar shtrirjen e punës së fëmijëve në bujqësi në zonën përkatëse.
- Anketa përfshiu gjithashtu një modul specifik në lidhje me llojet e aktiviteteve të punës në të cilat ishte i angazhuar një fëmijë i caktuar në një familje, të cilit iu përgjigj i rrituri i përzgjedhur. Për t'iu përgjigjur modulit për një fëmijë të caktuar, është përdorur renditja e emrave të fëmijëve të moshës 10-17 vjeç në një familje dhe një nga fëmijët është zgjedhur në mënyrë të rastësishme. Fëmijët për të cilët i rrituri u përgjigj u konsideruan pjesë e popullatës së synuar për diskutimet në grupe të fokusit.

Shpërndarja e mostrës u nda si më poshtë:

Rajon	Përqindje	Intervistat n=1000
Prishtinë	23%	230
Gjakovë	17%	170
Prizren	14%	140
Mitrovicë	14%	140
Pejë	11%	110
Ferizaj	11%	110
Gjilan	10%	110
Total	100%	1000

Gjinia	Përqindja (të dhënat zyrtare)	Intervistat n=1000
Gratë	43.4%	434
Burra	56.6%	566
Total	100%	1000

Metodologjia e anketimit

Metodologjia e përdorur është mostrimi i grupeve shumëfazore me shtresim. U ndoqën disa faza:

Faza 1

- Përzgjedhja e njësisë së parë të monstrimit (NPM)
- Shtresimi (stratifikimi) sipas rajonit dhe urbanitetit

Faza 2

- Përzgjedhja e Njësive Familjare/NjSh (PNF)
- Metoda e rregulluar e rrugës së rastësishme

Faza 3

- Përzgjedhja e të anketuarit (Njësia përfundimtare e monstrimit)
- Metoda e përzgjedhjes sipas ditëlindjes së fundit

Më poshtë, çdo fazë shpjegohet në detaje:

Faza e parë: Përzgjedhja e njësive primare të kampionimit

Njësia e parë e monstrimit (NPM) ishin Zonat e Anketimit (ZA)⁶ siç përcaktoheshin nga Regjistrimi. Njësia e analizës (screening) ishin familjet në ZA të përzgjedhura. Për qëllime të monstrimit, NPM-të janë përdorur si zona gjeografike të përcaktuara nga qendrat e votimit/votimit. Këto zona të përcaktuara në mënyrë specifike në hartë shërbyen si grup gjeografik i kampionimit. Meqenëse Qendra e Votimit (QV) identifikon një zonë votimi, për lehtësinë e të shprehurit, në të gjithë këtë metodologji, "QV" ose "ZA" janë përdorur për të treguar zonat e votimit.

IDRA posedon databazën e të dhënave të QV-ve të Zgjedhjeve Qendrore në Kosovë. Zonat gjeografike të përfaqësuara nga QV-të janë gjithëpërfshirëse (*exhaustive*) dhe reciprokisht ekzkluzive (*mutually exclusive*). Baza e të dhënave përmban rreth 3500 QV dhe për çdo rast ka informacionin e mëposhtëm

- Qarku ku ndodhet QV,
- Bashkia ose Komuna ku ndodhet QV,
- Adresa e qendrës së votimit,
- Numri i votuesve të regjistruar,

⁶ Një Zonë Anketimi (ZA) është njësia statistikore më e vogël gjeografike e krijuar për një regjistrim të banesave dhe popullsisë. Për shembull, një EA mund të jetë një bllok qyteti, një fshat ose pjesë e një fshati, ose një grup fshatrash të vegjël. EA ka kufij të mirëpërcaktuar të identifikuar në një hartë.

Komisioni Qendror i Zgjedhjeve në Kosovë ka bërë publike edhe hartat e zonës që mbulon çdo QV. Çdo QV nuk mund të ketë më pak se 150 votues të regjistruar dhe jo më shumë se 1000 votues të regjistruar. Numri i ZA-ve të zgjedhura brenda çdo qarku ishte në përpjesëtim me numrin e familjeve brenda atij qarku dhe mori parasysh madhësinë totale të mostrimit prej 100 ZA. ZA-të u zgjedhën në mënyrë të rastësishme nga lista kombëtare derisa u arrit numri i mjaftueshëm në secilin rajon. Hartat e ZA-ve të përzgjedhura janë marrë nga IDRA para mbledhjes së mostrës.

Studimi përdori një metodologjike të rastësishme të probabilitet të shtresuar dy fazor në proporcion me madhësinë (PPS) (*tëo-stage stratified probability proportional to size (PPS) cluster randomized sampling methodology*) për të arritur në një mostër përfaqësuese. Në fazën e parë, u krye një shtresëzim sipas rajoneve dhe zonave urbane dhe rurale brenda çdo qarku. Në fazën e dytë, u zbatua një metodologji PPS bazuar në numrin e familjeve në shtresa për të zgjedhur ZA-të që mbulonin diku nga 70 deri në 150 familje në rrethet bashkiake. Brenda këtyre ZA-ve, grupet e një numri të caktuar familjesh u zgjedhën përmes mostrimit të thjeshtë të rastësishëm.

Njësitë e përzgjedhjes u propozuan të shtresoheshin sipas rendit të mëposhtëm:

- a. *Shtresimi/Stratifikimi sipas rajonit* – çdo rajon konsiderohej si një shtresë e veçantë. Numri i projektuar i ZA-ve u zgjedh rastësisht për secilën shtresë.
- b. *Shtresimi/Stratifikimi sipas ndarjes urbane-rurale* – ZA-të e përzgjedhura për secilin rajon u ndanë proporcionalisht me numrin e familjeve të vendosura në zonat e regjistrimit urban dhe rural për atë rajon specifik. Përqindjet mbi urbanitetin u kontrolluan me të dhënat e disponueshme për popullsinë për çdo rajon⁷. Në fund, zonat urbane u përjashtuan për përzgjedhje duke qenë se zonat rurale ishin objektivi i këtij studimi.

Probabilitet proporcional me madhësinë

Për zgjedhjen e ZA-ve përdoret Moduli Kompleksi i Mostrës i IBM SPSS 25. Ky modul i SPSS lejon shtresimin e tërthortë si sipas rajonit dhe urbanitetit. Këtu janë llogaritur probabilitetet e përfshirjes dhe peshat e mostrimit të fazës së parë.

Algoritmi i përdorur për zgjedhjen e zonave të numërimit është PPS-Systematic (ËOR⁸). Numri i popullsisë përdoret si MM (Matja e Madhësisë). Ky algoritëm u jep një shans më të lartë përzgjedhjeje atyre ZA-ve që kanë më shumë popullsi. Thënë ndryshe, zonat e populluara më të larta kanë një probabilitet më të madh për t'u përzgjedhur. ZA-të me një numër të vogël banorësh kanë gjithashtu një shans për përzgjedhje, por më të vogla se ZA-të 'më të dendura'.

Procedura PPS preferohet nga teknikat e tjera të përzgjedhjes si "from the pot" ose siç njihet në komunitetin statistikor, Kampionimi i thjeshtë i rastësishëm. SRS i jep çdo NPM-je një probabilitet të barabartë përzgjedhjeje, që do të thotë se grupimet e vogla kanë gjithashtu një shans 'të konsiderueshëm' për t'u përzgjedhur.

Faza e dytë: Përzgjedhja e familjeve

Pas përfundimit të përzgjedhjes së ZA-ve, filloi përzgjedhja e njësive të banimit. Për secilën nga ZA-të e përzgjedhura, u morën harta (elektronike dhe kopje fizike) dhe u përcaktua një pikënisje - një ndërtesë që dallohej lehtësisht dhe ishte lehtë e aksesueshme. Secilës prej këtyre pikave fillestare të zgjedhura, iu shtua një distancë dhe drejtim i zgjedhur rastësisht. Kjo u arrit duke inkorporuar dy variabla në bazën e të dhënave të ZA-ve të zgjedhura, përkatësisht Drejtimi dhe Distanca.

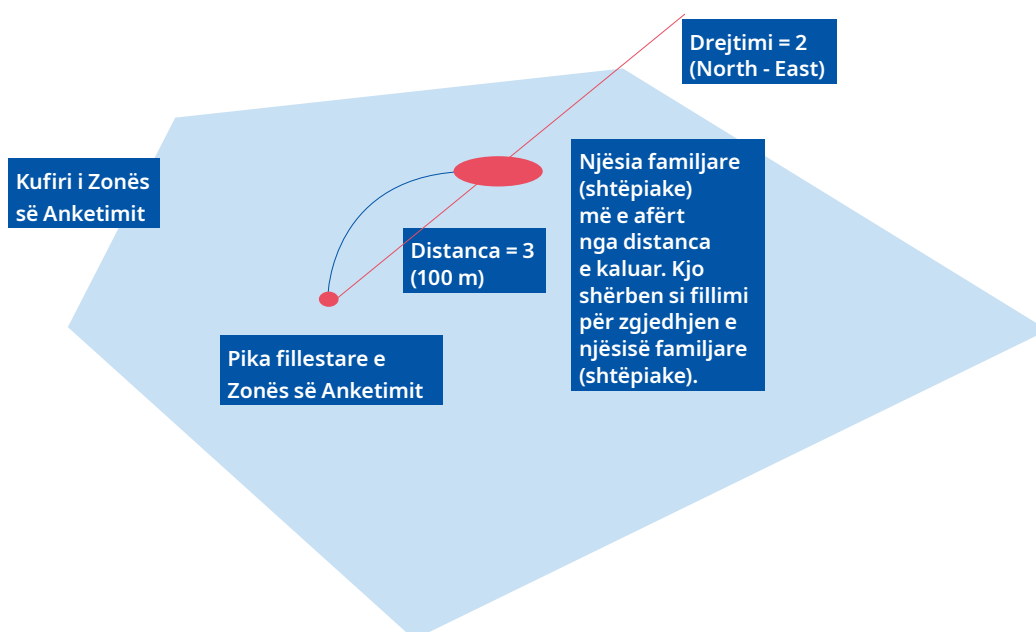
⁷ Të dhënat e regjistrimit janë marrë parasysh, por janë konsultuar edhe burime të tjera.

⁸ Pa zëvendësim. Kjo do të thotë se një ZA nuk mund të zgjidhet dy herë.

Variabli "Direction" u krijua duke përdorur RV. Funkcioni i rastësishëm UNIFORM në SPSS SYNTAX, me SEED të vendosur rastësisht dhe duke përdorur gjeneratorin e numrave Mersenne Tëister. Kjo variabël mori vlera që varionin nga 1 në 8, të cilat u etiketuan si më poshtë: 1 = Veri, 2 = Veri-Lindje, 3 = Lindje, 4 = Jug-Lindje, 5 = Jug, 6 = Jug-Perëndim, 7 = Perëndim, dhe 8 = Veri-Perëndim.

Variabli "Distance" u krijua gjithashtu duke përdorur RV. Funkcioni UNIFORM i rastësishëm në SPSS SYNTAX, me SEED të vendosur rastësisht dhe duke përdorur gjeneratorin e numrave Mersenne Tëister. Kjo variabël gjithashtu morri vlera që variojnë nga 1 në 6, të cilat u etiketuan si 1 = 0 metra, 2 = 50 metra, 3 = 100 metra, 4 = 150 metra, 5 = 200 metra dhe 6 = 250 metra. Distanca është llogaritur duke marrë parasysh kufijtë e ZA-ve.

Anketuesit iu dha harta e ZA-së, pika e fillimit, drejtimi dhe distanca. Pasi anketuesi gjeti nisjen, ai/ajo gjeti edhe drejtimin e dhënë dhe eci në distancën e udhëzuar. Pasi kaloi distancën e udhëzuar në drejtimin e dhënë, anketuesi gjeti shtëpinë (HU) më të afërt me atë pikë. Kjo u konsiderua si FILLIMI për përzgjedhjen e HU-ve. (Ju lutemi shikoni foton më poshtë).

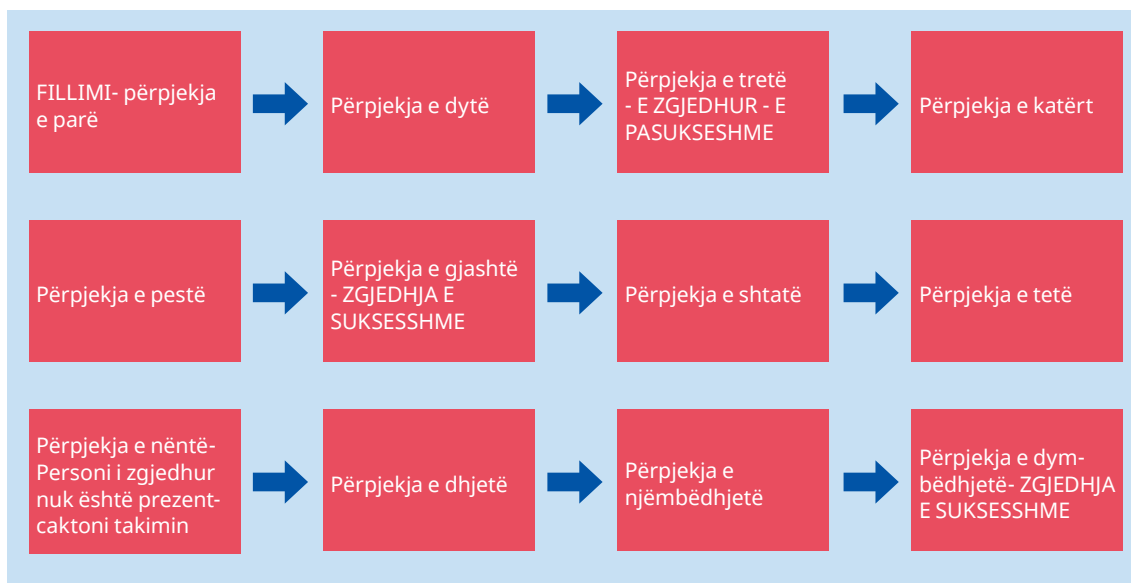
Pasi u arrit START, anketuesi filloi të numëronte njësitë shtëpiake. Anketuesi trokiti në çdo⁹ derë të K-të që haste derisa llogariti numrin e caktuar të intervistave të kontrolluesit në qendrën e votimit. Anketuesi u përpoq të shkonte vetëm në shtëpitë e përzgjedhura, pra në çdo derë të shtëpie "k".

- a. Kur anketuesi kontaktoi anëtarin e përzgjedhur të shtëpisë, ata u paraqitën dhe shpjeguan qëllimin e studimit. Pastaj, anketuesi i kërkoi të anketuarit të merrte pjesë.
- b. Në rastet kur anketuesi kontaktoi një anëtar të shtëpisë i cili nuk ishte i përshtatshëm për anketim, anketuesi bëri një listë të anëtarëve të familjes që do të intervistoheshin dhe caktoi një takim. I anketuari u përpoq të kontaktonte të anketuarin e kualifikuar edhe dy herë të tjera. Nëse nuk u arrit asnjë kontakt pas përpjekjes së tretë, familja e përzgjedhur konsiderohej e pasuksesshme. Kjo

⁹ Intervali i përzgjedhjes ishte në korrelacion me numrin e familjeve të vendosura në zonën gjeografike të ZA-ve

metodë quhet Metoda Random Route (me një interval të përzgjedhjes $K=3$). Për një shembull vizual, ju lutemi referojuni grafikut të rrjedhës më poshtë

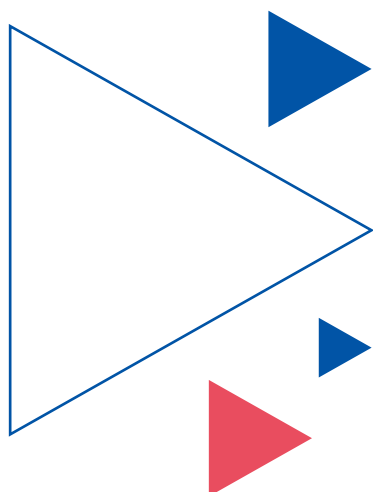
- c. Në rastet kur nuk kishte përgjigje nga shtëpitë gjatë përpjekjes së parë, anketuesi regjistroi adresën e shtëpisë dhe bëri dy përpjekje shtesë për të kontaktuar një anëtar të shtëpisë. .

Faza e tretë: Përzgjedhja e të anketuarit

Kur zgjidhet shtëpia për tu anketuar, anketuesi përpilon një listë të të gjithë anëtarëve të familjes 18 vjeç e lart, duke përfshirë datëlindjen dhe gjininë e tyre. Kjo listë gjithëpërfshirëse e anëtarëve të rritur të familjes ofron bazën për aplikimin e metodës së përzgjedhjes së rastësishme së të anketuarve brenda një familjeje. Anketuesi zgjedh anëtarin e familjes që ka festuar më së fundi ditëlindjen nga dita e intervistës. Është e rëndësishme të theksohet se anketuesi nuk mund të intervistojë më shumë se një të anketuar për familje.

Kjo qasje siguroi që mostrimi të kishte masat e duhura për probabilitetet e përfshirjes, ndërkohë që ishte edhe kosto-efektive, pasi metoda e rrugës së rastësishme shmangte renditjen e familjeve në fazën e dytë të përzgjedhjes. Lista e ZA-ve plotësonte të gjitha kriteret e një kuadri kampionimi të përditësuar dhe të përdorshëm. Për më tepër, përmirësimet tona të sugjeruara në metodën e rrugës së rastësishme i dhanë çdo familjeje brenda zonës së një qendre votimi një probabilitet për t'u përzgjedhur dhe ky probabilitet mund të përafrohet me kalkulum.

**Fundamental Principles and Rights at
Work Branch (FUNDAMENTALS)**
**Governance and Tripartism Department
(GOVERNANCE)**

International Labour Office

4 route des Morillons

CH-1211 Geneva 22 ⅈ Switzerland

T: +41 (0) 22 799 61 11

E: childlabour@ilo.org

ilo.org/childlabour

